

บทที่ 2

การทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาวิจัยนี้มุ่งศึกษารูปแบบการสื่อสารเพื่อส่งเสริมความสามัคคีกันของผู้นำชุมชนในเขตจังหวัดนนทบุรี โดยมีสมมุติฐานเบื้องต้นว่า สังคมในปัจจุบันมีความขัดแย้งสูง โดยมีต้นเหตุมาจากความขัดแย้งทางการเมือง และสื่อต่างๆ โดยเฉพาะสื่อสารมวลชนได้ทำให้ความขัดแย้งขยายวงกว้าง จึงเน้นการศึกษาถึงการเปิดรับข่าวสารจากสื่อประเภทต่างๆ โดยเฉพาะสื่อมวลชนศึกษาทุนทางสังคมของผู้นำและศึกษารูปแบบ วิธีการสื่อสาร รวมถึงกิจกรรมต่างๆ ที่ผู้นำชุมชนใช้ในชุมชน เพื่อส่งเสริมความสามัคคีกัน ดังนั้น แนวคิด ทฤษฎี และผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย มีดังต่อไปนี้

1. แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับการสื่อสาร
2. แนวคิดการสื่อสารทางการเมือง
3. แนวคิดเกี่ยวกับบทบาทของผู้นำในการสื่อสาร
4. แนวคิด กลยุทธ์ การสื่อสารเพื่อสร้างความสามัคคีกัน
5. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการสื่อสาร

แนวคิดทฤษฎีการสื่อสารที่ผู้วิจัยศึกษา มี 3 ประเด็น ได้แก่

1. ความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับ การสื่อสาร
2. ตัวแบบหรือแบบจำลองการสื่อสาร
3. ทฤษฎีการสื่อสาร

ซึ่งจะขอขยายรายละเอียดโดยสังเขปดังนี้

1.1 ความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับการสื่อสาร ประกอบด้วย ความหมายของการสื่อสาร องค์ประกอบของการสื่อสาร ประเภทของการสื่อสาร บทบาทหน้าที่ของการสื่อสาร

1.1.1 ความหมายของการสื่อสาร

การสื่อสาร (Communication) เป็นพฤติกรรมพื้นฐานของมนุษย์ ซึ่งเกี่ยวข้องกับการแลกเปลี่ยนข่าวสารระหว่างบุคคลในระดับต่างๆ ในสังคม นับตั้งแต่บุคคลคนเดียว กลุ่มย่อยครอบครัว ชุมชน องค์กร สถาบันและประเทศ กระบวนการสื่อสาร จึงสลับซับซ้อนและเกี่ยวโยงไปถึงกิจกรรมทุกประเภทในสังคม แม้ในชีวิตประจำวันของมนุษย์ก็ต้องสื่อสารกับบุคคลต่างๆ มากมาย เพื่อเป้าหมายที่จะให้ผู้อื่นเข้าใจความหมายที่ตนเองต้องการ และขณะเดียวกันก็พยายามเข้าใจในข่าวสารที่ผู้อื่นส่งมาด้วย

ในแง่หนึ่งการสื่อสารนับเป็น “ศาสตร์” (Science) ที่สามารถสะท้อนให้เห็นถึงโครงสร้างและหน้าที่ของกิจกรรมต่างๆ ในสังคมได้อย่างดี โรเบิร์ต ซี. นอร์ท (Robert C. North อ้างถึงในอุษณีย์ โอมฉายแสง, 2548 : 11) กล่าวไว้เป็นใจความว่า สมาคม องค์กร สังคม และรัฐชาติทั้งหลาย ล้วนก่อตัวขึ้นมา และยึดเหนี่ยวกันไว้โดยการสื่อสาร การรับรู้ การตัดสินใจ และการคาดหวัง นอร์ทได้เน้นว่าการเมืองไม่สามารถปรากฏได้โดยปราศจากการสื่อสารเหมือนสงครามที่ไม่สามารถปรากฏได้โดยปราศจากการต่อสู้ นอร์ทกล่าวต่อไปว่า องค์กรทั้งหลายเหมือนกันในลักษณะพื้นฐาน คือ ทุกๆ องค์กรยึดเหนี่ยวกันอยู่โดยการสื่อสาร

นักวิชาการสาขาวิทยาศาสตร์ และสาขาอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องได้ให้คำนิยาม “การสื่อสาร” ไว้มากมายในแง่มุมต่างๆ ตามความสนใจ และวัตถุประสงค์ของนักวิชาการแต่ละกลุ่ม

อริสโตเติล (Aristotle) (อ้างถึงใน บุญเลิศ สุภคิลก. 2520 : 26) ได้ให้คำจำกัดความของการศึกษาวิชาวาทศิลป์ (rhetoric) หรือการสื่อสาร (Communication) ว่าคือ การแสวงหา “วิธีการชักจูงใจที่พึงมีอยู่ทุกรูปแบบ” (search for “all the available mean of persuasion”)

โรเจอร์ และชูแมคเกอร์ (Roger and Shoemaker : 1971 : 11) กล่าวว่า “การสื่อสารเป็นกระบวนการถ่ายทอดข่าวสาร จากผู้ส่งไปยังผู้รับ

วิลเบอร์ ชรามม์ (Wilber Schramm, 1969 : 13) กล่าวว่า การสื่อสาร คือ “การมีความเข้าใจร่วมกันต่อเครื่องหมายที่แสดงข่าวสาร (Information signs)

ออสกู๊ด (Charles E. Osgood, 1971 : 12) ให้คำนิยามการสื่อสารว่า “โดยความหมายอย่างกว้าง การสื่อสารเกิดขึ้นเมื่อระบบหนึ่งซึ่งเป็นแหล่งข่าวสารมีอิทธิพลเหนืออีกระบบหนึ่งซึ่งเป็นจุดหมายปลายทาง โดยอาศัยวิธีการควบคุมสัญญาณต่างๆ ที่สามารถส่งออกไปตามสื่อ”

ส่วนนักวิชาการไทยได้ให้ความหมายคำว่า “การสื่อสาร” (Communication) ลักษณะคล้ายคลึงกัน คือ

สวนิต ยมาภัย (2526 : 12) ให้นิยามว่า “การสื่อสาร หมายถึง การติดต่อกันระหว่างมนุษย์เพื่อทำให้รับรู้เรื่องราว อันมีความหมายร่วมกัน และเกิดการตอบสนองต่อกัน

วิรัช ลภีรัตนกุล (2529: 159) ให้นิยามว่า “การสื่อสาร หมายถึง ศิลปะแห่งการถ่ายทอดข่าวสารความรู้สึกรู้สึกนึกคิด และทัศนคติจากบุคคลหนึ่งไปสู่อีกบุคคลหนึ่ง”

ประมะ สตะเวทิน (2529 : 14) สรุปความหมายของการสื่อสารว่า “การสื่อสาร คือ กระบวนการของการถ่ายทอดข่าวสาร จากบุคคลหนึ่งซึ่งเรียกว่าผู้ส่งสาร ไปยังบุคคลอีกฝ่ายหนึ่ง ซึ่งเรียกว่าผู้รับสาร โดยผ่านสื่อ

จุมพล รอดคำดี (2531 : 2) อธิบายการสื่อสาร หมายถึง พฤติกรรมการติดต่อสัมพันธ์กันระหว่างมนุษย์ โดยอาศัยกระบวนการถ่ายทอดและแลกเปลี่ยนข่าวสาร ความรู้สึกรู้สึกนึกคิด เจตคติ ตลอดจนประสบการณ์ระหว่างกันและกัน เพื่อให้เกิดผลตอบสนองบางประการ ที่ตรงกับเป้าหมายที่วางไว้ คือ การเข้าใจร่วมกัน ความร่วมมือ ความตกลงเห็นพ้องต้องกัน ความผสมผสานประนีประนอม เป็นต้น อันจะนำมาซึ่งความคงอยู่ และการพัฒนาสังคมของมนุษย์

เมื่อพิจารณาความหมายของการสื่อสารตามที่นักวิชาการอธิบายกล่าวโดยสรุป การสื่อสารหมายถึง “การติดต่อสื่อสาร สื่อความหมายระหว่างกันและกันของมนุษย์ในสังคม เพื่อทำความเข้าใจร่วมกันในการดำรงอยู่ของชีวิตในสังคม”

1.1.2 องค์ประกอบของการสื่อสาร

จากความหมายของการสื่อสารดังกล่าว สามารถจำแนกให้เห็นองค์ประกอบสำคัญของการสื่อสารได้ดังนี้

1) ผู้ส่งสาร (sender) คือ ผู้ที่เริ่มต้นการสื่อสาร (เริ่มต้นสร้างและส่งสารไปยังผู้อื่น) ในการสื่อสารครั้งหนึ่งๆ นั้น ผู้ส่งสารจะทำหน้าที่เข้ารหัสสาร (encoding) ซึ่งเป็นการแปลสารให้อยู่ในรูปของสัญลักษณ์ที่มนุษย์คิดสร้างขึ้นแทนความคิดได้แก่ 1) ภาษา คือ ภาษาพูด, ภาษาเขียน (วจนภาษา) 2) อากัปกริยา ท่าทางต่างๆ (อวจนภาษา) ในกระบวนการสื่อสาร อาจเป็นบุคคล กลุ่มบุคคล องค์กร หรือสถาบันก็ได้ โดยคุณสมบัติของผู้ส่งสาร ควรมียัตถุประสงค์ในการสื่อสารที่แน่ชัด มีความรู้ความเข้าใจเนื้อหาสาร พร้อมในการรับสารของผู้ที่ตนสื่อสารด้วยและเป็นผู้รู้จักเลือกใช้วิธีการสร้างที่เหมาะสมกับเรื่อง โอกาสและผู้รับสาร

2) สาร (message) คือเรื่องราวอันมีความหมายและแสดงออกมาโดยอาศัยภาษาหรือสัญลักษณ์ใดๆ ก็ตามที่สามารถทำให้เกิดการรับรู้ร่วมกันได้ สารโดยทั่วไปประกอบด้วย ส่วนที่สำคัญ 3 ส่วนคือ รหัสของสาร เนื้อหาของสาร และการจัดการสาร

(1) รหัสของสาร (message codes) คือ ภาษา (language) หรือสัญลักษณ์ (symbolic) หรือสัญญาณ (signal) ที่มนุษย์คิดขึ้นเพื่อใช้แสดงออกแทนความคิดเกี่ยวกับบุคคลและสรรพสิ่งรหัสของสารมีทั้งเป็นคำพูด และไม่ใช่คำพูดเช่นอากัปกริยาต่างๆ

(2) เนื้อหาของสาร (message content) เนื้อหาของสารมีขอบเขตกว้างอาจแบ่งได้ 3 ประเภท ได้แก่ สารประเภทข้อเท็จจริงสารประเภทข้อคิดเห็นและสารประเภทความรู้สึกลึก

2.3 การจัดการสาร (message treatment) คือ สารที่ถูกจัดเตรียมอย่างดี ทั้งในเรื่องของการเรียงลำดับความยากง่าย รูปแบบการใช้ภาษา ซึ่งจะทำให้สารนั้นมีคุณสมบัติในการสื่อสารได้ดี

3) สื่อหรือช่องทาง (media or channel) ในการสื่อสารใดๆก็ตาม ผู้ส่งสารย่อมต้องอาศัยช่องทางหรือสื่อ ให้ทำหน้าที่นำสารไปยังผู้รับสารโดยทั่วไปแล้วสารที่ถูกผู้ส่งสาร ถ่ายทอดไปยังผู้รับสารจะเข้าไปสู่ระบบการรับรู้ของมนุษย์โดยผ่านประสาทสัมผัสทางใดทางหนึ่งหรือหลายทางได้แก่ การได้เห็นทางประสาทตา การได้ยินทางประสาทหู การได้กลิ่นทางประสาทจมูก การสัมผัสทางกาย และการลิ้มรสทางประสาทลิ้น สื่อนั้นมีมากมายหลายประเภท ซึ่งแต่ละประเภทจะมีคุณสมบัติเฉพาะที่จะเป็นแรงจูงใจกระตุ้นให้ผู้รับสารเลือกเปิดรับข้อมูลข่าวสารแตกต่างกัน นอกจากนี้แล้วประสิทธิภาพของช่องทางการสื่อสาร และความถี่ในการนำเสนอก็เป็นอีกปัจจัยสำคัญหนึ่งที่จะกระตุ้นให้กลุ่มเป้าหมายเกิดพฤติกรรมตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ กล่าวคือ ยิ่งเสนอข่าวสารดีเท่าไร โอกาสที่ประชาชนจะรับรู้ก็ยิ่งมากขึ้นเท่านั้น

4) ผู้รับสาร (receiver) คือ บุคคลหรือกลุ่มบุคคลที่เป็นเป้าหมายของการสื่อสาร และเป็นจุดหมายปลายทางของการสื่อสาร โดยเป็นผู้รับข่าวสารที่ผู้ส่งสารส่งมาให้โดยผ่านทางสื่อหรือช่องทาง ผู้รับสารจึงเป็นผู้ที่ผู้ส่งสารพยายามที่จะสร้างความสัมพันธ์และความเข้าใจตามที่ผู้ส่งสารปรารถนา

ในกระบวนการสื่อสาร ผู้รับสารมีบทบาทขั้นพื้นฐาน 2 ประการ คือ

- (1) การรู้ความหมายตามเรื่องราวที่ผู้ส่งสาร ส่งผ่านสื่ออย่างใดอย่างหนึ่งมาถึงตน
- (2) การแสดงปฏิกิริยาตอบกลับต่อผู้ส่งสาร

ดังนั้นในกระบวนการสื่อสารใดๆ ก็ตาม การสื่อสารจะเกิดประสิทธิผลได้ก็ต่อเมื่อผู้รับสารได้พัฒนาตนเอง ให้เป็นผู้ที่มีทักษะในการสื่อสาร ได้แก่ การเป็นผู้ฟัง ผู้อ่าน ตลอดจนเป็นผู้ที่สามารถคิดและรับรู้ความหมายได้ การมีทัศนคติที่ดีต่อผู้ส่งสาร ต่อเรื่องที่ได้ทำการสื่อสาร ตลอดจนการเป็นผู้ที่มีความพยายามในการรับสาร และสามารถแสดงปฏิกิริยาตอบสนองต่อผู้ส่งสารเพื่อการบรรลุเป้าหมายนั่นเอง

1.1.3 ประเภทของการสื่อสาร

การสื่อสารในชุมชนหรือในองค์กรใดๆก็ดี มักจะเกิดขึ้นในหลายรูปแบบของระบบการสื่อสาร เพื่อที่จะส่งผ่านข้อมูลระหว่างหน่วยงานต่างๆ ในองค์กร หรือในชุมชน ดังนั้นถ้าจัดประเภทของการสื่อสารตามลำดับขั้นของการสื่อสารในองค์กร หรือในชุมชนต่างๆ พบว่ามี 5 ลำดับที่สำคัญคือ

- 1) การสื่อสารภายในบุคคล หมายถึง กระบวนการที่บุคคลสื่อสารกับตนเองโดยการแปลความหมายข่าวสารที่ได้รับ และสร้างข่าวสารเพื่อส่งออกไปยังผู้อื่น
- 2) การสื่อสารระหว่างบุคคล หมายถึง กระบวนการสื่อสารระหว่างบุคคลสองคน ซึ่งมักจะเป็นการสื่อสารแบบเห็นหน้ากัน หรือผ่านเครื่องมือสื่อสาร
- 3) การสื่อสารกลุ่ม หมายถึง การสื่อสารระหว่างบุคคลมากกว่าสองคนขึ้นไป ซึ่งต้องการที่จะบรรลุถึงเป้าหมายที่ตรงกัน โดยอาจเกิดขึ้นแบบเห็นหน้ากันหรือผ่านเครื่องมือสื่อสาร
- 4) การสื่อสารในองค์กร หมายถึง การสื่อสารที่เกิดขึ้นระหว่างพนักงานในองค์กร ในที่นี้หมายถึงในชุมชนต่างๆ ของจังหวัดนนทบุรี
- 5) การสื่อสารมวลชน หมายถึง การสื่อสารระดับสังคม โดยผ่านสื่อมวลชน ได้แก่ หนังสือพิมพ์ นิตยสาร วิทยุกระจายเสียง วิทยุโทรทัศน์และภาพยนตร์ ลักษณะสารอาจออกมาในลักษณะ การโฆษณาชวนเชื่อ การประชาสัมพันธ์ การสื่อสารข้ามวัฒนธรรม

การสื่อสาร ทั้ง 5 ลำดับนี้มีความสัมพันธ์กัน โดยการสื่อสารในระดับสูงกว่า จะรวมคุณลักษณะของการสื่อสารในระดับต่ำกว่าไว้ และการสื่อสารในระดับต่ำก็จะมีอิทธิพลต่อการสื่อสารในระดับสูงกว่าเช่นกัน

ในจำนวน 5 ประเภทของการสื่อสารนี้ ผู้วิจัยให้ความสำคัญกับการสื่อสารระหว่างบุคคล และการสื่อสารมวลชน เนื่องจากมีความสัมพันธ์กับหัวข้อวิจัยที่ต้องการศึกษารูปแบบการสื่อสารเพื่อส่งเสริมความสมานฉันท์ของผู้นำชุมชนในเขตจังหวัดคนนทบุรี จึงขอขยายความดังนี้

การสื่อสารระหว่างบุคคล (Interpersonal Communication) หมายถึง กระบวนการสื่อสารระหว่างบุคคลสองคนขึ้นไปหรือมากกว่าสองคนจนเป็นกลุ่มเล็กๆ ก็ได้ เพื่อแลกเปลี่ยนข่าวสารแบบตัวต่อตัว การสื่อสารระหว่างบุคคลมีส่วนเอื้อต่อการเป็นประชาสังคม ดร.อเนก เหล่าธรรมทัศน์ (อ้างถึงในปาริชาติ สถาปิตานนท์ สโรบล, 2542:6) มองว่า การเป็นอารยะ (civil) นั้นบุคคลจำเป็นต้องพัฒนาทักษะขั้นพื้นฐานคือ “การรู้จักรับฟังกัน” แทนการแข่งกร้าวไม่รับฟังกันว่าเป็นเงื่อนไขที่สำคัญในการเกิดประชาสังคม การสื่อสารระหว่างบุคคลจึงมีประสิทธิภาพในการจูงใจผู้รับสารที่มีความเฉยเมย หรือมีปฏิกิริยาต่อต้านสารของผู้ส่งสาร

นักวิชาการด้านการสื่อสาร ได้กำหนดคุณลักษณะ 5 ประการของกิจกรรมการสื่อสารระหว่างบุคคลไว้ดังนี้ (อุษณีย์ โคมฉายแสง 2548:20)

- 1) ในเบื้องต้นที่สุดจะมี “ความเกี่ยวเนื่องรับรู้ต่อกัน” ในคนสองคนหรือมากกว่า ซึ่งมีความใกล้ชิดกันทางสังคมเบื้องต้น ซึ่งเป็นสิ่งที่ต้องเกิดขึ้นก่อนกิจกรรมสื่อสารประเภทนี้
- 2) การรับรู้ระหว่างกัน ทำให้เกิดการฟังพากันในการสื่อสารซึ่งเน้นถึงปฏิสัมพันธ์ ซึ่งจะเป็นการเอาใจใส่ในด้านความนึกคิดและการเห็นภาพ เช่นในการสนทนากัน ในการปฏิสัมพันธ์กันนั้นแต่ละคนจะมีการตอบสนองต่อประเด็นโดยคนอื่นๆ
- 3) จุดเน้นของการปฏิสัมพันธ์นี้ผ่านการแลกเปลี่ยนสารระหว่างกัน การแลกเปลี่ยนนี้ผู้มีส่วนร่วมจะขบคิดประเด็นอย่างกว้างขวาง ประเด็นนั้นๆ ทำให้นำมาซึ่งสารใหม่จากอีกคนหนึ่ง
- 4) ปฏิสัมพันธ์นี้อยู่บนพื้นฐานของการสื่อสารแบบซึ่งหน้ากันแต่ละคนเผชิญหน้ากับอีกคนหนึ่งอย่างเต็มที่
- 5) การสื่อสารระหว่างบุคคลมักจะไม่มีโครงสร้างที่แน่ชัด มีกฎน้อยมากในการควบคุมความถี่ รูปแบบหรือเนื้อหาของสารระหว่างบุคคล

การศึกษาในเรื่องการสื่อสารระหว่างบุคคลนี้ มีความเกี่ยวข้องกับสถานการณ์ทางสังคมของการสื่อสารที่ไม่เป็นทางการ ซึ่งบุคคลมีการปะทะสังสรรค์กันแบบซึ่งหน้า (face-to-face encounters) โดยผ่านสารที่แลกเปลี่ยนกันทั้งสองฝ่าย ทั้งที่เป็น วจนสารและอวจนสาร

การสื่อสารมวลชน (mass communication) หมายถึง กระบวนการ (process) การสื่อสารประเภทหนึ่งเป็นกระบวนการสื่อสารกับมวลชน คำว่า การสื่อสารมวลชนจึงมีความหมายครอบคลุมถึงองค์ประกอบทุกองค์ประกอบของการสื่อสาร อันได้แก่ ผู้ส่งสาร สารสื่อ และผู้รับสาร

คำว่า “สื่อมวลชน” มีความหมายเฉพาะถึงองค์ประกอบแต่เพียงองค์ประกอบเดียวของกระบวนการคือสื่อ สื่อมวลชน หมายถึง สื่อที่สามารถนำสารจากผู้ส่งสารไปยังผู้รับสาร ที่ประกอบด้วยคนจำนวนมากได้อย่างรวดเร็วภายในเวลาที่ใกล้เคียงกัน หรือในเวลาเดียวกันโดยทั่วไป

แล้ว สื่อที่เรียกว่า สื่อมวลชน ได้แก่ หนังสือพิมพ์ วิทยุกระจายเสียง วิทยุโทรทัศน์ นิตยสารและ ภาพยนตร์

1.1.4 บทบาทหน้าที่ของการสื่อสาร

คณะกรรมการเม็ค ไบรด์ (Me bride Commission) ซึ่งประกอบด้วยผู้เชี่ยวชาญระดับโลก 16 คน ได้ศึกษาปัญหาการสื่อสารของโลก และได้ตีพิมพ์หนังสือเล่มหนึ่งคือ Many Voices ,One Word ได้ประมวลบทบาทหน้าที่ของการสื่อสารไว้ 2 ประเภทใหญ่ ๆ ด้วยกัน คือ บทบาทหน้าที่ที่มองจากจุดยืนปัจเจกชน และมองจากสังคมโดยส่วนรวม ซึ่งสามารถจำแนกได้ 8 ประการ คือ (สมควร กวียะ, 2535 : 181-182)

1) การให้ข่าวสาร หมายถึง การเก็บการรวบรวม การประมวลผลการเผยแพร่ข่าวสาร ข้อมูล รูปภาพข้อเท็จจริง และข้อคิดเห็นเพื่อจะช่วยให้เกิดความเข้าใจ และมีปฏิริยาอย่างถูกต้องตามภาวะของบุคคล สภาพแวดล้อม ประเทศและสังคมนานาชาติ นอกจากนี้ยังช่วยนำไปสู่การตัดสินใจที่เหมาะสมด้วย

2) การสังคมประคิด หรือสังคมกรรม ได้แก่ การได้มาซึ่งความรู้ความเข้าใจที่จะทำใ้บุคคลดำเนินชีวิตอย่างมีประสิทธิภาพในฐานะสมาชิกของสังคม และช่วยให้เกิดความสำนึกในการอยู่ร่วมสังคมกับบุคคลอื่น ซึ่งจะนำไปสู่ความร่วมมือร่วมใจกันเพื่อผลประโยชน์ของส่วนรวม

3) การกระตุ้นเร้า หมายถึง การส่งเสริมสนับสนุนให้ไปสู่เป้าหมายระยะสั้น และระยะยาวของสังคม โดยกระตุ้นใ้บุคคลเกิดความมานะพยายาม และตัดสินใจเลือกแนวทางและพฤติกรรมที่จะนำไปสู่เป้าหมายที่ยินยอมพร้อมใจกันกำหนดไว้แล้ว เช่น การรณรงค์ประชาสัมพันธ์ให้คนไทยปรองดองกัน หรือรณรงค์ให้คนไทยเลื่อมใสในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข เป็นต้น

4) การถกเถียงอภิปราย คือ การแลกเปลี่ยนข้อเท็จจริงและข้อคิดเห็นระหว่างฝ่ายต่างๆ ในสังคม เพื่อก่อให้เกิดความตกลงยินยอมที่มีผลดีต่อส่วนรวม รวมทั้งการแสวงหาพยานหลักฐานมากระตุ้นใ้สาธารณชนสนใจ และใ้ความร่วมมือในกิจกรรมของส่วนรวม ไม่ว่าจะป็นระดับท้องถิ่น ระดับชาติหรือระดับนานาชาติ

5) การใ้การศึกษา คือ การสื่อสารที่เข้ามาช่วยถ่ายทอดวิชาความรู้ทำให้เกิดการพัฒนาของสติปัญญา อุปนิสัย ทักษะและสมรรถภาพของบุคคล ตลอดทุกช่วงเวลาของชีวิต

6) การส่งเสริมวัฒนธรรม หมายถึง การเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรมเพื่อธำรงรักษาไว้ซึ่งมรดกที่ตกทอดมาจากบรรพบุรุษ และการพัฒนาวัฒนธรรม โดยการส่งเสริมสติปัญญาและจินตนาการของปัจเจกชนรวมทั้งกระตุ้นความต้องการและความคิดสร้างสรรค์ในทางสุนทรียภาพ

7) การใ้ความบันเทิงใจ คือ การถ่ายทอดผลงานทางการละคร ฟ้าอนรำ วรรณกรรม ดนตรี การละเล่น และศิลปะต่างๆ โดยอาศัยเครื่องหมาย สัญญาณ สัญลักษณ์ เสียงและภาพ ทั้งนี้เพื่อความสนุกสนานรื่นเริง และการพักผ่อนหย่อนใจ

8) การประสานสามัคคี คือการให้บุคคล กลุ่ม ประชาชาติได้รับรู้ข่าวสารที่จำเป็นต่อการเพิ่มพูนความรู้และความเข้าใจซึ่งกันและกัน ในแง่ของการดำรงชีวิต ทักษะคิด และความใฝ่ฝันทะเยอทะยาน

จากจุดยืนทางสังคมมองว่าการสื่อสารมีบทบาทหน้าที่ในการจรรโลงให้สังคมดำรงอยู่ได้ ถ้าสังคมไม่ได้รับรู้เรื่องราวข่าวสารเกี่ยวกับการเมือง เศรษฐกิจ หรือแม้แต่ดินฟ้าอากาศ สังคมก็จะดำรงอยู่ไม่ได้แน่นอน และโลกปัจจุบันได้ก้าวเข้าสู่ยุคสังคมข่าวสาร ซึ่งเทคโนโลยีการสื่อสารต่างๆ ได้รับการพัฒนาอย่างไม่หยุดยั้ง การแพร่กระจายของข่าวสารก็ยิ่งเกิดขึ้นในวงกว้าง และส่งผลกระทบต่อถึงตั้งแต่ระดับบุคคลซึ่งเป็นหน่วยเล็กที่สุด ไปจนถึงระดับโลก การสื่อสารที่มีประสิทธิภาพย่อมก่อให้เกิดการรับรู้ข่าวสารที่จะนำไปสู่การร่วมมือร่วมใจในการพัฒนาสังคมในทุกๆ ด้าน

1.1.5 บทบาทหน้าที่ของสื่อมวลชน

วิลเบอร์ ชรามม์ (Wilber Schram 1964:125 อ้างถึงในศันสนีย์ ชุมนุมนมณี 2533:43) กล่าวว่า สื่อมวลชนทำหน้าที่คล้าย “ผู้เฝ้าประตู” (Gatekeeper) มีสิทธิในการเปิดและปิดประตูข่าวสารต่างๆ ผู้เฝ้าประตูเหล่านี้ได้แก่ นักข่าว บรรณาธิการข่าว ผู้เขียน ผู้พิมพ์ นักวิจารณ์ หัวหน้าหน่วยงานด้านการสื่อสาร ดังนั้นจึงสรุปบทบาทของสื่อมวลชนที่มีผลต่อการพัฒนาประเทศดังนี้

1) สื่อมวลชนทำหน้าที่เป็นยาม รายงานเหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นให้กับประชาชนได้รับทราบ ทั้งนี้เพราะสื่อมวลชนสามารถรายงานและแจ้งข่าวสารอย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งเป็นหน้าที่ของสื่อมวลชนที่จะเป็นแหล่งสำคัญสำหรับกระจายข่าวสารเกี่ยวกับการพัฒนาประเทศ ไม่ว่าจะเป็นข่าวการเมือง ข่าวเศรษฐกิจ รวมทั้งข่าวศิลปะ วัฒนธรรมให้ประชาชนได้ทราบอย่างกว้างขวางในเวลาอันรวดเร็ว

2) สื่อมวลชน ทำหน้าที่ขยายทัศนวิสัย ให้กว้างขวางยิ่งขึ้น สื่อมวลชนทำสิ่งที่ไม่เคยพบเห็น ไม่เคยได้ยินเข้ามาสู่ประสบการณ์ของประชาชน การสร้างประสบการณ์ดังกล่าวเท่ากับสื่อมวลชนได้ช่วยพัฒนาคุณลักษณะของการเข้าใจผู้อื่น หรือลักษณะเอาใจเขามาใส่ใจเรา ซึ่งช่วยให้เกิดความรู้ที่ลึกซึ้งมีส่วนร่วมในสังคม นอกจากนี้สื่อมวลชนยังจัดอุปสรรคเกี่ยวกับระยะเวลาและความโดดเด่นห่างไกลสามารถนำประชาชนออกจากสังคมประเพณี ไปสู่สังคมที่ทันสมัยสามารถนำสิ่งที่อยู่ห่างไกลเข้ามาใกล้ และสามารถทำการเปลี่ยนแปลงทางสังคม จากลักษณะแบบประเพณีเป็นแบบทันสมัยได้ง่ายขึ้น

3) สื่อมวลชนสามารถเน้นหรือกำหนดความสนใจ สื่อมวลชนจะเป็นตัวกำหนดผู้รับสารด้านใดและอะไรบ้างนั้น เป็นการกำหนดของสื่อมวลชนเอง สื่อมวลชนจึงมีอิทธิพลต่อการสร้างความสนใจความสำคัญให้ประชาชนรับรู้ เป็นผู้เลือกให้ประชาชนว่าอะไรควรทราบอะไรควรพูดอะไรถึงจึงเป็นประโยชน์ที่จะกำหนดความสนใจให้อยู่กับการพัฒนาได้

4) สื่อมวลชน สามารถยกระดับความปรารถนาหรือความต้องการ โดยสื่อมวลชนสามารถเสนอข่าวเกี่ยวกับสังคมที่พัฒนาแล้วให้ให้เห็น ได้ยิน ได้ฟัง ทำให้สังคมที่ด้อยพัฒนาเกิดความ

ต้องการที่จะบรรลุมาตรฐานเช่นนั้นบ้าง บ้างเจกบุคคลจะเกิดความปรารถนาที่จะมีชีวิตดีกว่า ที่เป็นอยู่ และเต็มใจที่จะทำงานเพื่อบรรลุชีวิตที่ดีขึ้น

5) สื่อมวลชนสามารถสร้างบรรยากาศที่ดี เอื้ออำนวยต่อการพัฒนา การให้ข่าวสารจำนวนมากหลากหลาย ทำให้ประชาชนเห็นโลกกว้างขึ้น สามารถกำหนดความสนใจของประชาชนให้อยู่กับการพัฒนา และยกระดับความต้องการของบุคคล นำไปสู่การสร้างบรรยากาศของข่าวสารที่เอื้ออำนวยต่อการพัฒนา โดยชี้ให้เห็นถึงวิธีการ และชีวิตที่ทันสมัยในสังคมที่ก้าวหน้าในทางเศรษฐกิจ โดยการเผยแพร่ข่าวที่เกี่ยวกับการพัฒนาจากสังคมที่ห่างไกล โดยการถ่ายทอดข่าวสารเกี่ยวกับการเมือง เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมจากส่วนอื่นๆ ของประเทศและโลก ทำให้สื่อมวลชนสามารถสร้างบรรยากาศทางปัญญา ซึ่งกระตุ้นประชาชนให้สำรวจดูสิ่งๆ ที่ตนทำในปัจจุบัน และสิ่งๆ ที่ควรทำในอนาคต

6) สื่อมวลชนช่วยเปลี่ยนแปลงทัศนคติที่ฝังรากลึก หรือการปฏิบัติที่ยึดถือกันมานานได้โดยอ้อม ทัศนคติหรือค่านิยมบางอย่างที่ไม่ถูกต้อง เป็นความเชื่อผิดๆ ที่ยึดถือกันมานาน ทำให้การพัฒนาเป็นไปได้โดยยากลำบาก สื่อมวลชนสามารถให้ข่าวสารที่ถูกต้อง ตามหลักวิชาที่จะสามารถช่วยเปลี่ยนแปลงสิ่งเหล่านั้นได้ เป็นการเสริมการใช้สื่อบุคคลในการพัฒนา

7) สื่อมวลชนให้ข่าวสาร เพื่อนำมาเป็นเรื่องพูดคุย หรือปรึกษาหารือกัน โดยบุคคลที่ใช้สื่อมากจะเป็นผู้รู้ และมีข่าวสารมากสามารถนำความรู้ หรือข่าวสารนั้นไปแนะนำ และมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจ สื่อมวลชนสามารถให้ข่าวสาร เพื่อนำมาเป็นเรื่องพูดคุยปรึกษาหารือได้ โดยผ่านบุคคลนับเป็นสิ่งสำคัญในการพัฒนา

8) สื่อมวลชนสามารถให้สถานภาพของบุคคล การให้ข่าวสาร โดยการยกย่องหรือถูกเย้ยถึงในสื่อมวลชน เป็นการยกสถานภาพของปัจเจกชน ดังคำกล่าวที่ว่า “สื่อมวลชนให้ชื่อเสียง และเพิ่มอำนาจแก่บุคคลโดยการยอมรับสถานภาพของบุคคลนั้น มีความสำคัญมากมายที่จะถูกคัดเลือกออกมาจากมวลชน จำนวนมากที่ต่างไม่รู้จักกัน และแสดงให้เห็นว่าพฤติกรรมและความคิดเห็นของบุคคลที่ถูกคัดเลือกนั้น มีความสำคัญมากพอที่ประชาชนควรให้ความสนใจ”

9) สื่อมวลชนทำให้ประชาชนเชื่อฟัง และทำตามบรรทัดฐานของสังคม สื่อมวลชนมีภารกิจหน้าที่ในการเปิดเผยพฤติกรรมที่เป็นบรรทัดฐานของสังคม และพฤติกรรมที่เบี่ยงเบนไปจากทำนองครองธรรม สื่อมวลชนจึงทำให้เกิดความเชื่อฟัง และสร้างบรรทัดฐานเกี่ยวกับพฤติกรรมในการพัฒนาได้

10) สื่อมวลชนสามารถสร้างรสนิยมตามธรรมดา มนุษย์จะชอบสิ่งๆ ที่ได้ยิน หรือพบเห็นสิ่งๆ ที่คุ้นเคยและเมื่อสิ่งๆ นั้นได้รับเป็นสิ่งที่ปรากฏทางสื่อมวลชน ได้รับการยกย่องจากสื่อมวลชนต่างๆ ก็จะนิยมชมชอบตามไปด้วย สื่อมวลชนจึงมีอิทธิพลต่อการสร้างรสนิยม

11) สื่อมวลชนสามารถมีอิทธิพลต่อทัศนคติที่ไม่ฝังรากลึก สื่อมวลชนมีอิทธิพลต่อเรื่องที่ยังไม่ค่อยเป็นที่ทราบกันและต่อความคิดเห็นหรือความเชื่อที่ยังไม่พัฒนา จนกลายเป็นทัศนคติที่

ฝังรากลึก ในการพัฒนาสื่อมวลชนจะช่วยเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของประชาชน หรือทัศนคติที่เป็นอยู่ทั่วไปได้สามารถใช้สื่อชักจูงโน้มน้าวใจ ถ้าไม่ใช่ทัศนคติที่ยึดถือเหนียวแน่น

ฮาร์โรลด์ ดี ลาสเวลล์ (Harold D.Lasswell 1948:120-125) ได้ให้แนวคิดในการศึกษาบทบาททางสังคมของสื่อมวลชน โดยแบ่งหน้าที่ของสื่อมวลชนในสังคมไว้ 3 ประการ คือ

1) สังเกตการณ์ และรายงานสภาวะแวดล้อมที่ชี้ให้เห็นภัยอันตราย และเหตุการณ์ที่อาจมีผลกระทบต่อสังคม หมายถึง การแสวงหา และการเผยแพร่ข่าวสารเกี่ยวกับเหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในสิ่งแวดล้อม ทั้งเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นภายใน และภายนอกสังคมหนึ่งๆ หน้าที่ในด้านนี้ก็คือ การรายงานข่าวหรือการแจ้งข่าวสารนั่นเอง

2) การสร้างความสัมพันธ์ระหว่างส่วนต่างๆ ของสังคมให้รับกับสภาพแวดล้อม หมายถึงการที่สื่อมวลชนแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับสิ่งที่เกิดขึ้นเป็นข่าว เป็นการวิเคราะห์และเสนอแนะว่าควรจะทำอย่างไรกับสิ่งนั้นๆ หน้าที่นี้เรียกว่า หน้าที่ในการชักจูง หรือบรรณาธิการ

3) การถ่ายทอดมรดกทางสังคม หมายความว่า การเผยแพร่ความรู้ ค่านิยมของสังคมแก่สมาชิกรุ่นใหม่ของสังคมเพื่อให้ความรู้และวัฒนธรรมของสังคมนั้นๆ คงอยู่ต่อไปนี้คือ หน้าที่ด้านการให้การศึกษามวลชน

ต่อมาชาร์ล ไรท์ (Charles Wright, 1964 :19-109) ได้เพิ่มหน้าที่อีกประการหนึ่งของการสื่อสารมวลชนคือ การให้ความบันเทิงเป็นการเผยแพร่การแสดง ดนตรี และศิลปะ เพื่อคลายความตึงเครียดในชีวิตประจำวัน ซึ่งโดยทางอ้อมมีผลกระทบต่อสุขภาพอนามัย โดยเฉพาะสุขภาพจิตของประชาชน และมีผลกระทบต่อเศรษฐกิจ การเมืองและสังคม

จากหน้าที่ของการสื่อสารในสังคมดังกล่าวย่อมส่งผลต่อระบบการเมืองด้วย (Political System) ที่จะต้องมีระบบการสื่อสาร และการเชื่อมโยงสังคมกับรัฐบาลให้เข้ากัน โดยยูจีน โคลบี้ (Eugene J.Kolb,1978 :154) ได้เสนอว่า ระบบการสื่อสาร ซึ่งเป็นตัวเชื่อมโยงต่างๆ ของโครงสร้างทางการเมือง ควรทำหน้าที่การเมืองอย่างน้อย 6 ประการคือ

- 1) สื่อสารความเห็นและผลประโยชน์ของประชาชน
- 2) รวบรวมถ้อยแถลงข้อเรียกร้อง ตลอดจนช่วยแก้ปัญหาข้อขัดแย้งต่างๆ ระหว่างกลุ่มในสังคม
- 3) ทำการเลือกสรรทางการเมือง
- 4) ให้การอบรมกลุ่มมเกล่า เรียนรู้ทางการเมือง และเสริมสร้างแรงสนับสนุนทางการเมือง
- 5) ช่วยให้ประชาชนสามารถมีอำนาจหรืออิทธิพลต่อรัฐบาล
- 6) ประสานโครงสร้าง และกระบวนการต่าง ๆ ของรัฐบาล

อย่างไรก็ตาม จากหน้าที่การสื่อสารดังกล่าวนี้ การสื่อสารไม่ได้มีผลเฉพาะด้านบวก อย่างเดียว แต่การสื่อสารบางอย่างมีผลด้านลบด้วย เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นโดยไม่ได้คาดหวัง เช่น การใช้การสื่อสารระดับความคาดหวังของประชาชนให้สูงเกินความจริง (นโยบายประชานิยม) ซึ่งจะนำไปสู่ความผิดหวังในที่สุด อาจทำให้ประชาชนเรียกร้องจากระบบการเมือง (รัฐบาล) มากเกินไป ทำให้รัฐบาลไม่มีเวลาวางแผนกำหนดนโยบายพัฒนาประเทศ ต้องเอาเวลาไปแก้ปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นจากข้อเรียกร้องของประชาชน ในกรณีที่ประเทศมีสถาบันทางการเมืองต่างๆ (พรรคการเมืองกลุ่มผลประโยชน์) ไม่มั่นคง (มีเสถียรภาพ) หรือแม้จะเป็นประเทศที่สถาบันการเมืองที่มั่นคงแล้วก็ตาม (สิทธิพันธ์ พุทธหนู. 2531 : 99)

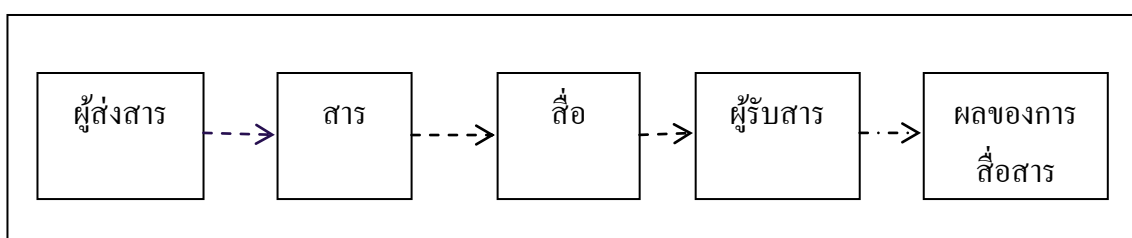
1.2 ตัวแบบหรือแบบจำลองการสื่อสาร

การสื่อสารของบุคคลมีรูปแบบหรือลักษณะที่เป็นกระบวนการที่ไม่หยุดนิ่ง มีความเปลี่ยนแปลง และมีความต่อเนื่องตลอดเวลา การที่จะอธิบายภาพ หรือปรากฏการณ์ของการสื่อสารที่เกิดขึ้นให้ชัดเจนและเข้าใจง่าย จึงมักแสดงในรูปแบบของแบบจำลอง ในที่นี้จะนำเสนอเฉพาะแบบจำลองการสื่อสารที่มีความเกี่ยวข้องกับงานวิจัย ดังนี้

1.2.1 แบบจำลองการสื่อสารของฮาร์โรลด์ ดี ลาสเวลล์

ฮาร์โรลด์ ดี ลาสเวลล์ (Harold D.Lasswell) 1984 : 37-51) นักรัฐศาสตร์ชาวอเมริกัน ผู้สนใจศึกษาการสื่อสารจากการโฆษณาชวนเชื่อ(propaganda) โดยลาสเวลล์ ได้เพิ่มองค์ประกอบการสื่อสารจากของอริสโตเติล ซึ่งมีองค์ประกอบ 3 ส่วน คือ ผู้ส่งสาร สาร และผู้รับสารมาอีกสองอย่าง คือ สื่อ (Channel) และผล (effect) โดยเฉพาะ effect นั้น ลาสเวลล์ เน้นความสำคัญอย่างมาก โดยกล่าวถึงองค์ประกอบพื้นฐานของกระบวนการสื่อสารเป็นการตอบคำถามต่อไปนี้

1. ใคร (Who)
2. พูดอะไร (says what)
3. ผ่านสื่อใด (in which channel)
4. กับใคร (to whom)
5. เกิดผลอย่างไร (with what effect)

ภาพที่ 2.1 แบบจำลองกระบวนการสื่อสารของ Harold D.Lasswell

1.2.2 แบบจำลองของเดวิด เบอร์โล

เบอร์โลอธิบายกระบวนการสื่อสารของมนุษย์ว่า เป็นกระบวนการที่ประกอบด้วย ปัจจัยหรือองค์ประกอบ (ingredients) ที่สำคัญ 6 ประการคือ

- 1) แหล่งสาร (the communication source)
- 2) ผู้เข้ารหัสสาร (the encoder)
- 3) เนื้อหาข่าวสาร (the message)
- 4) ช่องสาร (the channel)
- 5) ผู้ถอดรหัสสาร (the decoder)
- 6) ผู้รับสาร (the communication receiver)

ในการสื่อสารของมนุษย์ทุกครั้งจะต้องประกอบด้วยแหล่งสาร ซึ่งอาจเป็นบุคคลคนหนึ่งหรือกลุ่มคนที่มีจุดมุ่งหมายหรือเหตุผลในการกระทำการสื่อสาร เมื่อมีแหล่งสาร มีความคิด มีความต้องการในการสื่อสาร และตั้งใจที่จะสื่อสารข้อมูลและจุดมุ่งหมายแล้ว ก็จะต้องนำมารวบรวมเรียบเรียงเป็นเนื้อหาข่าวสาร เนื้อหาข่าวสารนี้คือ องค์ประกอบตัวที่ 2

ในการสื่อสารของมนุษย์ เนื้อหาข่าวสารก็คือพฤติกรรมของมนุษย์ซึ่งอาจอยู่ในรูปของคำเขียนหรือคำพูด ซึ่งมาจากการแปลหรือถอดความคิด จุดมุ่งหมายและความตั้งใจแล้วเรียบเรียงออกมาในรูปของรหัสสารหรือระบบสัญลักษณ์

จุดมุ่งหมายของผู้ส่งสารถูกเรียบเรียงออกมาเป็นรหัสได้อย่างไรนั้นขึ้นอยู่กับผู้เข้าร่วมรหัสสาร ซึ่งเป็นองค์ประกอบตัวที่สามในกระบวนการสื่อสาร

ผู้เข้ารหัสสารรับผิดชอบในการนำเอาความคิดของแหล่งสารมาเข้ารหัสสาร เพื่อแสดงจุดมุ่งหมายของผู้ส่งสารในรูปของเนื้อหาข่าวสาร ในการสื่อสารระหว่างบุคคล การเข้ารหัสสารจะเป็นหน้าที่ของผู้ที่เป็นต้นต่อข่าวสารเอง กล่าวคือระบบกล่อมเนื้อเสียงของคนที่ทำกรสื่อสารจะทำหน้าที่ผลิตเสียงพูด เสียงร้องหรือเสียงดนตรี ฯลฯ ระบบกล่อมเนื้อที่มีจะผลิตคำเขียนภาพ ฯลฯ ระบบกล่อมเนื้อตามส่วนอื่นๆ ของร่างกายจะผลิตตอกับกิริยา การแสดงออกทางสีหน้าท่าทางหรือแขนขา ฯลฯ

ในการสื่อสารระดับกลุ่มและมวลชน แหล่งสารกับผู้เข้ารหัสสารมักจะแยกจากกัน เช่น เครื่องพิมพ์ดีด พนักงานพิมพ์ดีด โรงพิมพ์ ตัวอย่างเช่น ถ้าให้ผู้จัดการฝ่ายขายเป็นแหล่งสารหรือต้นต่อข่าวสาร พนักงานขายจะเป็นผู้เข้ารหัสสาร คือ ผู้ที่สร้างเนื้อหาข่าวสารสำหรับผู้บริโภค โดยแปลหรือเรียบเรียงเจตนาหรือจุดมุ่งหมายของผู้จัดการสู่ประชาชน

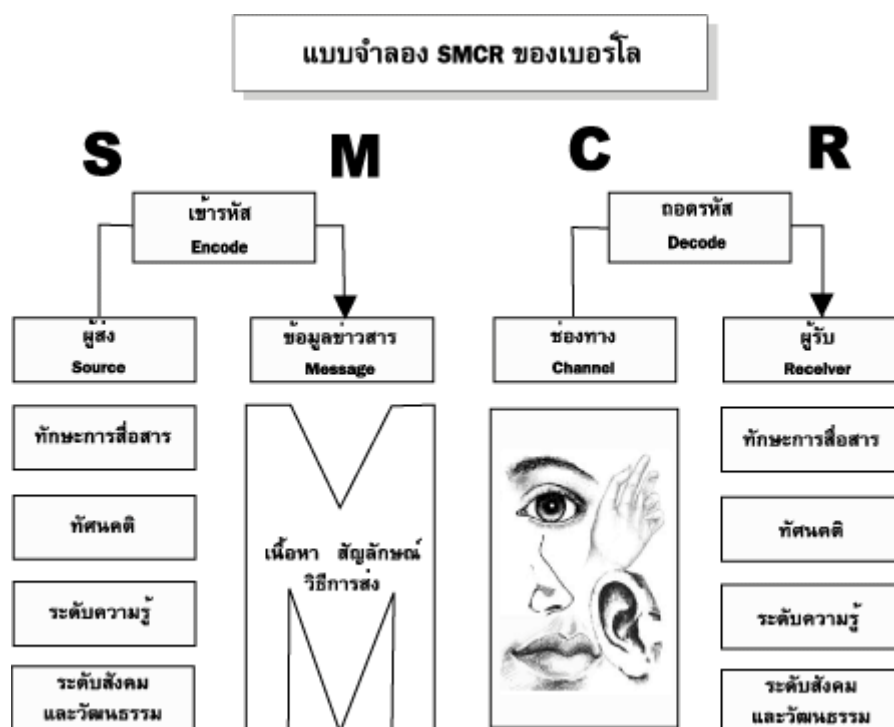
โรงพิมพ์ก็ทำหน้าที่ผู้เข้ารหัสสารเช่นกัน ผู้สื่อสารคือผู้ถอดรหัสสาร เมื่อรายงานเหตุการณ์ที่ได้พบเห็นเข้าสู่ผู้สื่อข่าวในโรงพิมพ์ ซึ่งจะทำหน้าที่คัดเลือกข่าวเหมือนระบบประสาทส่วนกลางทำหน้าที่แปลตีความและเรียบเรียงรหัสสารของหนังสือพิมพ์ฉบับนั้นเมื่อตัวบรรณาธิการข่าวรับข่าวสารแล้วก็จะตัดสินใจว่าจะนำข่าวนั้นลงพิมพ์เพื่อเสนอสู่ประชาชนหรือไม่ เมื่อมีการตัดสินใจแล้วก็จะจะมีผู้เขียนข่าวอีกชุดหนึ่ง พนักงานพิสูจน์อักษร พนักงานพิมพ์ดีดส่งหนังสือพิมพ์ ทำหน้าที่เข้ารหัสช่องสารและผู้ส่งสารไปยังผู้อ่านคือผู้รับสาร

เมื่อมีแหล่งสารพร้อมด้วยจุดมุ่งหมายที่จะสื่อสาร ผู้เข้ารหัสสาร ซึ่งแปลและเรียบเรียงจุดมุ่งหมายนั้นมาเป็นเนื้อหาข่าวสารแล้วก็จะต้องมีองค์ประกอบตัวที่ 4 คือ ช่องสาร (channel) เช่น หนังสือ หนังสือพิมพ์ คลื่นแสง ฯลฯ

เบอร์โลให้ความหมายของช่องสารไว้ว่า

1. ช่องสาร คือ ตัวกลางหรือสื่อ (medium)
2. ช่องสาร คือ ผู้นำสาร (a carrier of messages)

เนื้อหาข่าวสารจะต้องอยู่ในช่องสารใดช่องสารหนึ่งเสมอ การเลือกช่องสารก็เป็นสิ่งสำคัญมากเมื่อพิจารณาถึงประสิทธิภาพของการสื่อสาร

ภาพที่ 2.2 แบบจำลองของเบอร์โลแสดงองค์ประกอบทางการสื่อสาร

ที่มา : กิติมา สุรสุนธิ. ความรู้ทางการสื่อสาร (2548: 69)

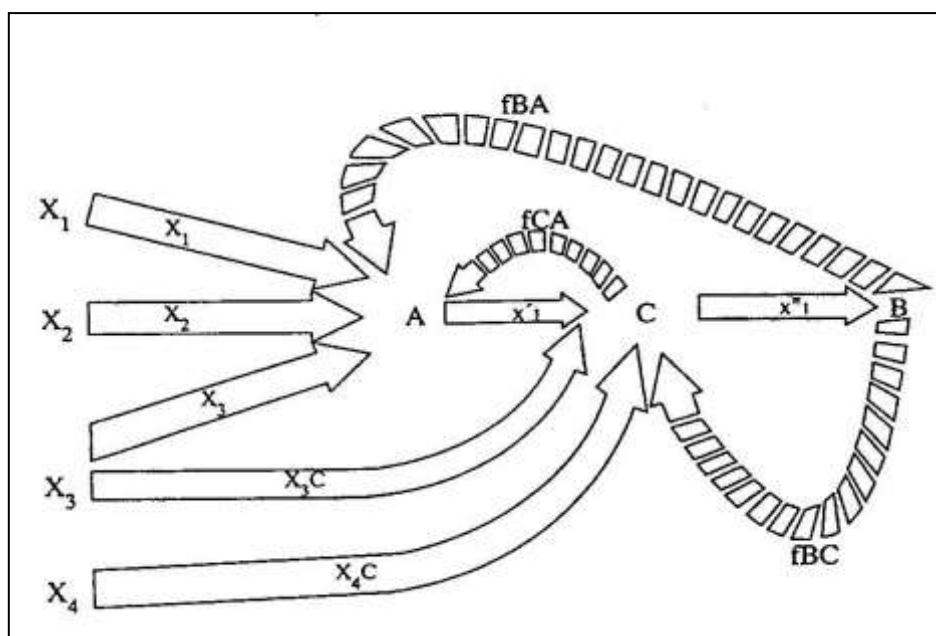
เบอร์โลเห็นว่า การสื่อสารนั้นจะต้องมีจุดมุ่งหมายเสมอและองค์ประกอบทั้งหลายได้แก่ ผู้ที่เป็นแหล่งสาร ผู้เข้ารหัสสาร ผู้ถอดรหัสสาร กับผู้รับสาร ไม่ควรมองในลักษณะของคนและแยกจากกันโดยเด็ดขาด แต่ควรมองว่าเป็นพฤติกรรมคือพฤติกรรมการส่งสาร การเข้ารหัส หรือเรียบเรียงรหัสสาร การถอดรหัสสาร และการรับสาร ซึ่งอาจส่งไปยังผู้รับสารในที่สุด

ในกระบวนการสื่อสาร อาจมีมากกว่า 1 คน มาเกี่ยวข้องกับเช่นอาจมีแหล่งสาร และผู้เข้ารหัสสาร ซึ่งเป็นกลุ่มหรือสถาบันก็ได้ และบุคคลเพียงคนเดียวก็อาจมีพฤติกรรมมากกว่า 1 พฤติกรรมเช่นอาจเป็นทั้งผู้ส่งสาร และผู้รับสารในเวลาเดียวกันเป็นทั้งผู้เข้าและถอดรหัสสาร ดังนั้นองค์ประกอบทั้ง 6 ประการ ทางการศึกษา จึงไม่สามารถอธิบายแยกกันเป็นส่วนๆ โดยเด็ดขาด

เบอร์โลอิชบายกระบวนการสื่อสารโดยอาศัยทฤษฎีพื้นฐานทางจิตวิทยา โดยเปรียบเทียบกระบวนการสื่อสารกับกระบวนการเรียนรู้ ซึ่งมีองค์ประกอบหลัก 2 ประการ คือ สิ่งเร้า และแรงสนอง (Stimulus and response) โดยเปรียบเทียบข่าวสารเป็นสิ่งเร้า ซึ่งมนุษย์รับรู้หรือเรียนรู้ได้ สิ่งเร้าจะทำให้เกิดการเรียนรู้ เป็นจุดหมายปลายทางหรืออาจนิยามได้ว่าสิ่งเร้าคือสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่มนุษย์สามารถรับได้โดยผ่านประสาทความรู้สึก ส่วนหนึ่งหรือสิ่งหนึ่งที่สามารถสร้างอารมณ์หรือความรู้สึกนั้นกับมนุษย์

องค์ประกอบสำคัญในกระบวนการสื่อสารคือผู้รับสาร เมื่อผู้รับสาร รับสารในรูปของรหัสก็จะทำการถอดรหัส คือ การแปลความหรือตีความ และเรียบเรียงรหัสสารอีกครั้งหนึ่งให้กลับมาเป็นเนื้อหาข่าวสารตามที่ส่งมา ผู้รับสารและผู้ส่งสารจะต้องอยู่ในระบบเดียวกัน จึงจะเข้าใจหรือถอดรหัสเข้ารหัสได้คล้ายคลึงกัน มิฉะนั้นแล้วการสื่อสารอาจไม่เกิดขึ้น

1.2.3 แบบจำลองการสื่อสารมวลชนเชิงความคิดรวบยอดของ เวสเลย์และแมคลิน

ภาพที่ 2.3 แบบจำลองการสื่อสารมวลชนเชิงความคิดรวบยอดของเวสเลย์และแมคลิน

ที่มา : กิติมา สุรสสนธิ. ความรู้ทางการสื่อสาร (2548: 68)

จากตัวแบบที่เสนอมานี้ อธิบายได้ว่า เมื่อผู้ส่งสาร อันได้แก่ สื่อบุคคลหรือสื่อมวลชน (A) ได้รับทราบเหตุการณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง (X_1) ในบรรดาเหตุการณ์ทั้งหลายที่อยู่ในสิ่งแวดล้อม ($X_1, X_2, X_3, X_4, \dots, X_n$) ก็รายงานเป็นข่าวสาร (X') ออกไปยังผู้รับข่าวสาร (B) หรือในบางครั้งผู้ถ่ายทอดสาร (D) และ/หรือผู้นำความคิดเห็น (C) ซึ่งถือว่าเป็นผู้เฝ้าประตู (gatekeeper) อาจได้ทราบรายงานข่าวสาร (X') จากสื่อบุคคล หรือสื่อมวลชน (A) นั้นก่อนแล้ว ก็นำมาเล่า (X'') ให้ได้รับข่าวสาร (B) ฟังอีกที ในการเล่าให้ผู้รับสารฟังเกี่ยวกับเหตุการณ์ที่ปรากฏในรายงานข่าวสารนั้น ผู้ถ่ายทอดสาร (D) และ/

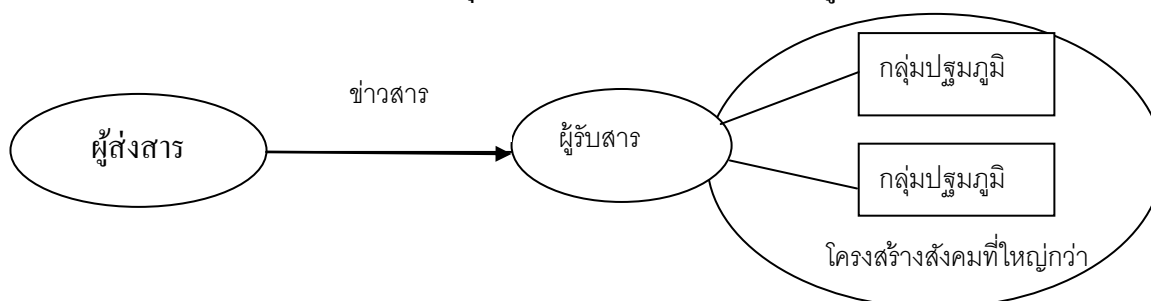
หรือผู้นำความคิดเห็น (C) อาจเลือกเล่าโดยอาศัยทั้งข่าวสารจากสื่อบุคคลหรือสื่อมวลชน (X') และ สอดแทรกความรู้สึกนึกคิด ตลอดจนประสบการณ์ของตน (X_{3C} และ X_4) เข้าไปด้วย

ในกรณีของการสื่อสารบุคคลหรือสื่อมวลชนนี้ การสื่อสารกลับ(feedback) สามารถ เกิดขึ้นได้สามทาง ทางแรกคือ การสื่อสารกลับ(fBA) จากผู้รับสาร (B) ไปยังสื่อบุคคลหรือสื่อมวลชน (A) ทางที่สองคือ การสื่อสารกลับ (fBd, fBC) จากผู้รับสาร (B) ไปยังผู้ถ่ายทอดสาร (D) และ/หรือผู้ ใ้่าประตุหรือผู้นำความคิดเห็น (C) และทางที่สาม คือการสื่อสารกลับ (fDA, fCA) จากผู้ถ่ายทอดสาร (D) และ/หรือผู้นำความคิดเห็น (C) ไปยังสื่อบุคคลหรือสื่อมวลชน (A)

ถ้าจะศึกษาการสื่อสารทางการเมืองตามแบบจำลองนี้ จะพบว่าส่วนประกอบต่างๆ ของระบบการสื่อสารกับการเมือง ไม่จำเป็นต้องเป็นโครงสร้างอันถาวรของระบบการเมือง ใน ขณะเดียวกัน หน้าที่ขององค์ประกอบต่างๆ เหล่านี้ก็ไม่จำเป็นต้องมีความต่อเนื่องกัน และอาจจะแปร ผันไปได้ตามสถานการณ์ กล่าวคือ ในสถานการณ์หนึ่ง บุคคลอาจจะทำหน้าที่เป็นแหล่งที่มาของ ข่าวสาร ในอีกสถานการณ์หนึ่ง เขาอาจจะเป็นผู้รับข่าวสาร และในอีกสถานการณ์หนึ่ง เขาอาจจะทำ หน้าที่เป็นเส้นทาง ให้ข่าวสารผ่านไปสู่อีกบุคคลอื่นๆ ก็ได้ เหล่านี้ เป็นต้น

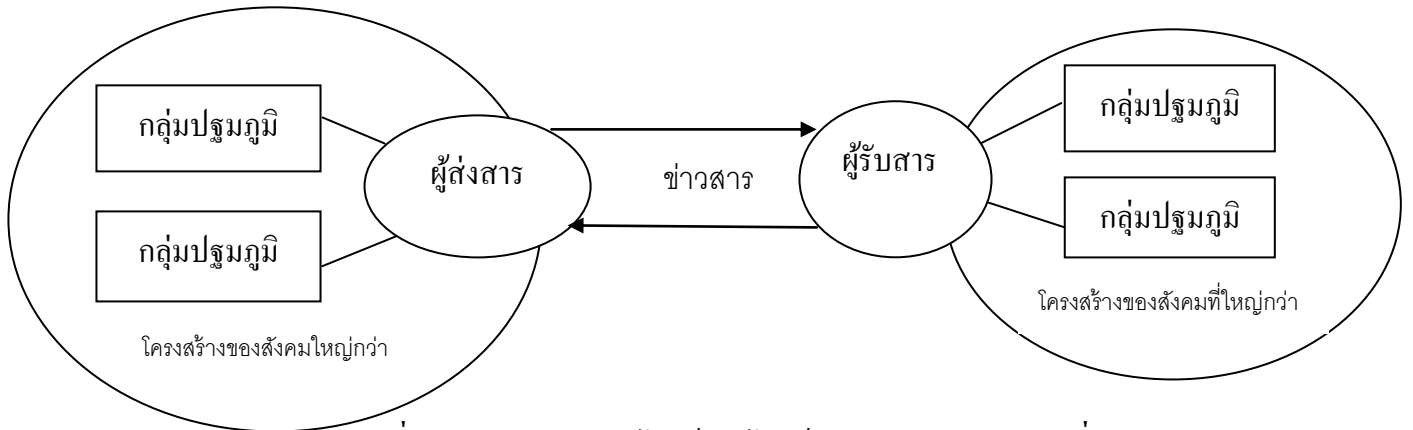
1.2.4 แบบจำลองการสื่อสารมวลชนตามทัศนะเชิงสังคมวิทยา

เจ คับบลิว ไรลีย์ และเอ็ม คับบลิวไรลีย์ (Riley, J.W. and Riley, M.W., 1959 อ้างถึงใน พิระ จิระโสภณ 2541:613) ได้สร้างแบบจำลองที่เรียกว่า “แบบจำลองเชิงปฏิบัติ” มีจุดมุ่งหมายที่จะ วิเคราะห์การสื่อสารมวลชนในเชิงสังคมวิทยา โดยคำนึงว่าการสื่อสารมวลชนนั้นเป็นระบบย่อยระบบ หนึ่งในระบบราชการระบบสังคมย่อยอื่นๆ ภายใต้ระบบใหญ่ของสังคมมนุษย์เรา เขาชี้ให้เห็นบทบาทของ กลุ่มปฐมภูมิ (Primary groups) และกลุ่มอ้างอิง (Reference groups) ในกระบวนการสื่อสารว่า มี อิทธิพลต่อทัศนคติ ค่านิยม และพฤติกรรมของผู้รับสาร กลุ่มปฐมภูมิคือกลุ่มเล็กๆ ที่มีความรู้จัก ใกล้เคียงสนิทสนม เช่น ครอบครัว กลุ่มเพื่อนสนิท เพื่อนร่วมงาน ฯลฯ ซึ่งต่างจากกลุ่มทุติยภูมิ (Secondary groups) ที่เป็นกลุ่มใหญ่มีความใกล้ชิดน้อยกว่า เช่นกลุ่มพรรคการเมือง ศาสนา ฯลฯ ส่วน กลุ่มอ้างอิงก็คือกลุ่มที่ตัวบุคคลยึดถือเป็นแนวทางในการกำหนดทัศนคติค่านิยมหรือพฤติกรรมของ ตน โดยไม่จำเป็นต้องเป็นสมาชิกในกลุ่มแบบจำลองนี้ เขียนเป็นแผนภูมิได้ 3 ขั้นตอน ดังนี้

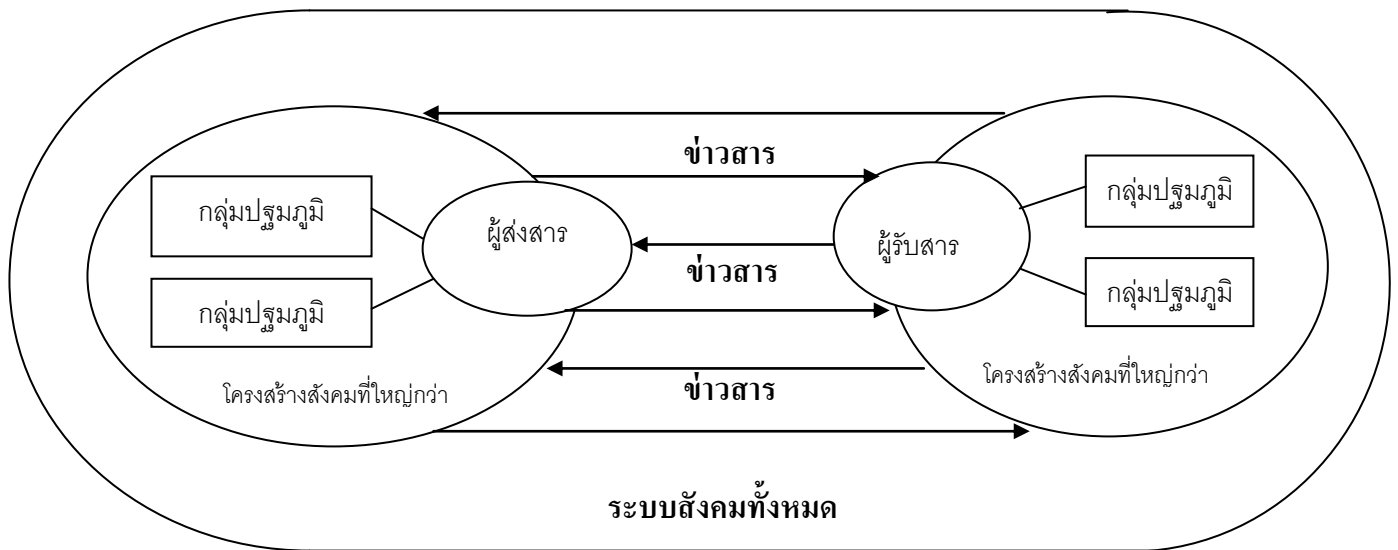
ภาพที่ 2.4 แบบจำลองของไรลีย์และไรลีย์ (ค.ศ.1959)

ที่มา : พิระ จิระโสภณ “ทฤษฎีสื่อสารมวลชน” (2537:614)

ภาพที่ 2.5 แบบจำลองของไรลีย์และไรลีย์ (หลัง ค.ศ.1959) แบบที่ 1

ที่มา : พีระ จิระโสภณ “ทฤษฎีสื่อสารมวลชน” (2537: 614)

ภาพที่ 2.6 แบบจำลองของไรลีย์และไรลีย์ (หลัง ค.ศ. 1959) แบบที่ 2

ที่มา : พีระ จิระโสภณ “ทฤษฎีสื่อสารมวลชน” (2537: 615)

จากภาพที่ 2.4 จะเห็นว่าผู้รับสาร เป็นปัจเจกบุคคลที่เป็นสมาชิกในกลุ่มปฐมภูมิต่างๆ ขณะเดียวกัน ผู้รับสารก็เป็นส่วนหนึ่งของสังคมที่ใหญ่กว่า ซึ่งสังคมที่ใหญ่กว่านี้จะมีทั้งกลุ่มที่เป็นกลุ่มทุติยภูมิ และกลุ่มอ้างอิงต่างๆ ที่มีอิทธิพล โดยตรงต่อผู้รับสารหรือมีอิทธิพลผ่านกลุ่มปฐมภูมิที่ผู้รับสารเป็นสมาชิกอยู่อิทธิพลของกลุ่มต่างๆ ในสังคม เป็นไปในลักษณะของการชี้แนะ หรือกดดันให้ปัจเจกบุคคลต่างๆ รับรู้หรือมีปฏิกิริยาต่อสิ่งเร้า (สาร) จากผู้ส่งสารหรือสื่อมวลชน ในลักษณะต่างๆ

กัน อาจจะเหมือนกันหรือแตกต่างกัน ขึ้นอยู่กับทัศนคติ หรือค่านิยม ของกลุ่มที่เป็นปัจเจกบุคคลเป็นสมาชิกหรือของกลุ่มที่มีปัจเจกบุคคลยึดถือเป็นกลุ่มอ้างอิง

ภาพที่ 2.5 แบบจำลองนี้ได้แสดงให้เห็นว่าในกระบวนการสื่อสารนั้น ทั้งผู้รับสารและผู้ส่งสารต่างก็ผูกติดกับกลุ่มปฐมภูมิต่างๆ และต่างก็เป็นส่วนย่อยอันหนึ่งในโครงสร้างสังคมที่ใหญ่กว่าเช่นเดียวกัน ทั้งผู้ส่งสารและผู้รับสารมีการสื่อสารโต้ตอบกัน ทั้งโดยการส่งสารและการป้อนกลับ ซึ่งถ้ามองในกรอบของสังคมใหญ่แล้ว ทั้งคู่มีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกันในฐานะหน่วยหนึ่งของระบบสังคมที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกับสังคมใหญ่นั้นเอง

ภาพที่ 2.6 แสดงให้เห็นว่า ทั้งผู้ส่งสารและผู้รับสารในกระบวนการสื่อสารต่างก็ผูกติดกับกลุ่มปฐมภูมิของตนภายใต้โครงสร้างสังคมที่ใหญ่กว่า ทั้งคู่ทำการสื่อสารโต้ตอบกันภายใต้สิ่งแวดล้อมของระบบสังคมใหญ่ ซึ่งการสื่อสารที่จะได้รับอิทธิพลจากสิ่งแวดล้อมต่างๆ ในสังคมใหญ่ขณะเดียวกัน การสื่อสารนี้ ก็อาจจะมีอิทธิพล ส่งผลต่อสิ่งแวดล้อมของสังคมใหญ่ได้ เช่นเดียวกัน เช่น การสื่อสารมวลชนโดยทั่วไป มักจะถูกกำหนดโดยเงื่อนไขทางเศรษฐกิจ และการเมืองของสังคมนั้นๆ ขณะเดียวกันการสื่อสารมวลชนก็อาจก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคมและการเมืองได้เช่นกัน

การพิจารณากระบวนการสื่อสารมวลชนในเชิงสังคมวิทยาทำให้มองเห็นกระบวนการในมุมมองกว้างขึ้น และสามารถมองเห็นความสัมพันธ์ของหน่วยงานต่างๆ ในสังคมที่ต่างก็มีอิทธิพลต่อการสื่อสารได้ชัดเจนยิ่งขึ้น เป็นการมองในระบบสังคมที่หน่วยต่างๆ ภายในต่างก็มีผลกระทบต่อกันและกัน

1.3 ทฤษฎีการสื่อสาร

1.3.1 ทฤษฎีการเปิดรับสื่อ และข่าวสาร (Media Exposure Theory) ประกอบด้วยทฤษฎีการเลือกสรรและการแสวงหาข่าวสารและพฤติกรรมเกี่ยวกับสื่อ

ในปัจจุบันข้อมูลข่าวสารเป็นสิ่งที่มีความสำคัญ ที่จะทำให้คนเรารู้เท่าทันกับเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น ทำให้เราก้าวหน้าทันสังคมและโลกที่กำลังเปลี่ยนแปลงไปอย่างเข้าใจ ช่วยในการตัดสินใจ สามารถนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ และยังทำให้เรามีความต้องการข่าวสารมากขึ้นตามไปด้วย

แอทกิน (Atkin, 1973:187) ได้กล่าวว่า บุคคลยิ่งเปิดรับข่าวสารมากเท่าใด ก็ยิ่งมีความรู้และเท่าทันสภาวะแวดล้อมมากขึ้นเป็นเงาตามตัวเท่านั้น และข่าวสารที่ลดความไม่รู้ที่เกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมภายนอกนั้นจะเป็นเครื่องมือที่ช่วยในการตัดสินใจ ช่วยเพิ่มพูนความรู้ ความคิดและการแก้ปัญหาต่างๆ

ในการแสวงหาข่าวสารและเปิดรับสื่อของมนุษย์นั้น เป็นสิ่งที่ขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายประการ เพราะสื่อเป็นปัจจัยที่สำคัญที่ใช้ประกอบการตัดสินใจในกิจกรรมต่าง ๆ ของมนุษย์ ความ

ต้องการสื่อจะเพิ่มมากขึ้น เมื่อบุคคลนั้นต้องการข้อมูลในการตัดสินใจหรือมีความไม่แน่ใจในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง และบุคคลคงไม่สามารถรับข่าวสารที่ผ่านเข้ามาสู่ตนได้ทั้งหมด แต่จะเป็นผู้เลือกใช้สื่อประเภทต่าง ๆ เอง จะเลือกเพียงบางส่วนของที่คิดว่ามีประโยชน์ โดยขึ้นอยู่กับความพึงพอใจในการตอบสนองต่อวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ของตน

โดยที่ผู้รับสารมีความคาดหวังจากสื่อมวลชนว่า การเปิดรับข่าวสารจากสื่อมวลชนจะช่วยตอบสนองความต้องการของเขาได้ ซึ่งจะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทัศนคติ หรือเปลี่ยนลักษณะนิสัยและพฤติกรรมบางอย่างได้ โดยที่การเลือกบริโภคสื่อมวลชนนั้นจะขึ้นอยู่กับความต้องการหรือแรงจูงใจของผู้รับสารเอง เพราะบุคคลแต่ละคนย่อมมีวัตถุประสงค์และความตั้งใจในการใช้ประโยชน์จากสื่อมวลชนด้วยเหตุผลที่แตกต่างกัน แคลปเปอร์ (Klapper, 1958:19-25) ได้มีแนวความคิด ซึ่งเรียกว่า “กระบวนการเลือกสรรและการแสวงหาข่าวสาร” (Selective Processes) ซึ่งประกอบไปด้วย 3 ขั้นตอน ได้แก่

1) การเลือกเปิดรับหรือเลือกใช้ (Selective Exposure) บุคคลจะเลือกเปิดรับสื่อและข่าวสารจากแหล่งต่าง ๆ ตามความสนใจ และความต้องการของตนเอง ซึ่งโดยทั่วไปในการเปิดรับสื่อของผู้รับสารนั้น มักจะเลือกรับสิ่งที่สนับสนุนความคิด ความเชื่อ และทัศนคติเดิมของตนที่มีอยู่ก่อนแล้ว และพยายามหลีกเลี่ยงข่าวสารที่ขัดแย้งกับความคิดเห็น ความเชื่อ และทัศนคติเพื่อความสบายใจและความพึงพอใจในการเปิดรับสาร นอกจากนี้การเลือกรับสื่อยังขึ้นอยู่กับปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจและสังคมด้วย เช่น ระดับการศึกษา อายุ อาชีพ รายได้ ศาสนา วัฒนธรรม เป็นต้น

2) การเลือกรับรู้และตีความหมาย (Selective Perception) เมื่อบุคคลเปิดรับสื่อจากแหล่งใดแหล่งหนึ่งแล้ว ผู้รับสารอาจมีการเลือกรับรู้และเลือกตีความตามประสบการณ์ของแต่ละคน เพราะความหมายของสื่อที่ส่งไปมิได้อยู่ที่ตัวอักษร รูปภาพ หรือคำพูดเท่านั้น แต่อยู่ที่ผู้รับสารด้วยว่าจะมีการตีความสื่อที่ได้รับมาตามความเข้าใจของตนเอง หรือตามทัศนคติ ประสบการณ์ ความเชื่อ ความต้องการ สภาวะอารมณ์ และแรงจูงใจของตนในขณะนั้น

3) การเลือกจดจำ (Selective Retention) หลังจากที่บุคคลได้เลือกเปิดรับ เลือกรับรู้ และตีความหมายสื่อแล้ว ก็จะเลือกจดจำเนื้อหาสาระของสารที่สอดคล้องและตรงกับความคิดเห็น ความเชื่อ ทัศนคติ ความเข้าใจ และประสบการณ์ของตนมากกว่าที่จะจดจำในสิ่งที่ขัดแย้งเพื่อที่จะนำไปใช้ในโอกาสต่อไป ในขณะที่เดียวกันก็มักจะลืมเนื้อหาสาระที่ไม่ตรงกับความสนใจของตนเอง ซึ่งเท่ากับเป็นการช่วยเสริมให้ทัศนคติหรือความเชื่อเดิมของผู้รับสารมั่นคงยิ่งขึ้น

ในการศึกษาเรื่องพฤติกรรมกรเปิดรับสื่อ นั้น นักวิชาการหลายท่านได้ให้ความเห็นไว้อย่างสอดคล้องกัน ดังนี้

ทอดด์ ฮันท์ และเบรนท์ ดี รูเบน (Todd Hunt and Brent D. Ruben 1993 : 51) ได้กล่าวว่าการเลือกเปิดรับของบุคคลเป็นผลมาจากความต้องการ (Need) ทางกายและทางใจเพื่อตอบสนองความต้องการของเราเอง ในส่วนของทัศนคติและค่านิยม (Attitude and Values) คือหลัก

พื้นฐานที่เรายึดถือ เป็นความรู้สึกรู้สึกที่เราควรจะทำหรือไม่ควรทำอะไรในการมีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม ดังนั้นทัศนคติและค่านิยมจึงมีอิทธิพลอย่างยิ่งต่อการเลือกใช้สื่อมวลชน โดยที่มนุษย์ทุกกลุ่มมีเป้าหมาย (Goals) สำหรับการดำเนินชีวิตทั้งในเรื่องอาชีพ การเข้าสมาคม การพักผ่อนเป้าหมายของกิจกรรมต่าง ๆ ที่เรากำหนดขึ้นมาจึงจะมีอิทธิพลต่อการเลือกใช้สื่อมวลชนด้วย นอกจากนี้ลีลาในการสื่อสาร (Communication Style) ประสบการณ์และนิสัย (Experience and Habit) ก็เป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมในการเปิดรับสื่อและข่าวสารด้วย

แม็คคอมบส์ และเบ็คเคอร์ (Macomb and Becker 1979 : 51-52) ให้ความเห็นว่าบุคคลเปิดรับข่าวสารจากสื่อมวลชนเพื่อตอบสนองความต้องการ 6 ประการคือ

1) เพื่อต้องการรับรู้เหตุการณ์ (Surveillance) โดยการติดตามความเคลื่อนไหวและสังเกตเหตุการณ์ต่าง ๆ รอบตัวจากสื่อมวลชน เพื่อจะได้รู้ทันเหตุการณ์ ทันสมัย และรู้ว่าอะไรเป็นสิ่งที่สำคัญที่ควรรู้

2) เพื่อช่วยในการตัดสินใจ (Decision) โดยเฉพาะการตัดสินใจในเรื่องที่เกี่ยวกับชีวิตประจำวัน การเปิดรับข่าวสารทำให้บุคคลสามารถกำหนดความเห็นของตนต่อสถานะหรือเหตุการณ์ต่าง ๆ รอบตัวได้

3) เพื่อการพูดคุยสนทนา (Discussion) การเปิดรับข่าวสารจากสื่อมวลชนทำให้บุคคลมีข้อมูลที่จะนำไปใช้ในการพูดคุยกับผู้อื่นในชีวิตประจำวันได้

4) เพื่อต้องการการมีส่วนร่วม (Participation) เพื่อรับรู้และมีส่วนร่วมในเหตุการณ์ความเป็นไปได้ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นรอบตัวและในสังคม

5) ต้องการเสริมสร้างความคิดเห็นหรือสนับสนุนการตัดสินใจที่ตนเองได้กระทำไปแล้ว (Reinforcement)

6) เพื่อต้องการความบันเทิง (Entertainment) เพื่อความเพลิดเพลิน รวมทั้งการพักผ่อนหย่อนใจ และเพื่อผ่อนคลายความเครียด

ศิริชัย ศิริกาษา และกาญจนา แก้วเทพ (2531:110-112) ได้ศึกษาชุดตัวแปรความต้องการที่ผู้รับสารต้องการจากสื่อมวลชน ซึ่ง McQuail และคณะได้สร้างไว้ และได้ปรับปรุงขึ้นมาให้สอดคล้องกับการใช้สื่อมวลชนของผู้รับสาร ดังนี้

1) ความต้องการสารสนเทศ

(1) เพื่อทราบถึงเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับตนเอง สภาพปัจจุบันที่อยู่รอบตัว สังคม และโลก

(2) เป็นเครื่องมือในการแสวงหาข้อแนะนำในการปฏิบัติหรือความคิดเห็น และการตัดสินใจ

(3) สนองความอยากรู้ อยากเห็น และสนองความสนใจ เป็นการเรียนรู้และศึกษาด้วยตนเอง

(4) สร้างความรู้สึกที่มั่นคง โดยใช้ความรู้ที่ได้มาจากสื่อมวลชน

2) ความต้องการสร้างควมมีเอกลักษณ์ให้แก่บุคคล

- (1) ให้แรงเสริมค่านิยมส่วนบุคคล
- (2) ให้ตัวแบบทางพฤติกรรม
- (3) แสดงออกร่วมกับค่านิยมของคนอื่น ๆ
- (4) เพื่อความเข้าใจตัวเอง

3) ความต้องการรวมตัวและปฏิสัมพันธ์ทางสังคม

- (1) เพื่อความเข้าใจผู้อื่น
- (2) แสดงออกร่วมกับผู้อื่น
- (3) นำไปใช้ในการสนทนาและปฏิสัมพันธ์ทางสังคม
- (4) ใช้เพื่อเป็นเพื่อน
- (5) ช่วยในการดำเนินตามบทบาทของสังคม
- (6) สร้างสายสัมพันธ์กับครอบครัว เพื่อน และผู้อื่น

4) ความต้องการความบันเทิง

- (1) เพื่อหลีกเลี่ยง หรือหลีกเลี่ยงจากปัญหาต่าง ๆ
- (2) เพื่อผ่อนคลาย
- (3) ได้วัฒนธรรมที่เป็นของแท้ ความสนุกสนานทางสุนทรียะ
- (4) ได้มีอะไรทำเพื่อใช้เวลาให้หมดไป
- (5) ปลดปล่อยอารมณ์
- (6) เป็นการกระตุ้นทางเพศ

พฤติกรรมเกี่ยวกับสื่อ : การเปิดรับข่าวสาร (Media Exposure) และอุปนิสัยในการใช้สื่อ

(Media Habits)

เมื่อทราบถึงความต้องการด้านต่าง ๆ ที่ทำให้เกิดการเปิดรับสื่อ หรือการเลือกเปิดรับเนื้อหาสาระของสื่อมวลชนที่แตกต่างกันไปแล้ว สิ่งสำคัญอีกประการหนึ่งในการศึกษาพฤติกรรมการเปิดรับสื่อ คือ การหาเกณฑ์ต่าง ๆ มาวัดพฤติกรรมเหล่านั้น

งานวิจัยของ แม็คเล้าส์ และคณะ (McLeod and Others 1972 : 123 อ้างถึงในจิตรา เอื้อบำรุง 2544:19) ได้ระบุว่า ตัวชี้วัด (Index) ที่ใช้ในการวัดพฤติกรรมการเปิดรับสื่อ โดยส่วนใหญ่จะประกอบด้วยวิธีการวัดจาก 2 ตัวแปรด้วยกัน คือ

- 1) วัดจากเวลาที่ใช้ในการเปิดรับสื่อ

2) วัดจากความถี่ที่ใช้ในการเปิดรับสื่อ

นอกจากนี้ McLeod ยังกล่าวต่อไปอีกว่า การวัดในเรื่องของเวลาที่ใช้กับสื่อมีข้อเสียตรงที่ว่า คำตอบขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายอย่าง เช่น ความสนใจของผู้ฟัง เวลาว่างที่คนมีอยู่ และการมีสื่อใกล้ตัว (Availability of the Medium) ด้วยเหตุนี้คำตอบเกี่ยวกับเวลาที่ใช้กับสื่อ จึงไม่สามารถแปลความหมายได้ในทางจิตวิทยา และมักให้ผลที่ชัดเจนเมื่อนำไปใช้กับตัวแปรอื่น และเพื่อแก้ปัญหาความไม่ชัดเจนในเรื่องนี้ จึงมีการวัดตัวแปรการเปิดรับสื่อมวลชนโดยใช้ความถี่ของการใช้สื่ออย่างเฉพาะเจาะจงในเนื้อหา เช่น วัดความถี่การอ่านข่าวที่มีเนื้อหาหนักในหนังสือพิมพ์ความถี่ของการรับชมรายการข่าวทางโทรทัศน์ ความถี่ของการรับฟังรายการวิทยุ เป็นต้น

Rogers and Svenning (1971 : 43) ได้ทำการศึกษาพฤติกรรมการเปิดรับสื่อมวลชน 5 ประเภท คือ หนังสือพิมพ์ ภาพยนตร์ วิทยุ นิตยสาร และโทรทัศน์ และตัวอย่างของดัชนีในการวัดการเปิดรับสื่อดังกล่าว ได้แก่ จำนวนรายการวิทยุที่ฟังต่อสัปดาห์ การอ่านหนังสือพิมพ์ต่อสัปดาห์ ภาพยนตร์ที่ดูต่อปี เป็นต้น

1.3.2 ทฤษฎีอิทธิพล และผลกระทบของสื่อสารมวลชน

อุบลรัตน์ ศิริยุวศักดิ์ (2547:253-260) ได้เสนอทฤษฎีต่าง ๆ ที่แสดงให้เห็นว่าสื่อมีอิทธิพลและผลกระทบต่อผู้รับสารพอสรุปได้ดังนี้

- 1) ทฤษฎีเข็มฉีดยา (Hypodermic needle or bullet theory)
- 2) ทฤษฎีผู้นำความคิดและการสื่อสารสองขั้นตอน (Opinion leader and the two step flow theory)
- 3) ทฤษฎีกระบวนการสังคมประกิดหรือการเรียนรู้ทางสังคม (Socializations theory)
- 4) ทฤษฎีการกำหนดวาระทางสังคมและการเมือง (agenda setting theory)
- 5) ทฤษฎีการปลูกฝังทางสังคมและวัฒนธรรม (cultivation theory)
- 6) การประกอบสร้างทางสังคม (social construct vision)

1) ทฤษฎีเข็มฉีดยา (Hypodermic needle or bullet theory) เป็นทฤษฎีผลกระทบของสื่อที่ได้รับการพัฒนาขึ้นมาในยุคที่สื่อมีพลานุภาพมาก (ค.ศ.1920-1930) โดยมีทัศนะที่ว่า สื่อมวลชนมีอิทธิพลโดยตรงต่อผู้รับสาร เมื่อฉีดยา (ให้ข่าวสาร) อะไรเข้าไปในที่ผู้รับสาร ผู้รับก็จะมีทัศนคติและพฤติกรรมตามที่ผู้ฉีดกำหนด ทฤษฎีนี้เชื่อว่าผู้รับสารเป็นปัจเจกบุคคลมากกว่าการเป็นปัจเจกบุคคลที่อยู่รวมกันเป็นกลุ่ม หรือเป็นชุมชนและสังคมดังนั้น สื่อจึงสามารถมีอิทธิพลอย่างสูงต่อปัจเจกบุคคลแต่ละรายได้โดยง่าย

ถึงแม้ว่ายุคนี้สื่อจะถูกใช้เพื่อเป็นเครื่องมือทางการเมืองของรัฐเพื่อโฆษณาชวนเชื่อเป็นหลักก็ตาม แต่ก็ยังปรากฏการใช้สื่อเชิงสร้างสรรค์ (pro-social) อยู่ด้วย เช่น การใช้สื่อเพื่อการศึกษาการต่อสู้กับอคติต่าง ๆ ในสังคม และการแพร่กระจายข่าวสารสู่สาธารณชน เป็นต้น

2) **ทฤษฎีผู้นำความคิดและการสื่อสารสองขั้นตอน (Opinion leader and the two-step flow theory)** ได้รับการเสนอเข้ามาเพื่ออธิบายกระบวนการสื่อสารที่มีผู้นำความคิดที่เป็นบุคคล ซึ่งเป็นที่เชื่อถือของกลุ่ม ทำหน้าที่ให้ข่าวสารเพิ่มเติมหรือนอกเหนือจากสื่อสารมวลชนแก่สมาชิกของกลุ่ม ลักษณะเช่นนี้ถูกเรียกว่า การสื่อสารสองขั้นตอน หมายความว่าปัจเจกบุคคลซึ่งเป็นสมาชิกของกลุ่มอาจจะไม่ได้รับข่าวสารข้อมูลจากสื่อมวลชนโดยตรง แต่ได้รับจากผู้นำความคิดของกลุ่ม หรืออาจได้รับข่าวสารข้อมูลจากสื่อมวลชนโดยตรง แต่ยังคงได้รับทัศนคติและข้อคิดเห็นเพิ่มเติมจากผู้นำความคิดของกลุ่ม ทำให้ข้อมูลข่าวสารที่ไปถึงแต่ละบุคคลมีที่มาจากหลายแหล่ง ทั้งที่เป็นสื่อมวลชนและบุคคล

นอกจากนี้ยังมีการเสนอทฤษฎีเกี่ยวกับการเลือกเปิดรับเลือกรับรู้และเลือกจดจำ (selective exposure, perception, retention) ของปัจเจกบุคคล ที่ทำให้เกิดความเข้าใจเพิ่มเติมว่า ในทางจิตวิทยาคนแต่ละคนจะเลือกรับและเลือกจดจำ และมักมุ่งไปในเรื่องที่สอดคล้องกับทัศนคติเดิมที่มีอยู่แล้วในเรื่องนั้น ๆ มากกว่าจะมุ่งไปแสวงหาทัศนคติใหม่ ๆ ที่ขัดแย้งกับทัศนคติเดิมของตน การศึกษาวิจัยที่สนับสนุนทฤษฎีนี้และทฤษฎีผู้นำความคิดและการสื่อสารสองขั้นตอนมาจากเรื่องการออกเสียงเลือกตั้ง ที่การณรงค์หาเสียงทางสื่อมวลชนของผู้สมัครไม่อาจมีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงทัศนคติหรือพฤติกรรมการเลือกผู้สมัครของประชาชนได้มากเท่าที่ควร แต่ปรากฏว่าผู้นำชุมชนและผู้นำความคิดเห็นในกลุ่มเป็นผู้มีอิทธิพลต่อสมาชิกของชุมชนในการโน้มน้าวหรือเสริมสร้างความคิดเห็นทางการเมืองมากกว่าสื่อมวลชน

3) **ทฤษฎีกระบวนการสังคมประกิดหรือการเรียนรู้ทางสังคม (socialization theory)**

ทฤษฎีกระบวนการเรียนรู้ทางสังคมเชื่อว่า ภูมิหลังทางสังคมและวัฒนธรรม และบริบททางสังคมของปัจเจกบุคคลมีผลอย่างสำคัญต่อการเรียนรู้และการพัฒนาทัศนคติ ค่านิยมและความเชื่อของบุคคล ข้อมูลข่าวสารที่มาจากระบบสื่อสารมวลชนมีฐานะเป็นส่วนหนึ่งของสิ่งแวดล้อมทางสังคมที่มีอิทธิพลต่อปัจเจกบุคคล จึงมิได้มีผลโดยตรงต่อทัศนคติและพฤติกรรมตามมุมมองของทฤษฎีเข้มนิคมยาแต่ปัจเจกบุคคลจะเรียนรู้และกลั่นกรองข้อมูลข่าวสารที่มาจากระบบสื่อสารมวลชน ดังนั้น อิทธิพลและผลกระทบจากสื่อมวลชนจึงน่าจะเป็นผลระยะยาวจากการเรียนรู้แบบสะสมประสบการณ์

4) **ทฤษฎีการกำหนดวาระทางสังคมและการเมือง** สื่อมวลชนที่เติบโตขึ้นมีบทบาทและมีอำนาจในตัวเองแตกต่างจากบทบาทในอดีตที่สถาบันการเมือง ศาสนา หรือสถาบันสังคมอื่น ๆ มักเข้ามามีอิทธิพลอย่างสูง การทำงานของสื่อได้ทำให้เห็นประจักษ์ว่า สามารถเลือกเสนอประเด็นของบุคคล หรือเรื่องราวต่าง ๆ และทำให้เป็นเรื่องที่มีความสำคัญในลักษณะของการกำหนดวาระทางการเมืองหรือสังคมได้

5) **ทฤษฎีการปลูกฝังทางสังคมและวัฒนธรรม (cultivation theory)** จากผลการศึกษาวิจัยระยะยาวเกี่ยวกับอิทธิพลของสื่อโทรทัศน์และความรุนแรงที่มีต่อเยาวชน ยอร์จ เกร็บบเนอร์

(George Gerber) ได้ชี้ให้เห็นว่าสื่อโทรทัศน์มีการเสนอรายการข่าวและภาพยนตร์ที่มีความรุนแรงจำนวนมาก แม้ว่าผู้ชมที่ติดโทรทัศน์จะไม่ได้เลียนแบบพฤติกรรมความรุนแรงโดยตรงก็ตาม แต่ผลที่เกิดจากการดูโทรทัศน์มากๆ ทุกวัน ทำให้สื่อมีอิทธิพลในการปลูกฝังให้เด็กและเยาวชนเกิดทัศนคติความเชื่อในการใช้ความรุนแรงเป็นวิธีการในการแก้ปัญหา และยังทำให้เกิดความรู้สึกว่าโลกรอบๆ ตัวเป็นโลกที่เต็มไปด้วยความรุนแรง นำไปสู่ทัศนคติที่หวาดกลัวและแปลกแยกกับสังคมของตนเอง

6) **ทฤษฎีการประกอบสร้างทางสังคม (social constructivism)** เป็นการชี้ให้เห็นถึงกระบวนการสร้างเนื้อหาสาระของสื่อที่มีผลอย่างลึกซึ้งต่อผู้รับทฤษฎีนี้เสนอให้ศึกษาถึงการประกอบสร้าง (construct) ความหมาย (meanings) ของผู้เขียนหรือนักสื่อสารมวลชนที่อยู่ภายใต้บริบทของภาษาและโครงสร้างสังคม การศึกษาจะมุ่งไปที่ตัวบท (media text) ผู้รับสาร และองค์กรสื่อเป็นสำคัญ รวมทั้งวิเคราะห์ว่าปัจเจกบุคคลมีวิธีการปรับเปลี่ยน (negotiate) ความหมายที่ถูกส่งผ่านมาโดยสื่อและองค์กรสื่อได้อย่างไร การเสนอทฤษฎีใหม่ที่ศึกษาเกี่ยวกับเนื้อหาสาระของสื่อในเชิงโครงสร้างของภาษาสื่อ และการตีความหมาย (structuralism) จึงเป็นการเปลี่ยนทิศทางการศึกษาเรื่องอิทธิพลและผลกระทบของสื่ออย่างถึงรากถึงโคน โดยหันไปให้อำนาจแก่ผู้รับสื่อมากกว่าในฝ่ายของผู้เขียนหรือผู้ส่งสาร

1.3.3 ทฤษฎีวิพากษ์ (critical theory)

กาญจนา แก้วเทพ (2544 : 7) ได้สังเคราะห์ทฤษฎีวิพากษ์ไว้หลายประเด็นในที่นี้ขอกล่าวเฉพาะมุมมองเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างสื่อมวลชนกับสังคมซึ่งทฤษฎีวิพากษ์มีความต่างจากทฤษฎีกระแสหลัก ดังนี้

1) หน้าที่บทบาทของสื่อมวลชนที่มีต่อสังคมทฤษฎีกระแสหลัก เช่น ทฤษฎี Functionalism มีสมมุติฐานต่อสังคมว่า สังคมนั้นจะมีเสถียรภาพ (Stability) และความสมดุลย์ (Equilibrium) เป็นหลัก และจะมีบางช่วงเท่านั้นที่อาจจะเกิดความขัดแย้งขึ้นมา แต่ในท้ายที่สุดก็จะกลับเข้าสู่สภาวะสมดุลย์เอง สื่อมวลชนในฐานะกลไกตัวหนึ่งของสังคมย่อมถูกกำหนดหน้าที่ให้ช่วยสร้างสรรค์ และธำรงรักษา เสถียรภาพ และความสมดุลของสังคมให้คงอยู่ตลอดไป

สำนักทฤษฎีวิพากษ์ มีสมมุติฐานที่ตรงกันข้ามกับทฤษฎีกระแสหลัก เนื่องจากมองเห็นว่าสังคมนั้นประกอบขึ้นด้วยคนกลุ่มต่าง ๆ ชนชั้นต่าง ๆ ที่ล้วนมีความขัดแย้ง (Conflict + contradiction) เป็นด้านหลัก ดังนั้นคนแต่ละกลุ่ม ก็จะพยายามใช้กลไก ทุกอย่างของสังคม รวมทั้งสื่อมวลชน เพื่อจัดการกับความขัดแย้งดังกล่าวเพื่อให้ผลลัพธ์สุดท้ายออกมาเป็นประโยชน์แก่กลุ่มหรือชนชั้นของตนให้มากที่สุด

2) ทัศนคติที่มีต่อตัวสื่อมวลชน ทฤษฎีกระแสหลัก เช่น Functionalism จะมองว่าสื่อมวลชนจะมีพลังอำนาจในการทำหน้าที่ต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นการสอดส่องตรวจตรา การให้การศึกษา การสืบทอดวัฒนธรรม การเป็นค้อนและเป็นทั่งดอกสายสัมพันธ์ ทางสังคมให้แก่บุคคล กล่าวโดย

สรุปก็คือ สื่อมวลชนมีพลัง และอิสรเสรีภาพในการทำงาน ที่จะกำหนดโฉมหน้า และทิศทางของสังคมอย่างมาก

ในทางตรงข้าม ทฤษฎีวิพากษ์กลับมองเห็นว่า สื่อมวลชนเองไม่สามารถจะมีอิสรเสรีภาพในการทำงาน ได้มากมายนัก ทั้งนี้เพราะสื่อต้องทำงานอยู่ภายใต้กรอบ และแรงผลักดันจากกลุ่มพลังต่าง ๆ ในสังคม ด้วยเหตุนี้แนวคิดเรื่อง พลังอำนาจของสื่อจึงเป็นเพียงภาพลวงตา

3) ภาพลักษณ์ของสื่อมวลชน สืบเนื่องจากแนวคิดในข้อ 2 ทำให้ทฤษฎีกระแสหลักได้สร้างภาพลักษณ์ของสื่อมวลชนขึ้นมาในลักษณะของ “พระเอกจี้ม้าขาว” ที่มาช่วยแก้ปัญหาต่าง ๆ ทางสังคม นับตั้งแต่ปัญหาความล่าช้าทางการเมือง ความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ ตลอดจนปัญหาต่าง ๆ ซึ่งรวมถึงปัญหาเสพติด ปัญหาการจราจร การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และเอกลักษณ์ของชาติ ฯลฯ สื่อมวลชนซึ่งมีภาพเป็นพระเอก จึงมักจะทำหน้าที่ในทางที่ดี เป็นคุณประโยชน์และสร้างสรรค์เป็นส่วนใหญ่

สำหรับทฤษฎีวิพากษ์ ส่วนใหญ่จะพิจารณาฐานะของสื่อมวลชนในแง่กลไกทางสังคมชนิดหนึ่ง และจากบทสรุปของ Karl Marx เจ้าของทฤษฎี ที่กล่าวว่า “ชนชั้นใดมีอำนาจในการครอบครองปัจจัยในการผลิตวัตถุ ก็ย่อมมีอำนาจในการควบคุมปัจจัยในการผลิตความคิดของสังคมไปด้วย” ดังนั้นสื่อมวลชนในฐานะปัจจัยการผลิตความคิดอย่างหนึ่งของสังคม จึงมักจะตกเป็นเครื่องมือให้กลุ่มผู้ปกครอง กลุ่มเจ้าของทุน หรือกลุ่มที่ได้เปรียบมือสิทธิ และมีความอำนาจในสังคม นำเอาไปใช้จัดการกับคนกลุ่มอื่น ๆ มากกว่า ภาพลักษณ์ของสื่อมวลชน จึงมักจะออกมาเป็น “ผู้ช่วยผู้ร้าย” หรือมิฉะนั้น ก็อาจจะกลายเป็น “ผู้ร้าย” ไปเสียเอง

จากแนวคิดทฤษฎีการสื่อสารสรุปได้ว่า การสื่อสารเป็นกระบวนการติดต่อสื่อสารระหว่างผู้รับสารกับผู้ส่งสาร โดยผ่านสื่อเพื่อทำความเข้าใจ หรือเพื่อให้เกิดผลอย่างใดอย่างหนึ่ง ที่กล่าวว่า การสื่อสารเป็นกระบวนการเพราะมีองค์ประกอบทำหน้าที่เกี่ยวข้องกัน ได้แก่ ผู้ส่งสาร สาร ผู้รับสารและสื่อ การสื่อสารจะมีประสิทธิภาพหรือไม่จึงขึ้นอยู่กับองค์ประกอบทั้งสิ้น

การจัดประเภทของการสื่อสารถ้ายึดเอาจำนวนผู้สื่อสารเป็นเกณฑ์จะพบว่ามี 5 ประเภท โดยจัดลำดับตั้งแต่จำนวนผู้ส่งสารน้อยไปหามาก ได้แก่ การสื่อสารภายในตัวบุคคล การสื่อสารระหว่างบุคคล การสื่อสารกลุ่ม การสื่อสารในองค์กร การสื่อสารมวลชน การอธิบายปรากฏการณ์ของการสื่อสาร มักแสดงในรูปแบบของแบบจำลอง ดังแบบจำลองการสื่อสารของฮาโรลด์ ดี ลาสเวลล์ เป็นแบบจำลองที่อธิบายการสื่อสารทางการเมือง เพราะเมื่อผู้ส่งสาร ส่งสารผ่านสื่อไปยังผู้รับสารแล้ว ยังหวังเห็นผลของการสื่อสารว่าจะเกิดผลอย่างไร แบบจำลองของเดวิด เบอร์โลเน้น 4 องค์ประกอบ ที่จะต้องมีความสัมพันธ์เชิงบวกการสื่อสารจึงจะบรรลุวัตถุประสงค์ แบบจำลองการสื่อสารมวลชนเชิงความคิดรวบยอดของเวสเลย์และแมคลินเน้นว่าเหตุการณ์ที่ผู้ส่งสารอาจเป็นบุคคลหรือสื่อมวลชนได้รับทราบ ซึ่งมีอยู่หลายเหตุการณ์เมื่อส่งไปยังผู้รับสารอาจมีการคัดแปลงตัดทอนสารและสอดแทรกความคิดของตนเข้าไปด้วย การสื่อสารตามแบบจำลองนี้ชี้ให้เห็นว่ามี

สื่อสารกลับ (feedback) ระหว่างผู้รับสารมายังผู้ส่งสาร ซึ่งอาจเป็นทั้งสื่อบุคคลหรือสื่อมวลชน จากผู้รับสารไปยังผู้ถ่ายทอดสารซึ่งอาจเป็นผู้เฝ้าประตูหรือผู้นำความคิดเห็น และจากผู้นำความคิดเห็นหรือผู้ถ่ายทอดสารมายังผู้ส่งสารซึ่งเป็นบุคคลหรือสื่อมวลชน

ส่วนแบบจำลองการสื่อสารมวลชนตามทัศนเชิงสังคมวิทยาให้ความสำคัญกับหน่วยต่างๆ ในสังคมที่มีอิทธิพลต่อการสื่อสารเพราะผู้สื่อสารไม่ว่าจะเป็นปัจเจกชนหรือสื่อมวลชนต่างผูกติดกับกลุ่มปฐมภูมิของตน ซึ่งอยู่ในระบบสังคมใหญ่ด้วยกัน

ทฤษฎีการสื่อสารที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยได้แก่ทฤษฎีการเปิดรับสื่อ และข่าวสาร ซึ่งมีกระบวนการเลือกสรรและแสวงหาข่าวสาร 3 ขั้นตอน ได้แก่ การเลือกเปิดรับหรือเลือกใช้การเลือกรับรู้และตีความหมาย และการเลือกจดจำ ส่วนทฤษฎีอิทธิพลและผลกระทบของสื่อที่เน้นบางทฤษฎีให้ความสำคัญกับสื่อว่าทรงอิทธิพลต่อผู้รับสาร โดยเฉพาะในสังคมใหญ่ที่ผู้รับสารอยู่กระจัดกระจาย แต่หลายทฤษฎีกลับมองว่าผู้รับสารไม่ได้เชื่อสิ่งที่สื่อนำเสนอแต่ยังให้ความสำคัญกับผู้นำความคิดและเรื่องของสังคมและวัฒนธรรมจะเป็นตัวแปรสำคัญสำหรับทฤษฎีวิพากษ์ กลับมองว่าเจ้าของสื่อมวลชนมีอิทธิพลต่อการนำเสนอของสื่อ ดังนั้นสื่อจึงไม่มีอิสระในการทำงาน สื่อมวลชนไม่ใช่พระเอกที่จะช่วยสังคมแต่อาจกลับเป็น “ผู้ร้าย” ที่สร้างปัญหาให้กับสังคมก็เป็นได้

2. แนวคิดเกี่ยวกับการสื่อสารทางการเมือง

การเมืองเป็นเรื่องของการแบ่งปันอำนาจและทรัพยากรที่มีอยู่จำกัดในสังคมมนุษย์เพราะการอยู่ร่วมกันของมนุษย์ต้องมีระเบียบ ต้องมีกฎ มนุษย์ทั้งหลายจึงได้มอบสิทธิอำนาจที่ตนมีอยู่โดยธรรมชาติส่วนหนึ่งให้แก่คนกลุ่มหนึ่งไปทำหน้าที่ปกครองเป็นผู้จัดการของการแบ่งอำนาจและทรัพยากร โดยที่ตนเองจะเป็นผู้แสดงความคิดเห็นออกมาในรูปของสาธารณมติที่จะกลายเป็นข้อมูลป้อนเข้าไปในกระบวนการการตัดสินใจของผู้บริหาร และเมื่อมีนโยบายและโครงการต่าง ๆ แล้วการร่วมมือกันบนนโยบายคือสิ่งที่จะทำให้กระบวนการทางการเมืองดำเนินไปได้

2.1 ความหมายของการสื่อสารทางการเมือง

อัลมอนต์ และพาวเวลล์ (Almond และ Powell อ้างถึงใน เจตน์ศักดิ์ แสงสิงแก้ว, 2542 : 37-38) กล่าวว่า การสื่อสารด้านการเมือง คือ หน้าที่ของระบบในขั้นพื้นฐาน (Basic System Function) ซึ่งจะมีผลในการรักษา และเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมทางการเมืองและโครงสร้างทางการเมือง ความจริงแล้วอาจกล่าวได้ว่า ความเปลี่ยนแปลงส่วนใหญ่ในระบบการเมืองมีส่วนเกี่ยวข้องกับความเปลี่ยนแปลงในรูปแบบของการสื่อสารซึ่งมักเป็นทั้งในรูปของต้นเหตุและผลลัพธ์

เดนตัน และ วัตวูด (Denton และ Woodward อ้างถึงใน Brain Mcnair, 2003 : 3) ได้ให้ความหมายของคำว่า การสื่อสารทางการเมือง คือ การสนทนา และเปลี่ยนความคิดเห็นอย่างบริสุทธิ์เกี่ยวกับการจัดสรรทรัพยากรสาธารณะ (อย่างเช่นรายได้, ภาษีอากร), อำนาจหน้าที่อย่างเป็นทางการ

(อำนาจในทางตุลาการ, นิติบัญญัติ และบริหาร) และการให้คุณให้โทษอย่างใดอย่างหนึ่งตามอำนาจหน้าที่นั้น ๆ

คาร์ล คอยทซ์ (Karl W. Deutsch อ้างถึงใน อาคม สุวรรณกันทา, 2542 : 4) ได้ชี้ให้เห็นถึงการสื่อสารและการควบคุมว่าเป็นเรื่องสำคัญยิ่งของระบบการเมืองเป็นเสมือนเส้นประสาท (The Nerves of Government) ของระบบการเมือง ทั้งนี้เขาได้อธิบายถึงกระบวนการสื่อสารทางการเมืองว่า เป็นเรื่องของการแสดงออกซึ่งความเรียกร้องต้องการของประชาชน การตอบสนองของรัฐ อันนำไปสู่การตัดสินใจ อันเป็นผลจากการสื่อสารทางการเมืองในสังคมนั้น ระบบการเมืองจะสามารถดำรงคงอยู่ และมีบูรณภาพได้ก็ขึ้นอยู่กับความสามารถที่จะ “ตอบสนอง” ต่อการเรียกร้องต้องการทางการเมือง

การสื่อสารทางการเมืองเป็นตัวกลางหรือสื่อกลางระหว่างสมาชิกของระบบการเมืองกล่าวคือ เป็นช่องทางในการเสนอข้อมูลข่าวสารที่เกี่ยวกับการตัดสินใจและนโยบายต่างๆ ของรัฐบาล ให้ประชาชนได้รับรู้ ในขณะที่เดียวกันก็จะเป็นกระบวนการในการนำเอาข้อเรียกร้อง และความต้องการของประชาชนไปให้รัฐบาลได้รับรู้เช่นกัน

ฮาโรลด์ ลาสเวลล์ (Harold D.Lasswell อ้างถึงใน Dan Nimmo, 1978 : 10) ได้อธิบายถึงการสื่อสารทางการเมืองว่าเป็นการตอบคำถามที่ว่าใคร, พุคอะไร, ด้วยช่องทางใด, ถึงใคร และมีผลกระทบใดบ้าง

ชาฟฟ์ (Chaffee อ้างใน บุญทริกา เจียงเพ็ชร, 2543 : 23) ได้กล่าวถึงการสื่อสารทางการเมืองว่า มีลักษณะเป็นระบบของการแพร่ข่าวสารทางการเมืองไปยังสมาชิกของระบบราชการเมือง ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า การสื่อสารทางการเมืองเป็นแบบแผนหรือกระบวนการเผยแพร่ข่าวสารทางการเมืองระหว่างสมาชิกกับหน่วยต่างๆ ในระบบการเมือง โดยข่าวสารทางการเมืองนั้น Chaffee หมายความว่า ความรู้ (Knowledge) ของสมาชิกในระบบการเมือง เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงเคลื่อนไหวใดๆ (Any Change) ในสถานะของระบบ ในแง่ของการใช้อำนาจหน้าที่หรืออำนาจรัฐ (the Authoritative) แบ่งสรรสิ่งที่มีคุณค่าในสังคม (Allocation of Value)

พฤทธิสาณ ชุมพล (2540 : 181) กล่าวถึงการสื่อสารทางการเมือง คือ กระบวนการทางการเมืองที่เกี่ยวข้องกับการแลกเปลี่ยนข้อเท็จจริง ทรรศนะ และความคิดเห็น ตลอดจนประสบการณ์ต่างๆ ในทางการเมืองระหว่างบุคคล การสื่อสารทางการเมืองจึงนับเป็นกระบวนการพิเศษที่ก่อให้เกิดการปฏิสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกของสังคมการเมือง และทำให้บุคคลสามารถดำรงอยู่ได้ในสังคมการเมืองนั้น

กล่าวโดยสรุป การสื่อสารทางการเมือง เป็นการถ่ายทอดข่าวสาร หรือแลกเปลี่ยนข่าวสารข้อมูลกันเกี่ยวกับการเมืองโดยตรง ซึ่งอาจเป็นได้ทั้งการสื่อสารระหว่างสถาบันการเมืองต่างๆ เช่น รัฐบาล สมาชิกผู้แทนราษฎรพรรคการเมือง กลุ่มผลประโยชน์ต่างๆ กับประชาชน การสื่อสารระหว่างนักการเมืองกับประชาชน และระหว่างนักการเมืองกับสถาบันทางการเมือง ไปยังส่วนอื่นๆ ของระบบการเมือง

2.2 ความสำคัญของการสื่อสารทางการเมือง

การสื่อสารได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวางว่าเป็นพลังสำคัญในการพัฒนาประเทศ ทั้งนี้เพราะสามารถเปลี่ยนแปลงความคิดเห็นหรือทัศนคติของบุคคลตลอดจนอาจทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในวิถีชีวิตและแบบแผนแห่งความเป็นอยู่ในสังคมได้ ในทำนองเดียวกันการสื่อสารทางการเมืองเองก็เป็นพลังสำคัญในการพัฒนาทางการเมืองของระบบการเมืองด้วยเช่นกัน

กล่าวคือ การสื่อสารทางการเมืองจะทำให้ประชาชนได้รับรู้ และเรียนรู้ประสบการณ์ต่างๆ ทางการเมือง เมื่อประชาชนมีความรู้ความเข้าใจทางการเมือง ก็อาจจะก่อให้เกิดการเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชน ซึ่งนับได้ว่าเป็นปัจจัยที่สำคัญและจำเป็นของการปกครองในระบอบประชาธิปไตย ทั้งนี้เพราะการเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนในระบบการเมือง จะทำให้รัฐบาลสามารถรับรู้ถึงความต้องการของประชาชน และสามารถสนองตอบความต้องการของประชาชนได้อย่างถ้วนทั่ว

เสรี วรขันธ์ (2537 : 124-127) กล่าวถึงการสื่อสารที่มีผลต่อระบบการเมือง ซึ่งสามารถระบุได้ดังนี้

1) **เป็นการสร้างทัศนคติทางการเมือง** การพูดคุย การเผยแพร่ การประชุม การอบรม การแจกใบปลิว การคิดป้ายประกาศ การแจกแผ่นพับ ข่าว และบทความทางวิทยุกระจายเสียง วิทยุโทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ และนิตยสาร สามารถที่จะช่วยสร้างสำนึกทางการเมือง ค่านิยมทางการเมือง และทัศนคติทางการเมืองให้แก่ประชาชนได้ การให้ข่าวสารเกี่ยวกับการทำงานของรัฐบาล เหตุผลของการออกกฎหมาย การออกนโยบาย การกำหนดโครงการต่างๆ ขึ้นมาจะทำให้ประชาชนรู้จักรัฐบาลดีขึ้น เข้าใจรัฐบาลดีขึ้น และยอมรับรัฐบาลได้มากขึ้น

การชี้ให้ประชาชนเห็นผลงานของรัฐบาลนั้น นอกจากจะสร้างความนิยมในตัวรัฐบาลแล้ว ยังทำให้ประชาชนมีความเชื่อมั่นในระบบการปกครองที่เรากำลังใช้อยู่ในขณะนี้ด้วยในทางตรงกันข้าม ถ้าข่าวคราวที่ออกมามีแต่คำโจมตีว่าร้ายรัฐบาล ซึ่งความล้มเหลวของรัฐบาล ประชาชนก็จะเสื่อมศรัทธา รัฐบาล และในบางครั้งอาจหมายถึงการเสื่อมศรัทธาในระบบการเมืองที่เรากำลังใช้อยู่ด้วยก็ได้

2) **สร้างความสนใจทางการเมือง** ในสมัยก่อนนั้นคนส่วนใหญ่ไม่ค่อยสนใจการเมืองนักเพราะไม่ค่อยได้รู้ข่าวสารทางการเมือง ไม่เคยพบเห็นนักการเมืองหรือผู้บริหาร แต่ในปัจจุบันนี้ข่าวคราวของรัฐบาลมิให้สัมผัส รับรู้กันเป็นประจำ นักการเมืองจะเป็นข่าวให้เห็นทั้งในหนังสือพิมพ์ วิทยุโทรทัศน์ วิทยุกระจายเสียง ตลอดจนการวิพากษ์วิจารณ์ทางสื่อต่างๆ อยู่เป็นประจำ จึงมีส่วนทำให้คนในยุคนี้จะสนใจข่าวสารการเมืองเพิ่มมากขึ้น

3) **สร้างความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับการเมือง** นอกเหนือจากการสร้างความสนใจแล้วการสื่อสารยังถูกนำมาใช้สร้างความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับการเมืองได้อย่างมาก การเผยแพร่ประชาธิปไตยโดยสื่อบุคคลก็ดี โดยสื่อมวลชนก็ดี หรือการนำเสนอพระราชบัญญัติใหม่ที่ประชาชนต้องรับรู้และเข้าใจ เพื่อปฏิบัติตนในฐานะพลเมืองดีสู่ประชาชนด้วยการสื่อสาร

4) **สร้างบทบาททางการเมือง** ความสนใจที่ก่อให้เกิดความรู้และทัศนคติ อันจะนำไปสู่การกำหนดบทบาททางการเมือง ประชาชนในปัจจุบันได้รู้ถึงบทบาท สิทธิ และหน้าที่ของตนในฐานะที่เป็น

ประชาชนดีขึ้น การเขียนจดหมายถึงสื่อมวลชนก็เป็นการแสดงบทบาททางการเมืองการได้รับข่าวสารทำให้ประชาชนรู้บทบาททางการเมือง และการแสดงบทบาททางการเมืองก็เป็นการส่งข่าวสารไปยังผู้บริหาร หรือรัฐบาลด้วยเช่นกัน

5) การสื่อสารเป็นการนำเอารัฐบาลเข้าไปอยู่ในบ้านของประชาชน นักรัฐศาสตร์จะมองว่าการสื่อสารระหว่างบุคคลเป็นการสื่อสารที่มีความสำคัญเป็นอันดับแรก ส่วนการสื่อสารทางด้านสื่อมวลชนนั้นจะมีบทบาทสำคัญรองลงมา การที่นักการเมืองได้พบปะพูดคุยกันกับประชาชนนั้นย่อมดีกว่าการที่จะกระจายข่าวสารต่างๆ ออกไปทางสื่อมวลชน แต่ในกรณีที่มีการสื่อสารระหว่างบุคคลไม่สามารถกระจายไปได้อย่างทั่วถึง สื่อสารมวลชนจะเข้ามามีบทบาทที่สำคัญในการทำให้ประชาชนรู้จักพรรคการเมือง ผู้นำของรัฐบาลและผลงานของรัฐบาล โดยผ่านช่องทางการสื่อสารต่างๆ และโดยเฉพาะอย่างยิ่งการสื่อสารที่รวดเร็ว และทันสมัยในปัจจุบัน

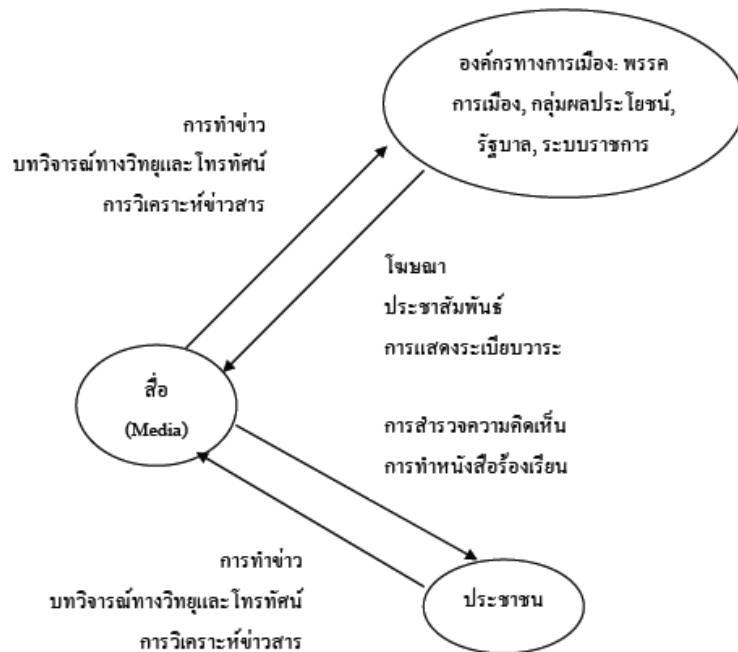
6) การสื่อสารมวลชนทำให้ความสนใจของประชาชนมีลักษณะความเป็นนานาชาติ (Cosmopolitan-Oriented) โดยในปัจจุบันนี้โทรคมนาคม การส่งข่าวผ่านดาวเทียมทำให้ความสนใจของประชาชนเปลี่ยนแปลงไป นอกจากการสนใจแต่เพียงสิ่งที่อยู่ใกล้ตัวเท่านั้น พวกเขาสนใจสิ่งที่อยู่ไกลตัว มีความคิดที่เป็นสากลกันมากยิ่งขึ้น ทำให้รัฐบาลต้องตื่นตัวกับการสนองตอบความต้องการของประชาชนตามมาตรฐานนานาชาติที่ประชาชนมีโอกาสได้พบเห็น

7) การสื่อสารถูกนำมาใช้ในการรับรองสถานภาพก่อนที่จะเป็นนักการเมือง คนบางคนไม่เป็นที่รู้จักเลย แต่การที่สื่อมวลชนเขียนถึงเขาบ่อยๆ ในวงสนทนามีคนพูดถึงเขาบ่อยๆ คนที่ไม่มี ความสำคัญก็มีความสำคัญขึ้น สถานภาพดังกล่าวเป็นอะไรก็จะได้รับการยอมรับขึ้นเพราะฉะนั้นในการเสนอนักการเมืองให้รับใช้ประชาชนนั้น พรรคการเมืองจะสร้างการยอมรับโดยการเสนอบุคคลดังกล่าว นั้นในสื่อมวลชนด้วยความถี่สูง ให้คนได้รู้จักคุณสมบัติและผลงานต่างๆของเขา แม้คนบางคนจะมีผลงานมากกว่าความสามารถสูงกว่า แต่ถ้าไม่ได้รับการเสนอในข่าวของสื่อมวลชน ไม่มีกรกล่าวขวัญถึง คนก็ย่อมไม่ยอมรับสถานภาพ

นอกจากสื่อมวลชนจะมีบทบาทสำคัญในการสร้างตัวบุคคลของนักการเมืองให้เป็นที่ยอมรับแล้ว รัฐบาลเองจำเป็นต้องใช้สื่อมวลชนเป็นเครื่องมือในการนำเสนอข่าวของรัฐบาลไปสู่ประชาชนไม่ว่าจะเป็นการสร้างภาพลักษณ์ของรัฐบาล หรือการนำเสนอนโยบายต่างๆ ออกมาหรือแม้กระทั่งการใช้สื่อมวลชนเป็นเครื่องมือในการรับฟังเสียงสะท้อนกลับจากประชาชนในประเด็นต่างๆ ขณะเดียวกันประชาชนเองก็ได้รับทราบข้อมูลข่าวสารทางการเมืองจากสื่อมวลชนที่สำคัญประชาชนยังสามารถใช้สื่อมวลชนเป็นเครื่องมือในการนำเสนอข้อเรียกร้องต่างๆ ไปยังรัฐบาล หรือหน่วยงานราชการได้ด้วย

จากความหมาย และความสำคัญของการสื่อสารที่มีต่อการเมืองที่กล่าวมาทั้งหมดนั้น เราอาจสรุปได้ว่า การสื่อสารทางการเมือง (Political Communication) หมายถึง การถ่ายทอดข่าวสาร หรือการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารทางการเมือง ระหว่างรัฐบาล ประชาชน รวมถึงกลุ่มต่างๆ ในสังคม การสื่อสารทางการเมืองเป็นเครื่องมือที่สำคัญในระบบการเมือง หากพิจารณาตามแนวทางทฤษฎีระบบจะพบว่า การ

สื่อสารทางการเมืองเป็นทั้งปัจจัยนำเข้า (Input) และปัจจัยส่งออก (Output) ของระบบการเมือง กล่าวคือ ประชาชนสามารถส่งผ่านข้อเรียกร้อง รวมถึงความคิดเห็นต่าง ๆ ที่มีต่อรัฐบาล นโยบายหรือผลงานของ รัฐบาล ผ่านช่องทางการสื่อสารทางการเมืองไม่ว่าเป็นเป็นกลุ่มผลประโยชน์ พรรคการเมือง ผู้แทนของ ประชาชน รวมถึงสื่อมวลชน ไปสู่รัฐบาลขณะที่ฝ่ายรัฐบาลเองสามารถนำเสนอ นโยบาย ข่าวสารจากทาง รัฐบาลไปสู่ประชาชนโดยผ่านช่องทางการสื่อสารที่มีอยู่ สำหรับประเทศที่ปกครองในระบบเผด็จการ รัฐบาลอาจใช้การสื่อสารทางการเมืองเป็นเครื่องมือในการโน้มน้าว หรือโฆษณาชวนเชื่อให้ประชาชน เชื่อมั่นและยอมรับในรัฐบาล จะเห็นได้ว่าไม่ว่าจะอยู่ภายใต้ระบบการปกครองแบบใด การสื่อสารทาง การเมืองก็มีความสำคัญต่อการดำรงอยู่และการพัฒนาระบบการเมืองทั้งสิ้น สำหรับการปกครองใน ระบบประชาธิปไตย การสื่อสารทางการเมืองแบบสองทางเป็นสิ่งที่จำเป็นและมีความสำคัญต่อระบบ การเมืองแบบประชาธิปไตยเป็นอย่างยิ่ง ดังภาพต่อไปนี้

ภาพที่ 2.7 ลักษณะการสื่อสารทางการเมืองแบบสองทาง

ที่มา : Brian Mcnair, An Introduction to Political Communication (London : Routledge 2003), p6.

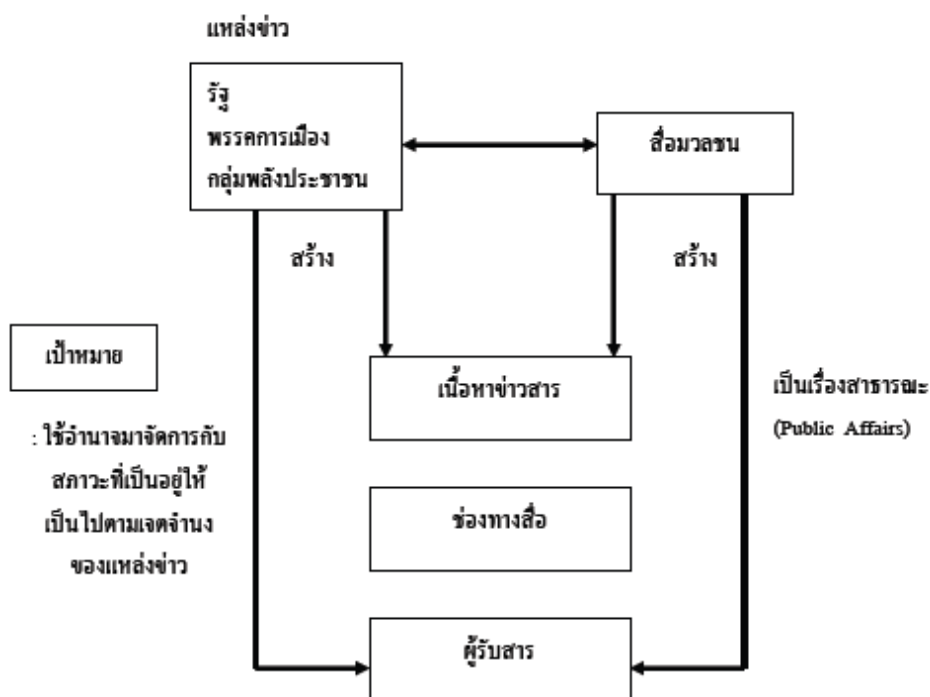
จะเห็นได้ว่าระบบการเมืองนั้นมีผลต่อลักษณะ และรูปแบบการสื่อสารทางการเมืองกล่าวคือ ใน ระบบการเมืองแบบประชาธิปไตยนั้น รัฐบาล ประชาชน พรรคการเมือง กลุ่มผลประโยชน์ต่างๆ ใน สังคมจะมีสิทธิและเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น เรียกร้อง แสวงหาข้อมูลข่าวสาร และการสื่อสาร ทางการเมือง ภายใต้บรรยากาศเช่นนี้ทำให้รูปแบบการสื่อสารทางการเมืองในระบบประชาธิปไตยเป็น การไหลของข้อมูลข่าวสารทางการเมืองแบบสองทาง (Two-ways Flow) ที่ประชาชนสามารถส่งผ่าน

ความคิดเห็น ข้อเรียกร้อง หรือข้อมูลข่าวสารกลับไปยังรัฐบาลได้ และเป็นการไหลของข้อมูลข่าวสารทางการเมืองในแนวตั้งผสมกับแนวนอน ขณะที่ระบบการเมืองแบบเผด็จการนั้น ประชาชนจะมีสิทธิและเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น หรือการสื่อสารทางการเมืองที่จำกัด โดยรัฐบาลจะเป็นผู้ควบคุมการสื่อสารทางการเมืองของประชาชน ย่อมส่งผลให้รูปแบบของการสื่อสารทางการเมืองที่พบนั้นเป็นการไหลของข้อมูลข่าวสารทางการเมืองแบบทางเดียว (One-way Flow) คือ รัฐบาลจะเป็นผู้ส่งข่าวสารให้ประชาชนแต่เพียงฝ่ายเดียว และเป็นการไหลของข้อมูลข่าวสารทางการเมืองในแนวตั้ง หรือแนวตั้ง คือ รัฐบาลจะเป็นผู้ส่งข่าวสารลงมาให้ประชาชนเพียงฝ่ายเดียว

2.3 แบบจำลอง และองค์ประกอบการสื่อสารทางการเมือง

มีนักคิดเกี่ยวกับการสื่อสารทางการเมืองหลายท่าน ได้เสนอแบบจำลองการสื่อสารทางการเมืองในรูปแบบต่างๆ กัน อาทิเช่น John W.Ellsworth, Harold D.Lasswell, Karl W.Deutsch, Norman Nie เป็นต้น แน่นอนว่าไม่มีแบบจำลองใดที่สมบูรณ์แบบที่สุด และไม่มีแบบจำลองใดที่ถูกหรือผิดโดยสิ้นเชิง ความสำคัญของแบบจำลองอยู่ที่แบบจำลองนั้นสามารถนำไปใช้ต่อได้มากน้อยแค่ไหน แบบจำลองที่จะนำเสนอในที่นี้จะสะท้อนความรู้ ความเข้าใจและความสนใจของผู้สร้าง ซึ่งในที่นี้จะนำเสนอแบบจำลองการสื่อสารทางการเมืองของ Gurevitch & Blumler (1977) ดังนี้

2.3.1 แบบจำลองการสื่อสารทางการเมืองของ Gurevitch & Blumler (1977)

ภาพที่ 2.8 แบบจำลองการสื่อสารทางการเมืองของ Gurevitch & Blumler
ที่มา : กาญจนนา แก้วเทพ, การวิเคราะห์สื่อแนวคิดและเทคนิค (กรุงเทพฯ : ซีเอ็ดดูเคชั่น, 2547), หน้า 239.

จากแบบจำลองการสื่อสารทางการเมืองข้างต้น สามารถอธิบายได้ดังนี้

1) ในระดับผู้ส่งสาร จะประกอบด้วยกลุ่มบุคคล 2 กลุ่มใหญ่ ๆ กลุ่มแรกคือ แหล่งข่าวซึ่งอาจจะ เป็นรัฐบาล เจ้าหน้าที่รัฐ พรรคการเมือง กลุ่มผลประโยชน์ กลุ่มผลักดันฝ่ายประชาชน ฯลฯ และอีกกลุ่ม หนึ่งคือ สื่อมวลชน ในบางกรณี สื่อมวลชนอาจจะทำหน้าที่เป็นเพียงช่องทางนำเสนอข่าวสารข้อมูล ที่ แหล่งข่าวส่งมาให้ แต่ในหลายกรณีสื่อมวลชนเองก็สามารถจะแสดงบทบาทเป็นผู้ส่งข่าวสารทางการเมือง ได้ เช่น ในรูปแบบของบทวิเคราะห์ทางการเมือง การตั้งฉายาเป็นต้น

2) เนื้อหาของข่าวสาร จะมีลักษณะพิเศษเฉพาะ คือเป็นเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับการเมืองใน ความหมายของการจัดสรร การต่อสู้ แย่งชิง ปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์เชิงอำนาจ คุณลักษณะที่สำคัญ ประการหนึ่งของเนื้อหาทางการเมืองก็คือ เป็นเรื่องราวที่อยู่ในปริมณฑลของสาธารณะ(Public Affairs) เช่น เรื่องการเลือกตั้ง การแก้ไขกฎหมาย การทำงานของหน่วยงานของรัฐ ฯลฯตัวบุคคลที่อยู่ในข่าวสาร จึงเป็นบุคคลสาธารณะ และเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นก็เป็นผลประโยชน์ของส่วนรวม

3) ช่องทางสำหรับการได้มาซึ่งข่าวสารและการเผยแพร่ข่าวสารนั้น มีทั้งรูปแบบที่เป็นแบบฉบับ เป็นทางการ เช่น พรรคการเมืองเปิดแถลงข่าว นายกรัฐมนตรีให้สัมภาษณ์ ฯลฯ รวมทั้งรูปแบบที่ไม่เป็น ทางการ ซึ่งสื่อมวลชนสามารถควบคุมช่องทางได้มากขึ้น เช่น การเจาะข่าวด้วยการค้นคว้าเอกสาร หรือ เลือกสัมภาษณ์ข้าราชการชั้นผู้น้อยที่เกี่ยวข้องใกล้ชิดกับเหตุการณ์ เป็นต้น

คุณลักษณะที่สำคัญประการหนึ่งของการสื่อสารทางการเมืองก็คือ เป้าหมายของการส่งข่าวสาร ดังที่กล่าวมาแล้วว่า การเมือง เป็นเรื่องของการใช้อำนาจมาจัดการกับสถานะที่เป็นอยู่ให้เป็นไปตาม เจตจำนงของผู้กระทำการ ดังนั้น การสื่อสารทางการเมืองย่อมเป็นรูปแบบหนึ่งของการสื่อสารเพื่อการ โน้มน้าวใจ (Persuasive Communication) ด้วยคุณลักษณะดังกล่าว ทำให้ภาพลักษณ์ของการสื่อสารทาง การเมืองในสายตาของประชาชนทั่วไปมักมีลักษณะเป็น การสื่อสารที่มีเป้าหมายเพื่อการครอบงำ (Manipulative Purpose) ซึ่งคิดลบยิ่งไปกว่าการสื่อสารเพื่อการโน้มน้าวใจเสียอีก และอาจมาจาก คุณลักษณะดังกล่าวนี้เองทำให้ประชาชนส่วนหนึ่งมีปฏิกิริยาตอบโต้กับการสื่อสารทางการเมืองอยู่ 2 แบบ แบบแรก คือ กลัวและหลีกเลี่ยงที่จะสื่อสาร (เช่นกลุ่มผู้หญิงที่ไม่อยากยุ่งกับการเมือง เพราะเป็น เรื่องโหดร้าย สกปรก) อีกแบบหนึ่งคือทำให้คนเบื่อก และเลิกติดตามข่าวสารทางการเมือง ปฏิกิริยาทั้งสอง แบบนี้นับว่าเป็นอันตรายอย่างยิ่งสำหรับการปกครองระบอบประชาธิปไตยที่มีเงื่อนไขแบบแรก คือ ประชาชนต้องตัดสินใจเองและปกครองตัวเองด้วยการติดตามข่าวสารทางการเมืองอย่างเพียงพอ

สรุปได้ว่า การสื่อสารทางการเมืองเป็นกระบวนการทางการเมืองที่เกี่ยวข้องกับการแลกเปลี่ยน ข้อเท็จจริง ทักษะ และความคิดเห็น ตลอดจนประสบการณ์ต่างๆ ในทางการเมืองระหว่างบุคคล ซึ่งการ สื่อสารทางการเมืองนั้นเป็นกระบวนการพิเศษ ที่ก่อให้เกิดปฏิสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกของสังคมการเมือง ทำให้บุคคลสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ในสังคมการเมือง การสื่อสารมีความสำคัญต่อระบบการเมืองคือเป็น ตัวกลางหรือสื่อกลางระหว่างสมาชิกของสังคมการเมืองกับผู้ที่มีปฏิสัมพันธ์ทางการเมือง ได้แก่ รัฐบาล และระบบราชการ รวมถึงองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น การสื่อสารทางการเมืองเป็นช่องทางในการเสนอ

ข้อมูลข่าวสารต่างๆ ที่เกี่ยวกับการตัดสินใจและนโยบายต่างๆ ของรัฐบาลให้ประชาชนได้รับรู้ ในขณะที่เดียวกันก็เป็นกระบวนการในการนำเอาข้อเรียกร้อง และความต้องการของประชาชนไปให้รัฐบาลได้รับรู้ด้วยเช่นกัน ทั้งนี้เพื่อเอื้อต่อการปรับเปลี่ยนนโยบายของรัฐบาลให้สอดคล้องกับความต้องการของประชาชน

3. แนวคิดเกี่ยวกับบทบาทของผู้นำในการสื่อสาร

การพัฒนาองค์กรชุมชนให้มีศักยภาพเข้มแข็ง ลดปัญหาความขัดแย้ง และบรรลุตามเป้าหมายของชุมชนนั้นการดำเนินงานดังกล่าวต้องอาศัยบุคคลหรือกลุ่มบุคคลเข้ามาทำหน้าที่ในการกระตุ้นสนับสนุนให้สมาชิกของชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ในการแก้ไขปัญหาภายในชุมชน และพัฒนาชุมชนของตนรวมทั้งเป็นผู้ประสานความร่วมมือระหว่างชุมชนกับหน่วยงานภายนอกในการดำเนินงานดังกล่าว

3.1 ความหมายของผู้นำ

ชลิตดา สุขสวัสดิ์ (2547 : 55) ได้สรุปลักษณะกว้างๆ ของความหมายของผู้นำ 5 ประการ คือ

1. ผู้ที่ได้รับแต่งตั้งให้เป็นผู้นำ
2. ผู้นำที่เป็นจุดรวมของพฤติกรรมในกลุ่ม
3. ผู้นำที่ถูกเลือกขึ้นมาจากเหล่าสมาชิกในกลุ่ม
4. ผู้นำที่มีอิทธิพลต่อสมาชิกคนอื่นๆ โดยที่สมาชิกรู้ตัวหรือไม่ก็ตาม
5. ผู้นำที่มีอิทธิพลต่อการเคลื่อนไปสู่กลุ่มเป้าหมาย

3.2 คุณลักษณะของผู้นำ

สมพันธ์ เตชะอธิกและคณะ (2537) ได้แบ่งลักษณะของผู้นำ โดยคำนึงถึงองค์ประกอบของโครงสร้างสังคมเป็นเกณฑ์ คือ

1. ผู้นำในระบบเศรษฐกิจ หมายถึง ผู้ที่มีฐานะดีทางเศรษฐกิจ
2. ผู้นำในระบบเครือญาติ หมายถึง ผู้อาวุโสที่ชาวบ้านให้ความเคารพ
3. ผู้นำในระบบการปกครอง หมายถึง ผู้ที่ได้รับการแต่งตั้งจากทางการ มีตำแหน่งเป็นทางการใน การปกครอง เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน เป็นต้น
4. ผู้นำในระบบศาสนา ประเพณี และวัฒนธรรมความเชื่อ
5. ผู้นำในระบบการศึกษา หมายถึง ผู้ที่มีบทบาทในการอบรมสั่งสอนเด็ก เยาวชน หรือชาวบ้านโดยทั่วไป มักเป็นผู้ที่สนใจข่าวสารทั่วไป และเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ความคิดเห็นไปสู่ชาวบ้านอีกต่อหนึ่ง

3.3 บทบาทหน้าที่ของผู้นำ

พนม ลีมาอริย์ 2522 (อ้างถึงใน อัญญารัตน์ สุวรรณ โณ, 2545 : 48-52) เสนอบทบาทและหน้าที่ของผู้นำ ได้แก่

3.3.1 ผู้นำในฐานะผู้บริหาร (the leader as executive) บทบาทที่เห็นได้ชัดที่สุดของผู้นำคือบทบาทในฐานะผู้บริหารซึ่งคอยประสานงานระหว่างกลุ่มต่างๆ เป็นผู้นำทางด้านการวางนโยบายและตั้งวัตถุประสงค์ของกลุ่ม ตลอดจนช่วยให้งานของสมาชิกคนอื่นๆ ดำเนินไปด้วยดีผู้นำจะต้องรับผิดชอบนโยบาย และวัตถุประสงค์ของกลุ่มให้มีการปฏิบัติโดยครบถ้วน ถูกต้อง

3.3.2 ผู้นำในฐานะผู้วางแผน (the leader as planer) โดยปกติผู้นำจะทำหน้าที่วางแผนปฏิบัติงานเป็นผู้ตัดสินใจเลือกวิธีการต่างๆ เพื่อช่วยให้กลุ่มบรรลุผลสัมฤทธิ์ตามวัตถุประสงค์ ซึ่งรวมถึงการตัดสินใจต่อเหตุการณ์เฉพาะหน้าและการวางจุดมุ่งหมายระยะยาวบางครั้งผู้นำจะเป็นผู้วางแผนแต่เพียงผู้เดียวผู้นำจึงเป็นบุคคลที่รอบรู้การดำเนินงานทั้งหมดส่วนสมาชิกคนอื่นๆ จะได้รับมอบหมายงานเป็นส่วนๆ ซึ่งอาจทำให้เกิดปัญหาเกี่ยวกับขาดความเข้าใจในงานได้

3.3.3 ผู้นำในฐานะผู้วางนโยบาย (the leader as policy maker) งานสำคัญของผู้นำ คือการกำหนดเป้าหมาย หรือวัตถุประสงค์ของกลุ่ม

3.3.4 ผู้นำในฐานะผู้ชำนาญการ (the leader as expert) ผู้นำมีความจำเป็นจะต้องเป็นบุคคลที่มีความรู้ และมีทักษะเป็นอย่างดี

3.3.5 ผู้นำในฐานะตัวแทนของกลุ่มเพื่อติดต่อกับภายนอก (the leader as external group representative) เนื่องจากสมาชิกทุกคนของกลุ่มไม่สามารถที่จะติดต่อกับกลุ่มอื่นๆ หรือบุคคลภายนอกได้อย่างทั่วถึง ดังนั้น บุคคลที่มีคุณสมบัติเป็นที่พอใจของกลุ่มจึงมักจะได้รับเลือกให้ไปทำหน้าที่แทนในการติดต่อกับบุคคลภายนอก และเมื่อบุคคลภายนอกจะติดต่อกับอะไรกับกลุ่มก็จำเป็นต้องติดต่อผ่านบุคคลนั้นอีกครั้งหนึ่ง ผู้นำประเภทนี้จึงกลายเป็น “ผู้แทน” ของกลุ่มโดยปริยาย

3.3.6 ผู้นำในฐานะผู้ควบคุมความสัมพันธ์ภายในกลุ่ม (the leader as controller of internal relationship) ผู้นำมีหน้าที่ควบคุมดูแลการดำเนินงาน และความสัมพันธ์ภายในกลุ่ม

3.3.7 ผู้นำในฐานะผู้ตัดสินประนีประนอม (the leader as arbitrator and mediator) เมื่อเกิดความขัดแย้ง บุคคลที่สามารถทำหน้าที่ตัดสินไกล่เกลี่ยประนีประนอมให้เกิดความเข้าใจซึ่งกันและกันได้ มักจะกลายเป็นผู้นำต่อมาในภายหลัง

3.3.8 ผู้นำในฐานะที่เป็นบุคคลตัวอย่าง (the leader as example) สมาชิกของกลุ่มที่มีความประพฤติดีหรือปฏิบัติดี จนได้รับการยกย่องอยู่เสมอว่าเป็นตัวอย่างที่ดีของกลุ่มมีโอกาที่จะเป็นผู้นำของกลุ่มนั้นได้โดยง่ายเพราะเป็นคนที่ได้รับการยกย่องยอมรับนับถือจากสมาชิกในกลุ่ม

3.3.9 ผู้นำในฐานะสัญลักษณ์ของกลุ่ม (the leader as symbol of the group) ความสามัคคีเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของกลุ่ม มีความสำคัญต่อการดำรงอยู่ของกลุ่มแต่คนหมู่มากเมื่อมาอยู่รวมกัน การที่จะทำให้ความสามัคคีตลอดเวลานั้นย่อมเป็นไปได้ยาก ดังนั้น ภายในกลุ่มจึงอาจมีบุคคล

คนหนึ่งที่ได้รับการยกย่องจากสมาชิกทั้งหลายว่าเป็นสัญลักษณ์ของกลุ่ม เนื่องจากเป็นบุคคลที่ดีกับสมาชิกทุกคนมีความจงรักภักดีต่อกลุ่ม รวมทั้งเป็นบุคคลที่ไม่เป็นภัยต่อกลุ่ม

3.3.10 ผู้นำในฐานะตัวแทนรับผิดชอบ (the leader as substitute for individual responsibility)

การที่ผู้นำจำเป็นต้องรับผิดชอบการตัดสินใจ และการกระทำบางอย่างหรือทั้งหมดของบุคคลในกลุ่มโดยเหตุนี้บางทีในโอกาสต่อมาสมาชิกในกลุ่มอาจจะมอบหมายให้ผู้มีอำนาจตัดสินใจกระทำการใดๆ แทนตนได้ ทั้งนี้เพื่อป้องกันความผิดพลาด ซึ่งอาจเป็นเหตุให้เป็นผู้ต้องหาต้องรับผิดชอบไปด้วย

3.3.11 ผู้นำในฐานะผู้มีอุดมคติ (the leader as ideology)

ผู้นำเป็นผู้กำหนดอุดมการณ์ สร้างความเชื่อ และศรัทธาต่างๆ ให้แก่สมาชิกหรือแม้แต่คุณธรรมประจำใจ และขนบธรรมเนียมประเพณีต่างๆ ของกลุ่ม อุดมการณ์ดังกล่าวในระยะแรกๆ อาจเป็นเพียงคำพูดที่ใครๆ พากันนิยมและปฏิบัติตาม ต่อมาจึงกลายเป็นอุดมการณ์ที่เป็นทางการของกลุ่ม ผู้นำลักษณะนี้ส่วนมากจะเป็นนักพูด นักคิด ที่สมาชิกทุกคนในกลุ่มให้ความนับถือ

3.3.12 ผู้นำในฐานะบิดา (the leader as high figure)

ผู้นำลักษณะนี้จะมีการวางตัวเป็นผู้ใหญ่มีอาวุโสที่สุดในกลุ่ม และมีบุคลิกลักษณะที่น่านับถือในฐานะเป็นบิดาของกลุ่มผู้นำจะเป็นแบบอย่างแห่งอุดมคติที่สมาชิกควรเลียนแบบ และเป็นที่พึ่งทางใจของสมาชิกเมื่อเกิดทุกข์

3.3.13 ผู้นำในฐานะผู้ให้คำปรึกษา (the leader as counselor)

ผู้นำจะต้องเป็นผู้ที่สามารถให้ความกระจ่างแก่สมาชิกในกลุ่มในเรื่องต่างๆ ที่เข้ามาขอคำปรึกษาจะต้องยินดีฟังเรื่องความทุกข์ร้อนต่างๆ ที่สมาชิกมาระบายให้ฟัง และช่วยแก้ปัญหาของเขาด้วย

เกย์ ลัมสเดน และ โดแนลด์ ลัมสเดน (Gay Lumsden & Donald Lumsden 1998 : 30

อ้างถึงใน ชลิตดา สุขสวัสดิ์, 2547 : 58) ได้กล่าวถึงผู้นำไว้ว่า ผู้นำจะมี 2 รูปแบบ คือ ผู้นำที่เกิดจากการจัดตั้ง และผู้นำที่เกิดขึ้นโดยสถานการณ์ ซึ่งผู้นำทั้ง 2 แบบนี้มักจะแตกต่างกันทั้งในแง่ของพฤติกรรม และตำแหน่ง โดยผู้นำจากการจัดตั้งจะได้รับการแต่งตั้ง และมอบหมายหน้าที่ความรับผิดชอบอย่างชัดเจน ซึ่งถ้าการปฏิบัติหน้าที่ไม่มีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสภาวะปัจจุบันที่เน้นการมีส่วนร่วมของสมาชิก ผู้ตาม หรือสมาชิกอื่นๆ อาจจะหมดศรัทธา และไม่ยอมรับอำนาจการบังคับบัญชา ซึ่งจะทำให้การทำงานเป็นไปอย่างไม่มีประสิทธิภาพและจะเริ่มมองหาผู้นำคนอื่น ส่วนผู้นำที่เกิดขึ้นโดยสถานการณ์มักจะเกิดขึ้นเมื่อสถานการณ์ในการดำเนินงานเกิดความวุ่นวาย สับสน โดยผู้นำรูปแบบนี้จะโน้มน้าวให้สมาชิกในกลุ่มเข้าใจตรงกัน และร่วมกันแก้ไขปัญหาที่กำลังเผชิญอยู่ต่อไป ซึ่งจะเป็นได้ว่าในลักษณะนี้สมาชิกคนอื่นๆ ในกลุ่มก็สามารถที่จะขึ้นมาเป็นผู้นำก็ได้ ถ้าสถานการณ์ลุล่วง และโอกาสเอื้ออำนวย

3.4 ประเภทผู้นำ

ประเภทของผู้นำหรือแบบของผู้นำนั้น จะชี้ให้เห็นพฤติกรรมในรูปแบบต่างๆ ของผู้นำที่สะท้อนให้เห็นถึงการบริหารงานในองค์กรได้เป็นอย่างดี การแบ่งประเภทของผู้นำนั้น นักวิชาการแบ่งกันไปหลายลักษณะตามสภาวะแวดล้อม และสถานการณ์ของสังคม

จากลักษณะของผู้นำแบบต่างๆ มีผู้จำแนกลักษณะการเกิดของผู้นำซึ่งมีส่วนผลักดันต่อการแสดงบทบาทของผู้นำซึ่ง ออร์ดเวย์ ทีด (Ordway Tead, 1936) ได้แจงลักษณะการเกิดของผู้นำไว้ดังนี้ (อ้างถึงใน ชลิตดา สุขสวัสดิ์, 2547 : 59)

1) ผู้นำโดยการสร้างตนเอง (The Self-constituted leader) เป็นผู้นำซึ่งผลักดันตนเองขึ้นไปสู่ความเป็นผู้นำโดยมีบุคลิกลักษณะเข้มแข็ง และความสำนึกในตนเองอย่างหนักแน่นกับมีกำลังใจแน่วแน่ที่จะกระทำสิ่งที่เขาเห็นว่าสำคัญให้บรรลุผลสำเร็จ ตามประวัติศาสตร์มักมีผู้คิดว่าผู้นำประเภทนี้เป็นผู้นำมาโดยกำเนิด และการที่บุคคลพวกนี้เป็นพวกที่สร้างตนเองขึ้นมา จึงมีเจตนาในการแสดงอำนาจอย่างมากมาย และไม่มีที่สิ้นสุด

2) ผู้นำซึ่งเลือกโดยหมู่คณะ (The group-selected leader) เป็นผู้นำที่เกิดจากการเลือกบุคคลในหมู่คณะเดียวกันแล้วเสริมสร้างอิทธิพลของเขาในฐานะที่เป็นผู้นำขึ้นมา เพราะในสังคมการเมืองระบอบประชาธิปไตย การเลือกผู้นำเป็นวิธีการที่มีผลในด้านการจูงใจผู้ที่ถูกนำเนื่องจากคนเหล่านี้ต่างเชื่อว่าเขาสามารถไว้วางใจการดำเนินนโยบายบริหารของผู้นำได้ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ความต้องการได้ตัวแทนที่จะควบคุมการดำเนินกิจกรรมทางการเมือง ผู้นำชนิดนี้จึงอยู่ในสภาพอันมีช่องทางได้รับความสำเร็จมากที่สุด มีโอกาสดีที่สุดในการได้มา และดำรงไว้ซึ่งการปฏิบัติตามของผู้ตาม ซึ่งตราบไคที่ผู้นำยังปฏิบัติภารกิจใด ๆ อันสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ และผลประโยชน์ของกลุ่มอย่างแข็งขันแล้วก็เป็นที่น่าพอใจได้ว่าจะต้องได้รับเลือกเป็นผู้นำอยู่เสมอ เพราะอำนาจของผู้นำลักษณะนี้จะเป็นการยอมรับด้วยเหตุ และผลเป็นพื้นฐานสำคัญ

3) ผู้นำที่ได้รับแต่งตั้งจากผู้มีอำนาจเหนือ (The leader appointed from above) เป็นผู้นำซึ่งเข้ามาสู่ตำแหน่งโดยการแต่งตั้ง โดยคณะกรรมการอำนาจการหรือกรรมการบริหารหรือโดยหัวหน้าระดับเหนือขึ้นไป ในกรณีเช่นนี้ กลุ่มมิได้เป็นเลือกผู้นำ แต่ผู้นำเป็นผู้รวบรวมบุคคลเข้าเป็นกลุ่มโดยผู้นำจะต้องแสดงให้คนเหล่านั้นเห็นว่าในการรับใช้หมู่คณะนั้น เขาเหล่านั้นเกิดความปรารถนาในสิ่งที่เป็นความปรารถนาในองค์การ

จากแบบและประเภทของผู้นำที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นได้ว่า ผู้นำนั้นมีลักษณะต่างกันไปตามแต่สภาพการณ์อันเป็นบริบทอย่างหนึ่งของสังคมที่เป็นเหตุให้เกิดผู้นำในลักษณะต่างๆ กัน ซึ่งชลิตดา สุขสวัสดิ์ (2547 : 59) ได้สรุปผู้นำเป็น 2 แบบใหญ่ๆ ได้แก่

1) ผู้นำโดยโครงสร้าง (The Structure Leader) ผู้นำในลักษณะนี้จะเป็นผู้นำชุมชนที่ได้รับการแต่งตั้งจากเจ้าหน้าที่ของทางราชการ ซึ่งเป็นไปตามระเบียบกฎเกณฑ์ที่ทางการได้กำหนดไว้ดำรงอยู่ในตำแหน่งต่างๆ ได้แก่บุคคลที่ดำรงตำแหน่ง

- กำนัน ผู้ช่วยกำนัน
- ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน
- คณะกรรมการหมู่บ้าน
- คณะกรรมการสภาตำบล

- สารวัตรกำนัน เป็นต้น

ซึ่งผู้นำโดยโครงสร้างจะมีอำนาจหน้าที่เป็นไปตามกฎหมายบังคับให้มี และกระทำได้ตามกฎ และระเบียบข้อบังคับของทางราชการจะกระทำการนอกเหนือจากอำนาจหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายให้กระทำมิได้ ทั้งนี้ผู้นำโดยโครงสร้างดังกล่าวก็คือ ลักษณะของการเป็นผู้นำแบบเป็นทางการ (Formal Leader) นั่นเอง

2) ผู้นำโดยธรรมชาติ (The Natural Leader) ผู้นำในลักษณะนี้จะเป็นผู้นำที่ชาวบ้านส่วนใหญ่ได้ให้การยอมรับให้เป็นผู้ตัดสินใจในการแสดงความคิดเห็น หรือกระทำกิจกรรมใด ๆ ซึ่งนอกเหนือจากบุคคลต่าง ๆ ในข้อ 1 จะเป็นเหตุผลใดก็ตามผู้นำประเภทนี้จะเป็นบุคคลที่มีอิทธิพลเหนือกว่าสมาชิกภายในกลุ่มชนโดยทั่วไป การที่จะทราบว่าบุคคลที่มีอิทธิพลคนใดที่เป็นผู้นำประเภทนี้นั้นได้อาศัยการบอกเล่าของชาวบ้านการกล่าวขวัญถึง และตลอดถึงจากสังเกตพฤติกรรมประกอบกันในการพิจารณาตัดสินใจ อันเป็นลักษณะของผู้นำแบบไม่เป็นทางการ (Informal leader) เป็นบุคคลที่ชาวบ้านเคารพยกย่องว่าเป็นผู้มีความสามารถที่จะทำให้ชาวบ้านเคารพเชื่อฟัง ซึ่งผู้นำชนิดนี้เองที่จะนำกลุ่มไปสู่จุดมุ่งหมายปลายทางได้เป็นผลสำเร็จในที่สุด จากเท่าที่มีการศึกษาจะพบว่าผู้นำประเภทนี้ ได้แก่

- พ่อค้าภายในหมู่บ้าน
- อดีตผู้นำชุมชน
- ผู้ที่เคยเป็นบุคคลที่มีอำนาจ คือ เกเรมาก่อน
- ผู้ที่มีฐานะทางการเงิน
- อดีตผู้นำทางราชการ เป็นต้น

ผู้นำโดยธรรมชาติดังกล่าวมามีปัจจัยที่ส่งเสริมสนับสนุนให้เป็นผู้นำ ดังต่อไปนี้

- 1) ประสบการณ์ความรู้ความสามารถอยู่ในระดับที่สูงกว่าชาวบ้านโดยทั่วไป
- 2) เป็นผู้ที่มีฐานะค่อนข้างดี ซึ่งมักได้รับการยอมรับจากชาวบ้าน เพราะผู้นำชนิดนี้

สามารถให้ความช่วยเหลือแก่ชาวบ้านที่ได้รับความเดือดร้อน เช่น การให้กู้ยืมเงิน เป็นต้น

3) การมีมนุษยสัมพันธ์ ผู้นำโดยธรรมชาตินี้ส่วนใหญ่แล้วจะเป็นบุคคลที่มีมนุษยสัมพันธ์ดี คือ มีความเป็นกันเองกับทุกๆ คน มีการคบค้าสมาคมกับชาวบ้านอยู่เสมอ ๆ เมื่อว่างจากงานก็พบปะพูดคุยกันเสมอ ๆ

4) ปัจจัยทางเครือญาติ เพราะมีความเกี่ยวข้องกับบุคคลในหมู่บ้านของตนเองด้วย เกิดที่นั่นเติบโตที่นั่นจึงทำให้มีระบบเครือญาติอยู่ในหมู่บ้านนั้นมากจนเป็นที่รู้จักยอมรับของบุคคลในหมู่บ้านโดยทั่วไป จึงมีส่วนให้เกิดความร่วมมือกันในกลุ่มหมู่บ้านที่มีผู้นำชนิดนี้อยู่

3.5 แนวคิดเกี่ยวกับผู้นำทางความคิด (Opinion leader)

ผู้นำทางความคิด หมายถึง บุคคลที่สามารถมีอิทธิพลต่อความคิดเห็นของผู้อื่น (Rogers, 1983 : 271)

เสถียร เชยประทับ (2530 : 43) กล่าวว่า ผู้นำทางความคิด คือ ระดับที่บุคคลหนึ่งสามารถมีอิทธิพลต่อทัศนคติ และพฤติกรรมที่เปิดเผยมองของบุคคลอื่นๆ ตามที่บุคคลผู้นั้นต้องการโดยอาศัยวิธีไม่เป็นทางการ และสามารถมีอิทธิพลเช่นนี้ได้ค่อนข้างบ่อย

พัชนี เขยจรรยา และคณะ (2537 : 191) กล่าวถึง ความหมายของผู้นำทางความคิดว่า ผู้นำทางความคิดเห็น คือ บุคคลที่ได้รับความเชื่อถือจากบุคคลอื่นในสังคม ผู้นำทางความคิดเห็นมีภารกิจที่จะต้องแจ้งข่าวสาร เสนอความคิดเห็น และการตัดสินใจต่อกลุ่มคนต่างๆ

ผู้นำทางความคิดเห็นในเรื่องหนึ่งหรือกิจกรรมหนึ่ง อาจไม่ใช่ผู้นำทางความคิดเห็นในอีกเรื่องหนึ่งหรืออีกกิจกรรมหนึ่ง เช่นผู้นำทางความคิดเห็นทางการเมืองจะไม่ใช่ผู้นำทางความคิดเห็นด้านแฟชั่นความงาม

คุณลักษณะของผู้นำทางความคิด

เนื่องจากการที่ผู้นำทางความคิดสามารถมีอิทธิพลต่อความคิดเห็นของผู้อื่น ส่งผลให้บุคคลนั้นๆ ขอมรับสิ่งที่ผู้นำทางความคิดชี้แนะ และนำมาซึ่งการปฏิบัติตาม ดังนั้นจึงต้องมีการวิเคราะห์คุณลักษณะของผู้นำทางความคิดว่าเป็นอย่างไร จึงได้รับความเชื่อถือจากคนส่วนใหญ่ที่อยู่ในสังคมเดียวกัน

โรเจอร์ (Rogers, 1971 : 282) ได้กำหนดคุณลักษณะของผู้นำทางความคิด (Characteristics of Opinion Leaders) ซึ่งประกอบไปด้วย

1. การสื่อสารภายนอก (External Communication) มีการกำหนดกฎหลักไว้ดังต่อไปนี้

- 1.1 ผู้นำทางความคิดสามารถเข้าถึงสื่อมวลชนได้มากกว่าผู้ตามทางความคิด
- 1.2 ผู้นำทางความคิดมีลักษณะสากลมากกว่าผู้ตามทางความคิด
- 1.3 ผู้นำทางความคิดมีการติดต่อกับเจ้าหน้าที่พัฒนามากกว่าผู้ตามทางความคิด

ความคิด

2. การเข้าถึง (Accessibility) ผู้นำทางความคิดต้องสามารถพูดคุยได้โดยตรงกับผู้อื่นหรือมีส่วนร่วมในสังคมทั้งที่เป็นทางการ และไม่เป็นทางการ

3. สถานะทางสังคม และเศรษฐกิจ (Socioeconomic Status) ผู้นำทางความคิดมีสถานะทางสังคม และเศรษฐกิจสูงกว่าผู้ตามทางความคิด

4. ความเร็วในการรับนวัตกรรม (Innovativeness) ผู้นำทางความคิดจะยอมรับนวัตกรรมได้เร็วกว่าผู้ตามทางความคิด เมื่อในสังคมมีบรรทัดฐานที่เอื้ออำนวยต่อการเปลี่ยนแปลงผู้นำทาง

ความคิดจะยอมรับนวัตกรรมได้เร็วกว่าแต่ถ้าบรรทัดฐานของระบบสังคมไม่เอื้ออำนวยต่อการเปลี่ยนแปลงผู้นำทางความคิดจะไม่ยอมรับนวัตกรรมได้เร็วนัก

วิญญู สุวรรณเพิ่ม (2549 : 147) กล่าวว่า ผู้นำทางความคิดนั้นมีอิทธิพลต่อประชาชนในชุมชนนั้น ๆ และมีส่วนสำคัญต่อบุคคลซึ่งไม่สามารถรับข่าวสารจากสื่อมวลชนได้ซึ่งมีลักษณะดังต่อไปนี้

1. ผู้นำทางความคิด หรือบุคคลที่มีอิทธิพลในชุมชนใด ๆ ย่อมมีลักษณะทางการให้ข่าวสารแก่ชุมชนนั้นเป็นผู้แสวงหาข่าวสารใหม่ ๆ มาป้อนให้กับกลุ่มชุมชนอยู่เสมอ (Giving and seeking information)

2. ผู้นำทางความคิดโดยมากจะเป็นผู้รับสารจากสื่อมวลชนมากกว่าผู้อื่นในชุมชนของตน ซึ่งจะฟังมาก อ่านมาก เห็นมาก

3. ผู้นำทางความคิด เป็นศูนย์กลางของการสื่อสาร เป็นเครือข่ายของการสื่อความหมายบางครั้งเป็นตุลาการทางความคิดผู้ตัดสินใจในข่าวสารข้อมูลต่างๆ ของสมาชิก บางทีผู้นำทางความคิดนั้นยังต้องแสวงหาข่าวสารข้อมูลจากผู้นำทางความคิดของกลุ่มอื่นอีกต่อหนึ่ง

โดยส่วนใหญ่แล้ว ผู้นำทางความคิดมักจะเป็นผู้นำในท้องถิ่นนั้น ๆ ด้วย จึงทำให้ได้รับความเชื่อถือจากบุคคลอื่นทั่วๆ ไปในสังคม

3.6 ทูทางสังคมของผู้นำ

ผู้นำต้องเป็นผู้ที่ได้รับความน่าเชื่อถือ

เบอร์โกล และคณะ ได้วิจัยด้านความน่าเชื่อถือของผู้ส่งสาร ได้ข้อสรุปว่ามีปัจจัย 3 ประการ ที่ผู้รับสารมักจะใช้ในการตัดสินใจความน่าเชื่อถือของผู้ส่งสาร ได้แก่ (D.K Berlo, 1966 อ้างใน อรรถวรรณ ปิณฑน์โอวาท, 2542 : 121)

1. ปัจจัยที่สร้างความอบอุ่นใจ (Safety Factor) ผู้ส่งสารที่จะมีคุณลักษณะด้านนี้ต้องมีคุณสมบัติต่อไปนี้

- ใจดี (Kind)
- เข้ากับคนอื่นได้ง่าย (Congenial)
- มีความเป็นเพื่อน (Friendly)
- ไม่ขัดคอใคร (Agreeable)
- น่ารัก (Pleasant)
- สุภาพ (Gentle)
- ไม่เห็นแก่ตัว (Unselfish)
- ยุติธรรม (Just)
- รู้จักให้อภัย (Forgiving)

- เอื้อเฟื้อ (Hospitable)
- ร่าเริง (Cheerful)
- มีศีลธรรม (Ethical)
- อุตุน (Patient)
- สงบเยือกเย็น (Calm)

2. ปัจจัยที่เป็นคุณสมบัติของผู้ส่งสาร (Qualification Factor) ส่วนใหญ่ปัจจัยนี้จะเน้นความรู้ความชำนาญ ประสบการณ์ของผู้ส่งสาร คุณสมบัติเหล่านี้ เช่น

- มีประสบการณ์ด้านใดด้านหนึ่ง (Experienced)
- ได้รับการฝึกฝน (Trained)
- มีความชำนาญ (Skilled)
- มีอำนาจหน้าที่ (Authoritative)
- มีความสามารถ (Able)
- มีไหวพริบ (Intelligent)

3. ปัจจัยด้านพลวัตของผู้ส่งสาร (Dynamism Factor) ปัจจัยนี้คือ ปัจจัยที่แสดงความคล่องแคล่ว กระตือรือร้น ความไม่เฉื่อยชาของผู้ส่งสาร ลักษณะเหล่านี้ได้แก่

- เป็นฝ่ายรุก (Aggressive)
- รู้จักเอาใจเขามาใส่ใจเรา (Empathic)
- ตรงไปตรงมา (Frank)
- กล้า (Bold)
- กระตือรือร้น (Active)
- รวดเร็ว (Fast)
- คล่องแคล่ว (Energetic)

จากปัจจัยทั้ง 3 ประเภท ดังกล่าว หากผู้รับสารพิจารณาว่าผู้ส่งสารมีคุณสมบัติดังกล่าวแล้ว ก็กล่าวได้ว่า ผู้ส่งสารมีความสามารถในการโน้มน้าวใจได้ เชื่อกันว่า เรื่องที่ผู้ส่งสารพูด จะมีความสำคัญน้อยกว่าบุคลิกภาพของตัวผู้ส่งสารเอง ซึ่งจะมีพลังสำคัญในการเปลี่ยนแปลงทัศนคติผู้รับสารได้มากกว่า หรืออีกนัยหนึ่ง ถ้าผู้ฟังเห็นว่า ผู้พูดเป็นผู้ที่ไม่น่าเชื่อถือแล้ว ไม่ว่าเรื่องที่เป็นเรื่องอะไร ก็ย่อมไม่น่าเชื่อถือตามไปด้วย

3.7 ผู้นำกับการสื่อสาร

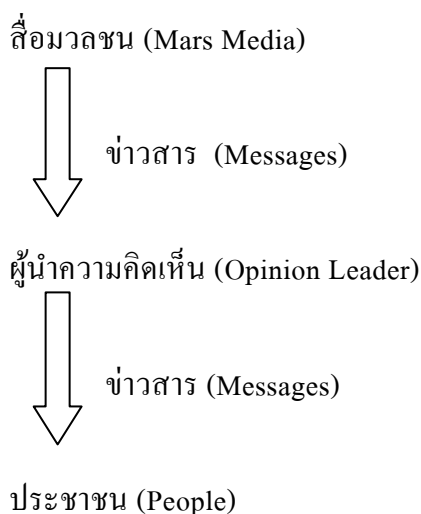
แม้ว่าการสื่อสารมวลชน จะมีบทบาทมากขึ้นในการสื่อสารแต่ยังคงต้องยอมรับว่า การสื่อสารระหว่างบุคคลยังมีความสำคัญและมีบทบาทแฝงอยู่ในทุกสังคม ไม่ว่าจะเป็นสังคมสมัยใหม่หรือสังคมที่กำลังพัฒนา เพียงแต่จะมีอิทธิพลในระดับต่างกันไป ซึ่งทำให้แต่ละบุคคลมีความสัมพันธ์

กันและกันในทุกๆ สังคม จะต้องมียุทธศาสตร์หนึ่งได้รับการยอมรับให้เป็นกลุ่มผู้นำความคิดเห็นในสังคม ซึ่งมักจะได้รับข่าวสารก่อนผู้อื่น ความคิดและข้อมูลข่าวสารต่าง ๆ ที่ส่งผ่านมาทางสื่อมวลชน แทนที่จะเข้าถึงสาธารณชนโดยทั่วไป จึงลงไปสู่กลุ่มบุคคลที่สนใจหรือมีความเกี่ยวข้องกับประเด็นนั้นๆ โดยทางใดทางหนึ่งก่อนกลุ่มนี้จึงเป็นผู้นำทางความคิดเห็นของสังคม

ข่าวสารจะส่งผ่านจากผู้นำทางความคิดเหล่านี้ไปยังคนอื่นๆ ที่มีความสนใจน้อยกว่า สมมุติฐานนี้ต่อมาเรียกว่า สมมุติฐานการสื่อสารสองขั้นตอน (Hypothesis of Two-Step Flow of Communication หรือเรียกว่าทฤษฎีการสื่อสารแบบสองขั้นตอน (Two-Step Flow of Communication Theory) โดยมีแนวคิดที่สำคัญ คือ การแพร่กระจายข่าวสารโดยผ่านสื่อมวลชนนั้น จะผ่านขั้นตอนสองขั้นตอน กล่าวคือ ข่าวสารจะไปถึงกลุ่มคนกลุ่มหนึ่ง ซึ่งได้รับการยอมรับให้เป็นกลุ่มผู้นำความคิดเห็น (Opinion Leaders) ในขั้นแรก และกลุ่มผู้นำความคิดเห็นจะเป็นผู้แพร่ข่าวสารต่อไปยังประชาชนอื่นๆ ในขั้นที่สองจุดสำคัญของทฤษฎีนี้ คือ

1. ผู้นำความคิดเห็น (Opinion Leader)
2. ความสัมพันธ์ทางสังคมของสมาชิกในสังคม ซึ่งหล่อหลอมให้สมาชิกในกลุ่มสังคม มีแนวคิด และพฤติกรรมที่สอดคล้องกัน รวมทั้งอิทธิพลซึ่งกันและกันในการรับข่าวสาร

รูปแบบทฤษฎีการสื่อสารแบบสองขั้นตอน (Two-Step Flow of Communication Theory)

ภาพที่ 2.9 แบบจำลองการสื่อสารแบบสองขั้นตอน

ตามแนวความคิดของนักวิชาการกลุ่มนี้ (ลาซาร์และลาซาร์สเฟลด์) ประชาชนส่วนใหญ่จะได้รับอิทธิพลจากบุคคลทั้งทางตรงและทางอ้อมมากกว่าที่จะได้รับอิทธิพลจากสื่อมวลชนโดยตรง ความแตกต่างของการสื่อสารระหว่างบุคคลสองลักษณะนี้อาจดูได้จากบุคคลที่เป็นตัวกลางระหว่างสื่อมวลชนหรือแหล่งข้อมูลกับประชาชนว่าบุคคลนั้น ทำหน้าที่เพียงถ่ายทอดข่าวสาร และความคิดเห็นต่างๆ ตามที่สื่อมวลชนเสนอมาเท่านั้นหรือบุคคลนั้นจะมีบทบาทในการเสนอความคิดเห็นของ

ตนเองเกี่ยวกับข่าวสารนั้น ซึ่งเป็นความพยายามโน้มน้าวความคิดเห็นของผู้รับสารให้คล้อยตามตน บุคคลในประเภทแรก อาจเรียกว่า “ผู้ส่งผ่านข่าวสาร” ส่วนในประเภทหลัง อาจเรียกว่า “ผู้ส่งผ่านอิทธิพลทางความคิดเห็น” คาทซ์และลาซาร์สเฟลด์เห็นว่า ผู้นำทางความคิดเห็นมักมีลักษณะเป็นผู้ส่งผ่านอิทธิพลทางความคิดเห็นมากกว่าที่จะเป็นผู้ส่งผ่านข่าวสารแต่เพียงอย่างเดียว

จากความคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับผู้นำกล่าวได้ว่า ผู้นำเป็นกลไกขับเคลื่อนงานของชุมชนไม่ว่าจะอยู่ในฐานะอะไร เช่นในฐานะผู้บริหาร วางนโยบาย ชำนาญการเป็นบุคคลตัวอย่าง รับผิดชอบฯ ผู้นำมี 2 ประเภทใหญ่ๆ คือผู้นำตามโครงสร้าง และผู้นำโดยธรรมชาติ โดยเฉพาะผู้นำตามธรรมชาติ อาจเป็นผู้นำความคิดด้วย เพราะได้รับความเชื่อถือจากบุคคลอื่นในสังคม จึงสามารถมีอิทธิพลต่อความคิดเห็นของผู้อื่น ผู้นำชนิดนี้มีคุณลักษณะสำคัญคือมีความสามารถทางการสื่อสาร เข้าถึงสื่อมวลชนได้ดีกว่าผู้ตามมีความสามารถติดต่อกับเจ้าหน้าที่ต่างๆ ได้ดี รับผิดชอบได้เร็วเป็นผู้มีส่วนร่วมกับกิจกรรมของชุมชน มักจะมีสถานะทางสังคมและเศรษฐกิจดีกว่าผู้ตาม การศึกษาวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้ศึกษาการสื่อสารเพื่อส่งเสริมความสมานฉันท์ของผู้นำทั้ง 2 ประเภท

3.8 ผู้นำกับการสื่อสารในชุมชน

ผู้นำในฐานะเป็นผู้สื่อสาร คือเป็นทั้งผู้ส่งสารและผู้รับสาร จะต้องมีความรู้ ความเข้าใจ และรู้จักชุมชนของตนเองเป็นอย่างดี โดยมองให้เห็นศักยภาพของชุมชนอันประกอบด้วย ทุนทางสังคมอันได้แก่ ทุนมนุษย์ ทุนทางวัฒนธรรม และทุนภูมิปัญญา (ประเวศ วะสี, 2544 : 65-80)

ทุนมนุษย์ (Human Capital) หมายถึง คุณภาพและศักยภาพของประชาชนในชุมชน ซึ่งถึงพร้อมด้วยทักษะ ความรู้ ความสามารถ โดยผ่านกระบวนการศึกษา และกระบวนการฝึกอบรม ซึ่งมนุษย์ที่ได้รับการพัฒนา จะมีลักษณะดังนี้

- 1) เป็นคนที่มีสุขภาพกายและสุขภาพจิตที่เข้มแข็ง มั่นคง
- 2) เป็นคนที่มีจิตใจที่ประกอบด้วยเมตตา กรุณา และมีจิตสำนึกรับผิดชอบที่ดี รู้จักเสียสละประโยชน์ส่วนตัวเพื่อประโยชน์ส่วนรวม มีการพัฒนาจิตใจสูงขึ้น ในระดับที่เป็นคุณธรรมและจริยธรรมเพื่อสังคมและสิ่งแวดล้อม
- 3) เป็นคนที่มีสติปัญญาเฉลียวฉลาด รอบรู้ทันโลกและทันสถานการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในโลก สามารถให้ความรู้ในการพัฒนาทักษะเพื่อการประกอบอาชีพสุจริต และสามารถแก้ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นทั้งต่อตนเองและสิ่งแวดล้อมได้อย่างเหมาะสม
- 4) เป็นคนที่เคารพกฎเกณฑ์หรือกฎหมาย ระเบียบประเพณี วัฒนธรรมและบรรทัดฐานอันดีงามของสังคม โดยไม่ล่วงละเมิดบรรทัดฐานเหล่านั้นเพื่อประโยชน์ส่วนตนหรือประโยชน์ของกลุ่มตน พร้อมทั้งปฏิบัติตนให้เป็นแบบอย่างที่ดีแก่คนทั่วไป

ทุนทางวัฒนธรรม (Cultural capital) ประเพณีและวัฒนธรรมเป็นทุนทางสังคมที่มีค่ามาก เป็นสิ่งที่จะต้องอนุรักษ์พัฒนาและนำมาใช้ประโยชน์ จัดเป็นทุนทางสังคมอย่างแท้จริงคนอื่นมาลักขโมย

ไม่ได้ (ประเวศ วะสี, 2544) และเป็นฐานของความงอกงามทางเศรษฐกิจอย่างยั่งยืน ประเพณีและวัฒนธรรมถือว่าเป็นมรดกทางสังคม ซึ่งได้รับการสะสมมานานและมีบทบาทในการหล่อหลอมผู้คนในสังคมให้เป็นปึกแผ่น วัฒนธรรมเป็นเครื่องมือในการต่อสู้เพื่อให้พ้นวิกฤตการณ์ต่าง ๆ วัฒนธรรมหล่อหลอมเอาทุกสิ่งทุกอย่างในสังคมทั้งสิ่งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม การพัฒนาในด้านต่าง ๆ จะประสบความสำเร็จขึ้นมาได้จำเป็นต้องได้รับความร่วมมือและการมีส่วนร่วมของบุคคลทุกคนในชุมชน ปัจจัยที่ช่วยในการรวมกลุ่มของประชาชนได้อย่างเข้มแข็งและยั่งยืนก็คือปัจจัยทางด้านประเพณีและวัฒนธรรม ดังนั้นจึงจำเป็นต้องรู้จักพัฒนาและใช้ประโยชน์จากวัฒนธรรมซึ่งประชาชนในชุมชนได้ช่วยกันลงทุนรักษาและพัฒนาให้อยู่รอดด้วยความตั้งใจ วัฒนธรรมช่วยให้มนุษย์มีความสัมพันธ์กันเชิงร่วมมือและสร้างสรรค์ ซึ่งเป็นเครื่องมือสำหรับการพัฒนาสังคมเป็นอย่างดี

ทฤษฎีปัญญา องค์ความรู้และภูมิปัญญาประกอบด้วยองค์ประกอบหลายอย่าง เช่น ความรู้ ข้อมูลข่าวสาร ทฤษฎีสันทางปัญญา ประสบการณ์ของผู้คน ฐานข้อมูลของศูนย์ให้บริการ เป็นต้น ความรู้ไม่ใช่เป็นเพียงแค่ข้อมูลหรือข่าวสาร แต่ความรู้และภูมิปัญญารวมเอากระบวนการสร้างสรรค์ กระบวนการเสาะแสวงหา กระบวนการใช้สิ่งที่มีอยู่ตามธรรมชาติ และวิธีการแลกเปลี่ยนระหว่างกัน ซึ่งองค์ความรู้และภูมิปัญญา มี 3 กลุ่ม ดังนี้

กลุ่มที่ 1 ความรู้เปิดเผย (Explicit knowledge) เป็นความรู้ที่มีในหนังสือ เอกสาร สิ่งตีพิมพ์

กลุ่มที่ 2 ความรู้แฝง (Latent knowledge) เป็นความรู้ที่แฝงอยู่ในกระบวนการทำงาน และฝังลึกอยู่ในวัฒนธรรมขององค์กรหรืออยู่ในกฎเกณฑ์ กติกา ของหน่วยงาน

กลุ่มที่ 3 ความรู้ฝังลึกในตัวบุคคล (Tacit knowledge) เป็นความรู้ ความนึกคิด ความเชื่อ ค่านิยม ประสบการณ์ที่สั่งสมมาของมนุษย์ เป็นความรู้ที่มีพลังสูงสุดแต่อาจนำมาใช้น้อยที่สุด

ทฤษฎีปัญญา ที่สำคัญยิ่ง คือ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งหมายถึงภูมิปัญญาที่ได้สั่งสมเรียนรู้มาจากครอบครัวชุมชนท้องถิ่นและเคลื่อนไหวไม่หยุดนิ่งอยู่กับที่ และไม่ปฏิเสธการนำเอาความรู้สมัยใหม่มาเชื่อม แต่เป็นการเชื่อมอย่างเหมาะสมโดยเอาภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นหลัก เพราะถือว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นอยู่ในตัวบุคคลทุกคน ปัญหาว่าทำอะไรจะทำให้บุคคลมีความภาคภูมิใจในปัญญาของตนและของชุมชนท้องถิ่นตน

ผู้นำที่มีความสามารถย่อมรู้จักใช้ประโยชน์จากทุนทางสังคมของชุมชน แต่ต้องมีวิธีการสื่อสารภายในชุมชน ปาริชาต สถาปัตตานท์ (2548) กล่าวว่า การสื่อสารเพื่อชุมชนทุกรูปแบบจะเน้นที่ความถูกต้องของขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรมในชุมชนนั้นๆ ทั้งนี้การสื่อสารเพื่อชุมชนที่มีประสิทธิภาพและเป็นการสื่อสารเพื่อชุมชน โดยชุมชน ของชุมชนอย่างแท้จริงนั้นจะต้องมีองค์ประกอบต่างๆ นับตั้งแต่บุคคลในชุมชนที่มีอำนาจในการแบ่งปันสู่ความหลากหลาย การบริหารจัดการที่ไม่จำกัดอยู่ที่คนใดคนหนึ่ง แต่เป็นการดูแลจัดการโดยตัวแทนของกลุ่มคนต่างๆ ในพื้นที่ การที่สื่อเป็นประโยชน์ต่อสาธารณะ ผู้ที่สามารถใช้สื่อได้นั้นครอบคลุมทุกกลุ่มทั้งเด็กและผู้ใหญ่ สำหรับปัจจัยที่มีส่วนในการ

ผลักดันสื่อเพื่อชุมชนให้เกิดผลอย่างชัดเจน ได้แก่ ปัจจัยภายนอก คือนโยบายและการสนับสนุนของผู้บริหาร รวมถึงความก้าวหน้า ทางเทคโนโลยีทั้งคอมพิวเตอร์ อินเทอร์เน็ต โทรศัพท์มือถือ ระบบวิทยุ ที่เอื้อต่อการสื่อสารทำให้เกิดการเชื่อมโยงไปถึงสื่อพื้นบ้าน สื่อประเพณี อย่างไรก็ตามลักษณะชุมชนที่สามารถเปิดรับและตอบสนองการสื่อสารเพื่อชุมชนได้เป็นอย่างดี คือชุมชนที่ผู้บริหารชุมชนระดับต่างๆ ให้ความสำคัญกับกระบวนการมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชน

หากเรามองดูถึงลักษณะการสื่อสารเพื่อชุมชนแล้วจะพบว่า ทั้งหมดทั้งมวลนั้นเกิดขึ้น เพื่อตอบสนองความต้องการของมนุษย์เพื่อที่จะแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารกับบุคคลอื่น ฉะนั้นลักษณะการสื่อสารเพื่อชุมชนจึงมีความสัมพันธ์กับการสื่อสารเพื่อชุมชนนั่นเอง

บทบาทในเรื่องการสื่อสารระหว่างบุคคลนั้น อาจจะแบ่งพิจารณาโดยใช้เรื่องขอบเขตของชุมชน เป็นเกณฑ์แบ่งแยกได้เป็น 2 ส่วนคือ

ส่วนที่ 1 สื่อบุคคลที่เป็นคนภายนอก ได้แก่ เจ้าหน้าที่จากหน่วยงานต่างๆ ของรัฐ เจ้าหน้าที่จากองค์กรพัฒนาเอกชน ตลอดจนถึงบรรดานักการตลาด พ่อค้าเร่จากภาคธุรกิจเอกชน ฯลฯ

ส่วนที่ 2 สื่อบุคคลที่เป็นคนในชุมชนเอง ได้แก่ ผู้นำชุมชน พระสงฆ์ ผู้เฒ่าผู้แก่ ครู เจ้าหน้าที่รัฐ ฯลฯ

สื่อทั้งสองส่วนนี้จะเป็นกุญแจสำคัญในการที่จะอธิบายถึงปัญหา และข้อสรุปต่างๆ ทั้งในเรื่องของการสื่อสารภายใน และการสื่อสารภายนอกได้ ดังนั้นผู้นำชุมชนในเขตจังหวัดคนนทบุรีนั้นจะเป็นผู้ตอบโจทยว่ารูปแบบการสื่อสารอย่างไรที่จะส่งเสริมให้เกิดความเข้าใจกันซึ่งกันและกันและนำไปสู่ความสมานฉันท์ของชุมชน

3.9 ผู้นำกับการสื่อสารทางการเมือง

การเป็นผู้นำชุมชนทั้งผู้นำโดยโครงสร้างและผู้นำโดยธรรมชาติ ย่อมหนีเรื่องการเมืองไปไม่พ้น ทั้งการเมืองระดับท้องถิ่น และการเมืองระดับชาติ ภาวะวิถีชีวิตของทุกคนในสังคม ย่อมผูกพันอยู่กับการเมือง และการมีส่วนร่วมทางการเมือง

ขอบเขตของการมีส่วนร่วมทางการเมือง มีลักษณะกว้างขวางอาจแบ่งเป็นประเภทต่างๆ คือ การรับฟังข่าวสารทางการเมือง การสนทนาทางการเมือง การชักจูงผู้อื่นให้ไปออกเสียงเลือกตั้ง การช่วยเหลือภัยให้กับผู้สมัครหรือพรรคการเมืองที่ตนชื่นชอบ การแสดงความคิดเห็น การสมัครเข้าเป็นสมาชิกของกลุ่มผลประโยชน์หรือพรรคการเมือง การจัดตั้งกลุ่มผลประโยชน์ หรือพรรคการเมือง เพื่อส่งสมาชิกเข้ารับการเลือกตั้ง เพื่อเข้าไปทำหน้าที่ปกครองและเข้าบริหารโดยตรง (บรรพต วีระสัย และสุขุม นวลสกุล, 2547 : 425-453)

มิลเบรท และ โคเอล (Milbrath and Coel อ้างถึงใน อุษณีย์ โฉมฉายแสง, 2548 : 35) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมทางการเมือง ยังรวมถึงกิจกรรมที่เกี่ยวกับความรักชาติ ซึ่งแสดงออกโดยการเคารพธงชาติ การเสียภาษี การเคารพกฎหมายและสนับสนุนประเทศให้ต่อต้านสงคราม ผลการวิจัย

ของมิลแบรทและโคเอล ได้พบว่า การที่ประชาชนไปลงคะแนนเสียงเลือกตั้ง เป็นการแสดงออกถึงความจงรักภักดีต่อระบบมากกว่าเป็นการกระทำตามความต้องการของตนที่มีต่อระบบการเมือง เขาเห็นว่า การลงคะแนนเสียงเลือกตั้งนั้นเชื่อได้ยากกว่า ทำให้เกิดความแตกต่างที่สำคัญต่อผลผลิตทางการเมือง โดยให้เหตุผลเพิ่มเติมว่า บุคคลที่ไปลงคะแนนเสียงเลือกตั้งนั้นเป็นผู้ที่มีความสำนึกในหน้าที่พลเมือง มีความสำนึกในบรรทัดฐานของสังคมและวิถีการดำรงชีวิตในฐานะสมาชิกที่ดีของชุมชน

บทบาทของผู้นำชุมชนต่อการมีส่วนร่วมทางการเมือง ยังรวมถึง การรวมตัวกันขึ้นมาเพื่อแก้ปัญหาสังคม การทำงานร่วมกับกลุ่มที่ทำงานเกี่ยวกับสังคม การเป็นสมาชิกที่มีความกระตือรือร้นขององค์กรที่มีบทบาทเดียวกัน กิจกรรมสาธารณะอื่นๆ และติดต่อกับทางราชการในเรื่องปัญหาสังคม

การติดต่อกับทางราชการ เป็นการมีส่วนร่วมทางการเมืองรูปแบบหนึ่ง เช่น การติดต่อกับทางราชการในเรื่องภาษีโรงเรือน การทำถนน การตรวจสอบความมั่นคงทางสังคม เป็นต้น

การเป็นผู้ประท้วง ก็ถือว่าอยู่ในขอบเขตของกิจกรรมในการมีส่วนร่วมทางการเมือง เพื่อบังคับให้รัฐแก้ไขบางสิ่งบางอย่างซึ่งเกี่ยวข้องกับการเมืองให้ถูกต้อง ประท้วงอย่างแข็งขัน และเปิดเผยต่อสาธารณะชน ถ้ารัฐบาลกระทำในสิ่งที่ผิดศีลธรรม การเอาใจใส่กับการชุมนุมประท้วง เข้าร่วมกับกลุ่มประท้วงรัฐบาล และปฏิเสธการยอมรับกฎหมายที่ไม่ยุติธรรม

บทบาทของผู้นำในฐานะเป็นผู้สื่อข่าว รูปแบบของการมีส่วนร่วมทางการเมืองในลักษณะ “ผู้สื่อข่าวสาร” มีขอบเขตของกิจกรรม คือ การเก็บรักษาข้อมูลเกี่ยวกับการเมือง การส่งจดหมายสนับสนุนผู้นำเมื่อเขาทำดี การเข้าร่วมอภิปรายทางการเมือง การให้ข้อมูลความรู้เกี่ยวกับการเมืองแก่เพื่อนในชุมชนที่อาศัยอยู่ การให้ความสนใจกับทางราชการ และการสื่อสารไปยังสื่อมวลชน กิจกรรมแต่ละอย่างต้องการแลกเปลี่ยนข่าวสารระหว่างกันในกลุ่มชุมชน ผู้ที่เข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองในรูปแบบของ “ผู้สื่อข่าวสาร” นี้มักเป็นพวกมีการศึกษาสูง มีข้อมูลเกี่ยวกับการเมืองมากและมีความสนใจทางการเมืองมากด้วย

กล่าวโดยสรุป การสื่อสารของผู้นำในด้านการเมืองควรมีลักษณะดังนี้

- 1) ความถูกต้องแม่นยำ (Accuracy) หมายถึง ข้อมูลทางการเมืองมีเพียงพอหรือไม่ แปลความหมายข้อมูลผิดหรือไม่ มีอคติหรือไม่ พูดเกินความจริงหรือไม่ ละเลยบางสิ่งบางอย่างหรือไม่
- 2) ความชัดเจน (Clarity) หมายถึง ความชัดเจนในด้านความคิด ความชัดเจนในการแสดงออก ทั้งการเขียนและการพูด
- 3) ความกะทัดรัด (Brevity) ไม่ได้หมายถึง การใช้ประโยคสั้นๆ หรือละเลยรายละเอียดที่สำคัญ แต่หมายถึง ความกระชับรัดกุมในการสื่อสารแทน “พูดน้อยต่อยหนัก”

4) ความเป็นที่จดจำ (Vigor) เกิดจากความถูกต้องแม่นยำในเนื้อหาสาร ความชัดเจนของสาร ความกะทัดรัดของเรื่องราว การเลือกใช้วิธีการ และช่องทางในการสื่อสาร จึงจะทำให้ผู้รับสารจดจำสารที่ผู้ส่งสารได้นำเสนอ

5) มีข้อมูลของผู้รับสาร หรือการวิเคราะห์ผู้รับสาร (Audience Analysis) การมีข้อมูลหรือความรู้เกี่ยวกับผู้รับสาร และการรับรู้ในบริบทชุมชนหรือเข้าใจสถานการณ์หรือเหตุการณ์ (Context) จะช่วยให้ผู้นำสามารถปรับวิธีการสื่อสารได้ เช่น รู้จักเลือกเรื่องที่จะพูด ให้เหมาะสมกับคนฟัง (Message Selection) รู้จักเลือกวิธีการสื่อสารและเลือกช่องทางการสื่อสาร (Channel) เป็นต้น

4. แนวคิดกลยุทธ์การสื่อสารเพื่อสร้างความสมานฉันท์

4.1 ความหมายของความสมานฉันท์

ความสมานฉันท์ (Reconciliation) หมายถึง การหาวิธีตกลงกันด้วยไมตรีจิต การประนีประนอมด้วยความยินดี ดังนั้นการสร้างความสมานฉันท์จึงเป็นการหามาตรการต่างๆ ที่จะทำให้ทุกฝ่ายที่เป็นปฏิปักษ์ต่อกันในสังคม หันหน้ามาคิดกัน

ความขัดแย้งทางการเมืองเกิดขึ้นทั่วไปในโลก ใครขึ้นมาเป็นผู้นำก็พยายาม หาวิธีสร้างความปรองดองภายในชาติ ชาลชัช กายพันธ์ (2552 : 6) ได้นำสุนทรพจน์ของท่านทูต ฮัมส์ ชูมัทเกอร์ เอกอัครราชทูตเยอรมนี ประจำประเทศไทย แสดงในงานเลี้ยงอาคารค่ำของวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร (รุ่น พ.ศ. 2549) เมื่อวันที่ 30 ก.ค. 2552 ในหัวข้อ “ความสมานฉันท์ : มติ และประสบการณ์ระหว่างชาติสามทวีป” มีข้อคิดน่าสนใจกล่าวคือ สภาวะผู้นำในการที่จะนำทางและริเริ่มกระบวนการสมานฉันท์ ผู้นำต้องมีวิสัยทัศน์ และพร้อมที่จะเอาชนะการคัดค้านต่อต้านภายในตัวอย่างผู้นำในโลกที่มีสภาวะความเป็นผู้นำที่โดดเด่นในการสร้างความสมานฉันท์ เช่น นายเนลสัน แมนเดลา ในแอฟริกาใต้ นายคอนราด อาเนนาเออร์ นายกรัฐมนตรีเยอรมนี ชาลส์ เดอ โกล นายพลฝรั่งเศส รวมทั้งนายวิลลี บรันต์ ทั้งหมดล้วนมีวิสัยทัศน์ สำหรับยุโรปอันเป็นเอกภาพ

โดยปกติแล้ว เครื่องมือหลักที่นิยมใช้ในการแก้ไขและบริหารจัดการความขัดแย้งระหว่างเกิดเหตุการณ์ความขัดแย้งถึงขั้นมีการใช้กำลังและความรุนแรงหรือแม้กระทั่งการทำสงคราม มักจะได้แก่การเจรจาต่อรอง (Negotiation) และการไกล่เกลี่ย (Mediation) โดยทั้งสองเครื่องมือยังคงถือเป็นเครื่องมือหลักในการแก้ไขและบริหารจัดการความขัดแย้งระดับสากล (สุเทพ กล้าทวี, 2554)

การสร้างความสมานฉันท์เป็นสิ่งที่ต้องอาศัยความร่วมมือจากทุกฝ่าย ไม่ว่าจะเป็นภาครัฐ ภาคเอกชน รวมทั้งสังคมทุกภาคส่วน โดยเฉพาะอย่างยิ่งฝ่ายต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับความขัดแย้ง ทั้งทางตรงและทางอ้อม จะต้องเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดมาตรการการสร้างความสมานฉันท์อย่างเหมาะสมและสอดคล้องกับสถานการณ์ความขัดแย้งในแต่ละรูปแบบ การสร้างความสมานฉันท์โดยปราศจากความเต็มใจของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องในความขัดแย้งจะเป็นความสมานฉันท์ไม่ยั่งยืนและไม่สามารถก่อให้เกิดประสิทธิภาพได้อย่างมุ่งหวัง

4.2 เงื่อนไขของความสมานฉันท์

เงื่อนไขสำคัญ (Key Conditions) ที่จะเอื้อต่อการสร้างความสมานฉันท์ ได้แก่ (สุเทพ กล้าทวี, 2554)

1) การสร้างเสถียรภาพ (Stability) ให้เกิดขึ้นในสังคมให้ได้ก่อนโดยความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินของประชาชนจะต้องได้รับการปกป้อง และคุ้มครองจากรัฐบาลของแต่ละประเทศ การบังคับใช้กฎหมาย จากภาครัฐเพื่อป้องกันความรุนแรงจะต้องเป็นไปอย่างเข้มงวด ครอบคลุมทั้งสังคมยังอ่อนแอยังคงมีแต่ความรุนแรง และการบังคับใช้กฎหมายขาดความศักดิ์สิทธิ์ การสร้างความสมานฉันท์จะไม่สามารถเกิดขึ้นได้อย่างแน่นอน

2) การทำความจริง (Truth) ให้ปรากฏต่อสังคมว่าฝ่ายใดบ้างที่เกี่ยวข้องกับความขัดแย้ง และตรวจสอบอย่างละเอียดว่ามีมูลเหตุอันใดที่นำไปสู่ความขัดแย้งทั้งนี้เพื่อเป็นการกรุยทางไปสู่การนำความขัดแย้งเข้าสู่กระบวนการยุติธรรม

3) การใช้กระบวนการยุติธรรม (Justice) เข้าไปมีส่วนช่วยในกระบวนการสร้างความสมานฉันท์ เช่น การจ่ายค่าชดเชยตามกฎหมายให้แก่ผู้ที่ได้รับบาดเจ็บ หรือเสียชีวิตจากความรุนแรง หรือสงครามที่เกิดขึ้น

4) การเยียวยา (Healing) ทั้งตัวบุคคลและสังคมทั้งระบบ โดยเฉพาะการเยียวยาทางสังคม จิตวิทยา (Psychosocial Healing) ให้แก่ผู้ที่ได้รับความกระทบกระเทือนทั้งทางร่างกายและจิตใจจากความรุนแรงหรือสงคราม

4.3 กระบวนการสร้างความสมานฉันท์

กระบวนการสร้างความสมานฉันท์ มี 3 ขั้นตอนหลัก ได้แก่

1) การวิเคราะห์ปัญหาความขัดแย้ง (Analyzing the Problem) ต้องทำการวิเคราะห์อย่างถูกต้องและสอดคล้องกับความเป็นจริงของแต่ละสถานการณ์ การวิเคราะห์แบบไม่ชัดเจนจะนำไปสู่ความผิดพลาดในการออกแบบกระบวนการสร้างความสมานฉันท์ที่อาจนำไปสู่การหวนคืนของความขัดแย้ง และความรุนแรงได้อีกครั้ง

2) ความสามารถในการระงับจัญหะ และโอกาสที่ควรเข้าไปช่วยสร้างความสมานฉันท์ของฝ่ายที่เป็นเจ้าภาพ จัญหะที่ดีในการเข้าไปมีส่วนร่วม ในการสร้างความสมานฉันท์ สามารถทำได้ดังนี้

2.1 ช่วงก่อนที่ความรุนแรงจะยุติ (Before the end of Hostility) โดยควรเน้นที่การสร้างความปลอดภัยและวางพื้นฐานในการคุ้มครองความปลอดภัย แก่ชีวิต และทรัพย์สินของประชาชนที่อาจจะได้รับผลกระทบจากความรุนแรงหรือสงคราม

2.2 ช่วงทันทีทันใดหลังจากที่เกิดความรุนแรงขึ้น (Immediately After Violent Conflict) หรือช่วงแห่งการบังคับใช้กฎหมาย (Rule of Laws) อย่างเคร่งครัด เพื่อป้องกันไม่ให้ความรุนแรงส่งผลกระทบต่อสวัสดิภาพของประชาชน

2.3 การสร้างความสมานฉันท์ในระยะกลาง (In the Medium Term) หมายถึง หลังจากที่มีความรุนแรงเกิดขึ้นไปแล้วระยะหนึ่ง อาจจะเป็นช่วงเดือนแรกหรือปีแรกของความรุนแรง กิจกรรมต่างๆ อาจจะได้แก่ การให้คำปรึกษาด้านจิตวิทยา ต่อผู้ที่ได้รับบาดเจ็บ จากความรุนแรง การอพยพประชาชนออกจากพื้นที่ ที่มีความรุนแรงหรือเกิดสงครามการก่อสร้าง และฟื้นฟูโครงสร้างพื้นฐานในสังคมที่เกิดความรุนแรง เช่น การซ่อมแซม และบำรุงรักษาถนนหนทางเครื่องมือ ด้านการสื่อสารและโทรคมนาคม เป็นต้น

3) การดึงเอาฝ่ายที่มีส่วนได้ส่วนเสีย (Engaging Stakeholders) จากความขัดแย้งทุกฝ่าย เข้ามาสู่กระบวนการสร้างความสมานฉันท์ เป็นขั้นตอนที่ต้องอาศัยความระมัดระวังเป็นอย่างยิ่ง เนื่องจากอาจจะถูกกล่าวหาได้ว่า ขาดความเป็นกลาง และความน่าเชื่อถือในกรณีที่ไม่สามารถเชิญผู้มีส่วนได้ส่วนเสียได้ครบทุกฝ่าย เข้ามาทำงานร่วมกัน

4.4 ข้อขัดแย้ง : ปัญหาขัดขวางการสร้างความสมานฉันท์ในชุมชน

สุริยะ : วิริยะสวัสดิ์ (2554) ได้เสนอบทความเรื่อง การสร้างความสมานฉันท์อย่างสันติในอำเภอ โดยได้ชี้ให้เห็นสาเหตุที่ก่อให้เกิดข้อขัดแย้ง หรือพิพาทในชุมชนว่ามาจากเหตุปัจจัยหลายประการ ได้แก่

1) ความขัดแย้งทางแนวคิด เมื่อคนเรามีแนวคิดไม่ตรงกัน และต่างฝ่ายต่างมีมิชชัน ก็จะทำให้เกิดการทะเลาะเบาะแว้ง ประทุษร้ายซึ่งกันและกันหรือในบางกรณี ความขัดแย้งในทางความคิดทางการเมืองนำไปสู่การประท้วงการเดินขบวนหรือการกระทำที่ละเมิดต่อร่างกาย และทรัพย์สินของอีกฝ่ายหนึ่ง

2) ความขัดแย้งทางวัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณี บางครั้งมีการดึงเอาวัฒนธรรมและประเพณีมาอ้างเป็นเหตุให้ขัดแย้งกันได้ เช่น การอ้างความเชื่อทางศาสนาที่ผิดๆ จนก่อให้เกิดความขัดแย้งในสังคม

3) ความขัดแย้งทางศาสนา และความเชื่อ ทั้งที่ทุกศาสนามีเป้าหมายให้ผู้ที่นับถือเป็นคนดี ไม่เบียดเบียน หรือละเมิดคนอื่น ตลอดจนยอมรับในสิทธิเสรีภาพของคนอื่นในการนับถือศาสนาแต่ก็ยังมีคนบางกลุ่ม ใช้ความต่างทางศาสนาเป็นข้ออ้างให้เกิดความขัดแย้งกัน

4) ความขัดแย้งด้านผลประโยชน์ การประกอบอาชีพเพื่อแสวงหาปัจจัยในการดำรงชีวิต บางครั้งทำให้เกิดกรณีพิพาทได้ โดยเฉพาะเรื่องผลประโยชน์ เช่น การทำนิติกรรมสัญญา หนี้ เอกเทศสัญญา ทรัพย์สิน ครอบครัว มรดกภาษีอากร เป็นต้น

5) ความขัดแย้งทางการเมือง การเมืองการปกครองเป็นเรื่องสำคัญในการบริหารประเทศ แต่บางครั้งการเมืองก็ก่อให้เกิดการขัดแย้งได้ เป็นต้นว่า การหาเสียงแข่งขันในการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร หรือการเลือกกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ซึ่งอาจมีการกล่าวหากันว่าใช้เงินซื้อเสียงหรือใช้เงินเกินกว่าที่กฎหมายกำหนดไว้

6) ความยากจน การถูกจำกัดทางด้านเศรษฐกิจและสังคม อาจนำมาสู่การพิพาทได้ เป็นต้นว่า ด้วยความจนก่อให้เกิดปัญหาอาชญากรรม เป็นต้น

7) ปัจจัยอื่นๆ นอกจากปัจจัยข้างต้นแล้วยังอาจมีปัจจัยอื่นๆ ที่ก่อให้เกิดความขัดแย้ง เป็นต้นว่า การละเมิดเรียกค่าสินไหมทดแทน ซึ่งมีการกระทำโดยเจตนาและโดยประมาท เช่น การทะเลาะวิวาท การขับรถโดยประมาทจนทำให้มีผู้เสียชีวิต เป็นต้น

4.5 องค์ประกอบของการสร้างความสมานฉันท์

ความสมานฉันท์เป็นลักษณะสากลที่คนทั่วโลกมีความคิดเห็นตรงกัน องค์ประกอบสำคัญในการสร้างความสมานฉันท์นั้น คือ ทุกฝ่ายต้องมีธรรมะ ท่านพุทธฮัมส์ ชุมักเกอร์ เอกอัครราชทูตเยอรมนี ประจำประเทศไทย กล่าวถึง ธรรมะที่ต้องมีคือ ขันติธรรม คือ สภาวะทางใจ ที่ช่วยให้เราเข้าใจว่าไม่มีชนชาติใดหรือปัจเจกบุคคลใด เหนือกว่าผู้อื่น ดังนั้นขันติธรรมย่อมรวมถึงการให้อภัยและให้อโหสิกรรม ไม่ติดตามแก้แค้น ถ้าปราศจากการให้อภัยและการเอาชนะ สันติสุขถาวรจะเกิดขึ้นไม่ได้ ท่านพุทธยังได้ยกสุภาษิตว่า “ผู้ใดใช้ไฟดับไฟ ย่อมถูกไฟไหม้กลายเป็นเจ้ารัฐในที่สุด”

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) (2552) ได้กล่าวถึงวิกฤตที่แท้ของสังคมไทย ไว้ในหนังสือ “เราจะกู้แผ่นดินกันอย่างไร” ว่า วิกฤตที่แท้คือวิกฤตคุณภาพคน จึงต้องกู้คนขึ้นมาก่อน มนุษย์ที่มีคุณภาพคือมนุษย์ที่มีธรรม ดังนั้น จึงต้องกู้ธรรมให้กลับมาอยู่ในสังคมไทย การกู้ธรรมะคือให้ธรรมะกลับมาอยู่ในตัวคนเวลานี้ตัวคนอาจปล่อยธรรมะหลุดมือไปแล้ว โดยการปล่อย 3 ทาง ได้แก่

1. ปล่อยทางปัญญา คือ ไม่รู้ ไม่ศึกษา
2. ปล่อยทางจิต คือ ไม่ตั้งใจ ไม่รักษาไว้ให้มีในใจ
3. ปล่อยทางพฤติกรรม คือ ละเลย ไม่นำมาใช้ไม่ประพฤติปฏิบัติ หรือประพฤติชั่วเสียหายในทางตรงข้ามกับธรรม คือ สีล สมาธิ ปัญญา หายไป

ถ้าเราทำให้ธรรมะที่อยู่ในธรรมชาตินั้นมามีอยู่ในตัวคนเราด้วย ก็เรียกว่า “กู้ธรรม” พอกู้ธรรมสำเร็จ การกู้แผ่นดินไทย ก็ตามมาเอง

ปัญหาของความขัดแย้งรุนแรง เกิดที่ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ก่อน หน่วยงานภาครัฐหลายหน่วยงานได้ระดมความคิดเพื่อแก้ปัญหาดังกล่าว โดยเสนอหลักปฏิบัติสำหรับการแก้ไขข้อขัดแย้งด้วยสันติวิธี (สำนักงานสภาพความมั่นคงแห่งชาติ 2548 : 73) ซึ่งสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการแก้ปัญหาความขัดแย้ง และหาแนวทางสมานฉันท์ในสังคม ได้ดังนี้

1. ระลึกเสมอว่า เราแสวงหาความยุติธรรม และความปรองดอง มิใช่แสวงหาชัยชนะ
2. เดินและพูดด้วยอาการแห่งความเมตตา
3. จิตใจให้บริสุทธิ์ และอิสระจากผลประโยชน์ส่วนตน
4. ปฏิบัติกับมิตร และฝ่ายตรงข้ามด้วยความเอื้อเฟื้อ
5. ละเว้นจากการใช้ความรุนแรง ด้วยกาย วาจา ใจ

ศาสตราจารย์นายแพทย์ประเวศ วะสี (2544) กล่าวว่า ความสมานฉันท์คือความถูกต้องลงตัวที่ทำให้ระบบทั้งหมดเคลื่อนไปได้อย่างมีคุณภาพ ดังนั้นปัจจัยแห่งความสมานฉันท์ จึงประกอบด้วย คิดถูก พุดถูก ทำถูก และสัมพันธ์กันอย่างถูกต้อง

คิดถูก ประกอบด้วย การเคารพศักดิ์ศรี และคุณค่าของความเป็นคนของทุกคนอย่างเท่าเทียมกัน คิดถึงส่วนรวมทั้งหมด คิดถึงความถูกต้องเป็นธรรม ไม่เบียดเบียนหรือทำร้ายผู้อื่น มีความกรุณาเป็นพื้นฐานของจิตใจ เป็นต้น

พุดถูก ใช้สัมมาวาจา พุดความจริง มีปียวาจาไม่ส่อเสียด ยุยงให้เกิดขัดแย้งหรือแตกร้างกัน พุดถูกกาลเทศะ พุดแล้วเกิดประโยชน์

ทำถูก ไม่ฆ่า ไม่อู่มฆ่า ไม่ทำร้าย ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน

มีความสัมพันธ์กันอย่างถูกต้อง เช่น ในครอบครัว ในชุมชน ในหน่วยงาน ในสังคม เช่น มีความยุติธรรม มีความเป็นธรรมทางสังคม ถ้ามีความยุติธรรม และความเป็นธรรมทางสังคมแล้ว สังคมจะมีความสมานฉันท์มาก

ศาสตราจารย์นายแพทย์ประเวศ วะสี กล่าวว่าประเทศไทยมีวัฒนธรรมและโครงสร้างเชิงอำนาจมาแต่โบราณสังคมไทยจึงขาดความยุติธรรม และความเป็นธรรมทางสังคม ไม่ว่าจะเป็นความเป็นธรรมทางเศรษฐกิจหรือทางกฎหมายหรือการศึกษา หรือการเข้าถึงทรัพยากรของประเทศ โครงสร้างอันสลับซับซ้อน นำไปสู่ความขัดแย้ง และความรุนแรง เรียกว่า “ความรุนแรงเชิงโครงสร้าง” ในความขัดแย้งเชิงโครงสร้างนี้เริ่มด้วยเหตุผลและกลไกจะแก้ไม่ได้ เพราะต่างฝ่ายต่างมีเหตุผล เป็นเหตุผลที่ต่างกันเพราะมองจากจุดที่ต่างกัน ในโครงสร้างที่ซับซ้อน ยิ่งให้เหตุผลยิ่งทะเลาะกันมาก ต้องเริ่มต้นด้วยใจ ใจที่มีความเมตตากรุณา เห็นคนอื่นเป็นเพื่อนมนุษย์เป็นเพื่อนร่วมทุกข์ เห็นอกเห็นใจ ร่วมทุกข์ เอาความเป็นมนุษย์มาเชื่อมโยงกัน จนเกิดความเชื่อถือไว้วางใจ และหาทางออกร่วมกัน ก็จะพบทางออกจากเรื่องที่ซับซ้อนได้

4.6 แนวทางการสร้างความสมานฉันท์

คณะกรรมการอิสระเพื่อความสมานฉันท์แห่งชาติ (กอส.) (2549) มีรายงานเรื่องเอาชนะความรุนแรงด้วยพลังความสมานฉันท์ ได้เสนอวิธีแก้ไขปัญหาคความรุนแรงใน 3 จังหวัดภาคใต้ ซึ่งสามารถนำมาประยุกต์กับสังคมไทยทุกภาคส่วนได้ กอส. ได้เสนอกรอบการแก้ไขปัญหาค 3 กรอบ ได้แก่

กรอบที่ 1 การแก้ปัญหาคจะต้องเป็นไปภายใต้กรอบของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย

กรอบที่ 2 การแก้ปัญหาคจะเน้นความมั่นคงของมนุษย์และสันติวิธี

กรอบที่ 3 การแก้ปัญหาค จะเน้นแนวทางสมานฉันท์ 9 ประการ

งานวิจัยเรื่องรูปแบบการสื่อสารเพื่อส่งเสริมความสมานฉันท์ฯ สามารถนำกรอบที่ 3 ของการแก้ปัญหาคมาประยุกต์ใช้กับชุมชนในเขตจังหวัดนนทบุรีได้ ซึ่งแนวทางสมานฉันท์มีดังนี้

ประการที่ 1 การเปิดเผยความจริง ความจริงเป็นทั้งเครื่องมือและเป้าหมายของการสร้างสังคม สมานฉันท์ การค้นหาการเปิดเผยและการยอมรับ ความจริงเป็นหนทางคลี่คลายปัญหาความเคลือบแคลงหวาดระแวง ไม่เชื่อใจกัน ทั้งของชาวบ้านต่อเจ้าหน้าที่รัฐ และของรัฐต่อชาวบ้าน การเปิดเผยความจริงยังเป็นฐานการธำรงความยุติธรรม ความรับผิดชอบการให้อภัยและอื่นๆ

ประการที่ 2 ความยุติธรรม ให้ความยุติธรรมในทุกระดับชั้นคือชั้นบุคคล โครงสร้าง และวัฒนธรรม โดยมุ่งแยก “ความผิด” ออกจาก “คนผิด” ซึ่งส่วนมากตกเป็นเหยื่อของความรุนแรงทั้งสิ้น ตลอดจนใช้กระบวนการยุติธรรมที่มีความเสมอภาค ไม่เลือกปฏิบัติในการแก้ปัญหาความรุนแรง

ประการที่ 3 ความพร้อมรับผิด ส่งเสริมระบบ และวัฒนธรรมความพร้อมรับผิดในสังคมไทย โดยยึดหลักเมตตาธรรม ความถูกต้องชอบธรรม และความโปร่งใส

ประการที่ 4 การให้อภัย ให้อภัยต่อกันโดยทุกฝ่ายต้องตระหนักถึงคุณค่าชีวิต ทั้งในฐานะผู้ให้อภัย และผู้ได้รับการให้อภัยอีกทั้งตระหนักถึงความทุกข์ยากของเหยื่อความรุนแรงในทุกชั้นทุกมิติ

ประการที่ 5 การสานเสวนาระหว่างกัน โดยการพร้อมรับฟัง เปิดใจกว้าง แลกเปลี่ยนความเห็นบนฐานของการมีขันติธรรม และยึดมั่นในความเป็นพี่น้องกัน การเคารพความหลากหลายทางวัฒนธรรมวิถีชีวิต และความเชื่อ

ประการที่ 6 สันติวิธี ถือว่าสันติวิธีเป็นทางเลือกหลักเมื่อเผชิญกับความขัดแย้ง ยึดมั่นในแนวทางศาสนา และวัฒนธรรมของตนเอง รวมถึงปฏิเสธการใช้ความรุนแรงในการแก้ปัญหา

ประการที่ 7 ความภูมิใจในวัฒนธรรมท้องถิ่น เป็นการเปิดพื้นที่ให้ประวัติท้องถิ่นเพิ่มเติม จากพื้นที่ประวัติศาสตร์ส่วนกลาง เสริมสร้างการเรียนรู้วัฒนธรรมท้องถิ่น เพื่อให้เกิดความเข้าใจในความแตกต่างของกันและกันมากขึ้น

ประการที่ 8 การใช้จินตนาการในการแก้ปัญหา ไม่ยึดติดกับวิธีการเดิมๆ ในการแก้ปัญหา พร้อมทั้งจะใช้จินตนาการบนพื้นฐานศาสนธรรม เศรษฐกิจพอเพียง ชุมชนเข้มแข็ง และการมีส่วนร่วมของภาคประชาชน คือรากฐานของการสร้างความสมานฉันท์ และสันติสุข

ประการที่ 9 การยอมรับความเสี่ยงใดๆ ที่อาจเกิดร่วมกันการแสวงหาทางออกจากปัญหาที่ยั่งยืนอาจมีความเสี่ยงหรือผลที่คาดไม่ถึงหลายประการ การยอมรับความเสี่ยงหมายถึง ความไว้วางใจ ความเชื่อมั่น ที่ประชาชนในพื้นที่มีต่อกันรวมถึงความกล้าในการยอมรับความเสี่ยงนั้น

ปัญหาของสังคมไทยที่ผ่านมาไม่ว่าจะเป็นปัญหาใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ หรือปัญหาความขัดแย้งทางการเมืองที่เกิดขึ้นในกรุงเทพมหานคร เมื่อทั้ง 2 ฝ่ายที่มีความเห็นต่างกันใช้วิธีรุนแรงเข้าหากัน ซึ่งแต่ละฝ่ายก็อ้างเหตุผลของตนฝ่ายหนึ่งเรียกร้องความเป็นธรรมอีกฝ่ายหนึ่งต้องการรักษาความสงบเรียบร้อยในบ้านเมือง แต่เมื่อใช้ความรุนแรงย่อมเกิดผลอย่างน้อย 3 ประการคือ

1. ความรุนแรงที่ใช่ จะบดบังเสียงร้องของผู้ได้รับทุกข์ที่ตกเป็นเหยื่อของความรุนแรงนั่นเอง โดยเฉพาะบุตร ภรรยา ญาติมิตรที่รักใคร่พึงพาอาศัยเหยื่อเหล่านั้น
2. ความรุนแรงที่ใช่จะบดบังไม่ให้มองเห็นสาเหตุเชิงโครงสร้างในสังคมที่ก่อให้เกิดความขัดแย้ง เช่นความไม่ยุติธรรมหรือการ ไม่เคารพศักดิ์ศรีซึ่งกันและกัน
3. ความรุนแรงที่ใช่ จะทำให้สังคมมองไม่เห็นทางเลือกทางการเมือง เพราะผู้คนในสังคม จะตกอยู่ในผลทางอารมณ์ ความรู้สึกที่ความรุนแรงก่อให้เกิดขึ้น จนยากที่จะอาศัยภูมิปัญญาทางการเมืองเพื่อแก้ไขปัญหา

ด้วยเหตุนี้การเผชิญกับปัญหาความรุนแรงตามแนวทางสมานฉันท์ จึงหมายถึง การเข้าถึงวิธีการแก้ปัญหา โดยอาศัยสันติวิธีเป็นหลัก นอกจากนั้นยังต้องหาหนทางสร้างสันติสุข และความมั่นคงของสังคมไทยในอนาคต

วิชัย ตันศิริ (2553) ได้เสนอบทความในมติชนรายวัน ฉบับวันที่ 19 พฤศจิกายน 2553 เรื่อง วิกฤตและเส้นทางปรองดอง โดยได้เสนอทางคลี่คลายวิกฤตหรือ การสร้างความปรองดอง สรุปได้ดังนี้

ประการแรก จะต้องมองโลกในแง่ดี หมายความว่า เราต้องแสวงหาคุณประโยชน์จากวิกฤตที่เกิดขึ้น วิเคราะห์ศึกษาว่ามีการเรียนอะไรบ้าง ที่เราควรเรียนรู้ ฝ่ายวิชาการต้องเข้ามาช่วยวิเคราะห์ ศึกษาให้มากขึ้นด้วยใจเป็นกลาง

ประการที่สอง ควรเข้าใจเสียใหม่ว่า วิกฤตครั้งนี้จะแก้ไขในระยะสั้นไม่ได้ คงต้องใช้เวลายาวนาน แต่ในช่วงที่รอคอยรัฐบาลก็ไม่ควรจะทำมาตรการที่ทำให้สถานการณ์เลวร้ายยิ่งขึ้น

ประการที่สาม ควรจะเข้าใจเสียใหม่ว่า การเมืองในระบอบประชาธิปไตยนั้น ย่อมมีการขัดแย้งทางความคิดและผลประโยชน์ดังที่ปรากฏ อย่ามองว่า การขัดแย้งเป็นเรื่องเลวร้ายเสมอไป การขัดแย้งอาจช่วยให้ระบบพรรคการเมืองมั่นคง และแบ่งแยกกันชัดเจนยิ่งขึ้น ขณะที่การแบ่งแยกของประชาชนผู้ลงคะแนนเสียงในการเลือกตั้งตามอุดมการณ์ของพรรคการเมือง ก็อาจทำให้การซื้อสิทธิขายเสียงมีความจำเป็นลดน้อยลงก็ได้

ประการที่สี่ รัฐบาลจะต้องให้ความสนใจมากที่สุดในการสร้างความเป็นพลเมืองที่เข้าใจระบอบประชาธิปไตย และนโยบายสาธารณะ การศึกษาตั้งแต่อนุบาลถึงอุดมศึกษาและการศึกษานอกระบบจะต้องสร้างจิตสำนึกของความเป็นพลเมืองที่รับผิดชอบ

นโยบายการจัดการศึกษา เพื่อสร้างพลเมืองที่มีจิตสาธารณะจึงต้องดำเนินการอย่างเร่งด่วน และระยะยาว อนาคตอื่นๆ ในสังคมก็ต้องร่วมกันสร้างวัฒนธรรมการเมือง แบบประชาธิปไตยนี้ด้วย เช่น สื่อมวลชน ละคร วิทยุ โทรทัศน์ และวรรณศิลป์ต่างๆ

ประการที่ห้า ส่งเสริมให้ทุกๆ หมู่บ้าน ได้ปกครองตนเอง สร้างความปรองดอง และความเข้มแข็งของหมู่บ้าน จึงมีศรัทธาต่อประชาชนในระดับรากหญ้า และประชาชนจะมีศรัทธาต่อรัฐบาล

ประการที่หก การเคลื่อนไหวเพื่อการเจรจาระหว่างพรรคเพื่อไทยกับรัฐบาล ทั้งฝ่ายนักพิราบ จากพรรคเพื่อไทย กับฝ่ายนักพิราบจากซีกรัฐบาล ควรจะดำเนินการต่อไป โดยมีเป้าหมาย (มีจำกัด) เพื่อสร้างความเข้าใจที่ดีซึ่งกันและกัน วางกรอบว่าประเด็นใดควรเจรจากัน และประเด็นใดที่ละไว้ก่อน ทั้งนี้โดยมีวัตถุประสงค์ระยะสั้น เพื่อปูทางไปสู่บรรยากาศการเลือกตั้งทั่วไป ที่จะหลีกเลี่ยงความรุนแรง ทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจ

ประการสุดท้าย สื่อมวลชน และประชาชนจะต้องเข้ามาช่วยให้เกิดการปรองดอง โดยเห็นประโยชน์ระยะยาวของประเทศชาติ บทบาทปกติของสื่อสารมวลชน เช่นการวิพากษ์วิจารณ์รัฐบาลก็ยังคงดำเนินการต่อไป แต่สำหรับประเด็นเรื่องการปรองดองนี้ ควรเป็นหน้าที่ของทุกๆ ฝ่ายต้องช่วยกันเสนอแนะไม่ใช่หน้าที่ของใครคนใดคนหนึ่ง

โดยสรุปบทบาทของสื่อสารมวลชน และประชาชนที่เป็นกลางนี้ มีความสำคัญที่สุดที่จะช่วยบรรเทาการขัดแย้งระหว่างฝ่ายต่างๆ ได้

พล.ต.ธนเกียรติ ขอบชื่นชม (2554) (<http://tambon.blogspot.com>) ผู้ช่วยผู้บัญชาการศูนย์รักษาความปลอดภัย นักศึกษา วปอ.หลักสูตร ปรอ. รุ่น 22 ได้เสนอบทความทางวิชาการในมุมมองของฝ่ายรัฐที่มีหน้าที่รักษาความมั่นคงของชาติ โดยเสนอบทความชื่อ “การสื่อสาร สมานฉันท์ หรือทำลายล้างทางการเมือง” พอสรุปได้ว่า มีวิธีแก้ไขความขัดแย้งสู่ความสมานฉันท์ได้ 2 วิธี ได้แก่

1. แก้ความคิด กล่าวคือ กลุ่มการเมือง ต้องมีความคิดที่เรียกว่า “สะอาด” คิดที่จะใช้การสื่อสารเพื่อสร้างความสมานฉันท์ ไม่จำเป็นต้องใช้การสื่อสารเพื่อปกปิดความจริงที่เกิดขึ้นในสังคม เพียงอย่านำความจริง เช่น ภาพการทะเลาะกันของกลุ่มต่างๆ บทสัมภาษณ์ที่กระทบต่อความสัมพันธ์ระหว่างประเทศให้ผู้อื่น โดยเฉพาะต่างชาติได้รับรู้ เพราะจะทำให้ชาติเกิดจุดอ่อน และก่อให้เกิดการคุกคามความมั่นคงได้ ที่สำคัญคิดทำร้ายกัน ใต้ความกัน ยุยงส่งเสริมให้แตกความสามัคคี ด้วยถ้อยคำ ภาษา ที่สื่อเจตนาไม่ชอบ ถ้าความคิดสะอาด ชาติและคนในชาติ ก็จะเกิดความรักใคร่ สามัคคี และ “คิดแตกแยกได้แต่อย่าคิดทำลายกัน”

2. แก้การกระทำ คนส่วนใหญ่ ทำก่อนแล้วคิดเพราะคิดว่าสิ่งที่ทำถูกต้อง พอทำแล้วผิดพลาด ถึงมานั่งนึกว่าไม่ควรทำ บางอย่างทำแล้วแก้ไขได้ แต่บางอย่างทำแล้วแก้ไขไม่ได้ การสื่อสารก็เหมือนกัน กลุ่มการเมืองมักนำการสื่อสารมาสร้างกระแสของสังคม ปล่อยข่าวไปก่อนให้เกิดการปั่นป่วน แต่ไม่รู้หรือกว่า ผลเสียตกอยู่กับชาติกับคนในชาติ เมื่อคนจำนวนมากรับรู้มันก่อให้เกิดความคิดแปลกแยก ทะเลาะเบาะแว้งกันการแก้ไขก็จะทำได้ยากขึ้น

เมื่อมนุษย์ใช้การสื่อสารในทางที่ผิด ก็จะทำให้เกิดการเข้าใจผิด และเกิดความแตกแยกในสังคม การสื่อสารจึงเปรียบเสมือน “ดาบสองคม” ที่จะใช้เพื่อรักษาสันติภาพและสร้างสมานฉันท์ หรือจะใช้เป็นเครื่องมือทำลายล้าง คนไทยจึงควรตระหนัก และใช้สติในการตัดสินใจกับข่าวสารที่ได้รับมากกว่าทัศนคติ ความรู้สึก หรือความคิดโดยคนกลุ่มใหญ่ ควรดูที่เจตนาและภูมิหลังของผู้สื่อสารให้ถ่องแท้

สุรชาติ บำรุงสุข นักวิชาการด้านความมั่นคงวิเคราะห์ว่าความแตกแยกแบบแบ่งขั้วแยกข้าง มีฐานมาจากระบบความคิดแบบสุดโต่งทั้งสองข้าง ทำให้สังคมไทยมีความเสี่ยงสูง ที่จะเกิดการทำลายล้างทางการเมือง แบบ “ล่าและทำลายผู้ที่คิดว่าเป็นศัตรู” ชะตากรรมของประเทศจึงแขวนอยู่กับความขัดแย้งที่น่าสะพึงกลัวหนทางที่จะหลุดไปจากความขัดแย้งสุดขั้วก็คือ ต้องสร้างพลังที่มีสติและวุฒิภาวะจากทุกฝ่ายเพื่อให้เกิดกระแสการเจรจาประนีประนอม และพร้อมรับผิขิ้นมาได้

4.7 แนวทางการสร้างความสมานฉันท์ในชุมชน

ความปรองดองจะเกิดขึ้นได้ คนในท้องถิ่นทุกภาคส่วนจะต้องร่วมกันสร้างความสมานฉันท์ โดยเริ่มจากหน่วยเล็กของชุมชน เช่น หมู่บ้าน ตำบล อำเภอ จนถึงระดับจังหวัด ถ้าสามารถหาแนวทางร่วมกันได้ ความสมานฉันท์ระดับประเทศก็จะเกิดตามมา สุริยะ วิริยะสวัสดิ์ รองอธิการบดีวิทยาลัยการปกครองได้เสนอแนวทางการสร้างความสมานฉันท์ระดับอำเภอ ซึ่งสามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้กับทุกชุมชน ดังนี้

1. การเสวนากันอย่างสันติ ได้แก่ การจัดเวทีประชาคมเสวนา พุดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันอย่างสันติ ตามหลักวิถีประชาธิปไตย ที่ตัดสินข้อขัดแย้งกันด้วยสันติวิธี กระตุ้นเร่งเร้าให้เกิดการรวมกลุ่ม ที่หลากหลาย ที่ขยายเครือข่ายความร่วมมือร่วมใจเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลง ร่วมกำหนดทิศทางของกลุ่มในอำเภอเพื่อส่งเสริมประชาชนในหมู่บ้าน ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาอำเภอ ส่งเสริมให้เกิดเวทีชาวบ้าน เพื่อให้ประชาชน ผู้นำท้องถิ่น ประชาชนชาวบ้าน ได้มีโอกาสพบปะ แลกเปลี่ยนประสบการณ์ ความคิดเห็น และแนวทางการแก้ไขปัญหาาร่วมกัน และช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ติดตามและกระตุ้นให้กลุ่มองค์กรประชาชนที่หลากหลาย และเครือข่ายสร้างความเคลื่อนไหว และร่วมมือร่วมใจในการพัฒนาอำเภออย่างต่อเนื่อง ระดมทรัพยากร รวมทั้งประสานแหล่งทรัพยากรจากภายนอก มาใช้ให้เกิดประโยชน์ต่ออำเภอ (ชุมชน) อย่างเต็มที่รวมทั้งการส่งเสริมการเรียนรู้การอยู่ร่วมกันอย่างสันติ โดยมีนายอำเภอ (ผู้นำ) เป็นผู้เชื่อมโยงและประสาน

2. ให้การศึกษาการปกครองในระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข ทั้งที่เป็นรูปแบบของระบอบประชาธิปไตย คือ การส่งเสริมการเลือกตั้ง การสนับสนุนพรรคการเมืองที่ชอบ เป็นต้น ทั้งนี้จะต้องส่งเสริมการเรียนรู้วิถีชีวิตประชาธิปไตย (The Way of Life) คือ การรู้จักเคารพสิทธิเสรีภาพของกันและกัน การแก้ปัญหาด้วยสันติวิธี การรู้จักหน้าที่พลเมืองที่ดี เป็นต้น

3. การเจรจาต่อรอง เป็นกระบวนการพุดคุย เจรจาต่อรอง โดยบุคคลหรือกลุ่มบุคคลตั้งแต่สองฝ่ายขึ้นไป เพื่อจัดการแก้ไขปัญหา ข้อขัดแย้งที่เกิดขึ้นระหว่างกัน โดยแต่ละฝ่ายก็มีสิ่งที่ฝ่ายตนต้องการ และเชื่อว่าจะสามารถเจรจาให้อีกฝ่ายหนึ่งยอมรับในสิ่งที่ตนต้องการได้ โดยการเจรจาต่อรองต้องกระทำด้วยความสมัครใจ ไม่มีใครบังคับ ไม่มีรูปแบบของการเจรจาที่ชัดเจน แต่เป็นวิธีที่สะดวกรวดเร็วในการแก้ไขข้อขัดแย้ง

4. การไกล่เกลี่ย เป็นกระบวนการแก้ไขปัญหาข้อพิพาท ที่มีบุคคลที่สาม เป็นคนกลาง เข้ามาช่วยเหลือและนำคู่กรณีในการเจรจาต่อรอง

5. อนุญาโตตุลาการ เป็นกรณีที่คู่กรณีตกลงกันเลือกให้บุคคลที่สามเข้ามาเป็นผู้ชี้ขาดพิพาท โดยต้องปฏิบัติตามระเบียบกฎหมาย และวิธีการที่กฎหมายกำหนด

6. ฟ้องคดีต่อศาล เป็นกระบวนการที่มีระเบียบกฎหมายและวิธีการกำหนดให้คู่กรณีปฏิบัติโดยเคร่งครัด นับตั้งแต่มีทนายความเข้าช่วยเหลือ คู่กรณีไม่มีโอกาสต่อรองกันแล้ว การระงับข้อพิพาทต้องให้ศาลมีคำพิพากษา แต่เป็นการใช้เวลา และเสียค่าใช้จ่ายสูง

อำเภอเป็นหน่วยงานหลักในพื้นที่ในการสร้างความสมานฉันท์อย่างสันติ ด้วยการสร้างความรัก ความสามัคคี และส่งเสริมให้คนในอำเภอมีไมตรี มีความเมตตา และความดีให้แก่กัน และกัน และเสริมสร้างคุณธรรมเหล่านี้ให้เป็นค่านิยมหลักอย่างต่อเนื่อง และใช้ 6 วิธีดังกล่าวลดความขัดแย้งในชุมชนก็เพื่อสร้างความสมานฉันท์อย่างยั่งยืน

4.8 กลยุทธ์การสื่อสารเพื่อส่งเสริมความสมานฉันท์

กลยุทธ์การสื่อสาร หมายถึง วิธีการต่างๆ ที่ก่อให้เกิดผลทางด้าน การสื่อสาร โดยการปรับประสานระหว่าง สาร (Message) ช่องทาง (Channel) และผู้รับสาร (receiver) เช่นวิธีการสื่อสาร เนื้อหาสาร ที่สอดคล้องกับผู้รับสาร แต่ละคน แต่ละกลุ่ม วิธีการใช้ช่องทางการสื่อสารให้เหมาะกับเนื้อหา และผู้รับสาร เป็นต้น

การสื่อสารเพื่อส่งเสริมความสมานฉันท์ เป็นการสื่อสารเพื่อลดความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในสังคม ทั้งในสังคมระดับท้องถิ่น และสังคมระดับประเทศ

จากการศึกษาแนวทางการสร้างความสมานฉันท์ของผู้รู้ทั้งนักวิชาการ นักบริหาร ดังกล่าวมาข้างต้น พออนุมานได้ว่า การสร้างความสมานฉันท์ ต้องมีการสื่อสาร เป็นตัวเชื่อมประสาน ดังนั้นกลยุทธ์การสื่อสารเพื่อส่งเสริมความสมานฉันท์ต้องเริ่มจากองค์ประกอบของการสื่อสารตามแบบจำลองของเบอร์โล นั่นคือ S M C R Model ดังนี้

1. ผู้ส่งสาร (Source) ผู้นำในฐานะผู้ส่งสารจะโดยวัจนภาษา (พูด-เขียน) หรืออวัจนภาษา (สีหน้าแวตาท่าทางบุคลิก ฯลฯ) ก็ตาม จะต้องแสดงความรู้สึกรจริงใจ เป็นมิตร มีความรู้ในเรื่องที่จะสื่อสาร มีทัศนคติที่ดีต่อเนื้อหาสาระ และผู้รับสารเข้าใจวัฒนธรรมของชุมชนและบริบทชุมชน พร้อมจะรับฟังผู้อื่นมองเห็นศักดิ์ศรีของมนุษย์เท่าเทียมกัน จึงควรใช้วิธีการสื่อสารสองทางเพื่อการมีปฏิสัมพันธ์ มีการสานเสวนา (Dialogue) มีการประสานความร่วมมือกัน

2. สาร (Message) สารที่จะมีการนำเสนอต้องไม่ถูกครอบงำโดยความคิดของฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง สารทางการเมืองจึงต้องมีความเป็นกลางปราศจากอคติ และต้องมีการนำเสนออย่างครอบคลุมทุกด้าน การเสนอสารของคู่ขัดแย้ง ต้องมีน้ำหนักรเท่าๆ กัน ไม่ใช่ถ้อยคำที่ยั่วทำให้เกิดความเกลียดชังฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเนื้อหาสาระที่จะช่วยทำให้เกิดความปรองดอง ควรใช้หลักธรรมของ

ศาสนา และความมั่นคงทางวัฒนธรรมของชุมชนมาเป็นหลักคิดให้ผู้รับสารเกิดความตระหนักในความสำคัญของความสมานฉันท์ของชุมชน

3. สื่อ (Channel) สื่อเป็นเครื่องมือสำคัญในการช่วงชิงประชาชน หรือการมีส่วนร่วมของประชาชน ดังนั้นภาวะวิกฤตทางการเมือง จึงมีผู้กล่าวว่า ใครครอบครองสื่อได้คนนั้นเป็นฝ่ายชนะ คำกล่าวนี้สะท้อนว่าสื่อมีอิทธิพลต่อสังคมมากดังนั้นผู้ที่ทำหน้าที่เป็นสื่อ ไม่ว่าจะเป็นตัวบุคคลในชุมชนหรือบุคคลที่อยู่ในวงการสื่อสารมวลชนที่เรียกว่า สื่อมวลชน จึงต้องตระหนักว่าทำหน้าที่สร้างความสมานฉันท์หรือทำลายความสามัคคีปรองดอง กลยุทธ์ที่สื่อจะช่วยสร้างความสมานฉันท์ด้วยการเสนอข้อมูลข่าวสารที่เป็นจริง สร้างความไว้วางใจให้ผู้รับสารเกิดความเชื่อมั่นว่าสารที่ได้รับนั้น ถูกต้องและเป็นธรรมแก่ทุกฝ่าย นอกจากบทบาทของสื่อมวลชนแล้ว ยังมีสื่อในชุมชนที่ควรมีการนำมาใช้ให้เหมาะสม เช่น สื่อเอกสาร หอกระจายข่าวและกิจกรรมต่างๆ ที่จะสร้างความผูกพันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของชุมชนโดยมีฐานวัฒนธรรม ฐานภูมิปัญญา ฐานคุณธรรมจริยธรรมของคนในชุมชน ผู้นำต้องรู้จักเลือกใช้ตามความเหมาะสม

4. ผู้รับสาร (Receiver) ต้องเป็นผู้เปิดรับข่าวสารรอบด้านเปิดใจรับฟังความคิดเห็นของทุกฝ่าย มีการพิจารณาพิเคราะห์ข้อมูลด้วยความมีเหตุผลและรู้เท่าทันข่าวสารที่เป็นข้อเท็จจริงทางการเมือง มองเห็นข้อดี ข้อด้อยของแต่ละฝ่าย ฟัง (อ่าน, ดู, ชม) อย่างมีสติใช้ความเมตตาและการให้อภัย ถ้าผู้ส่งสารหรือสื่อมีความคิดเห็นที่แตกต่างจากตน อย่าใช้อำนาจในการตัดสินข้อมูลที่รับรู้ การเข้าร่วมกิจกรรมของชุมชนจะก่อให้เกิดการปฏิสัมพันธ์ การพูดคุยกันทำให้เกิดความไว้วางใจกันและกันและเกิดความสามัคคีในที่สุด

กล่าวโดยสรุป ความสมานฉันท์จะเกิดขึ้นได้ ทุกคนทุกภาคส่วนต้องใช้ธรรมะ ต้องให้ความเป็นธรรมแก่กัน ต้องอโหสิกรรม ลดทิฐิตัดใจส่วนรวม เป็นสำคัญ ต้องมีสติมีเหตุผลและใช้กระบวนการมีส่วนร่วม คือ ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมปฏิบัติ ร่วมรับผลและร่วมประเมิน วัฏจักรนี้ต้องเกิดในระดับจุลภาค ก่อนแล้วจึงขยายไปในระดับมหภาคเชื่อว่าในไม่ช้า ความรัก ความสามัคคี จะกลับคืนสู่สังคมไทย เพราะสังคมไทย มีสถาบันหลักร่วมกันคือ ชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ อันเป็นจุดศูนย์รวมใจของไทยทั้งชาติ การสื่อสารจะเป็นตัวเชื่อมให้เกิดความสมานฉันท์ ดังนั้นทุกองค์ประกอบของการสื่อสารจึงต้องคำนึงถึงแนวทางที่จะทำให้สังคมเกิดการปรองดองกัน โดยพยายามลดความขัดแย้งให้มากที่สุด

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

มัทนา เจริญวงศ์ (2543 : บทคัดย่อ) ศึกษาเรื่องเนื้อหาการเมืองในหนังสือพิมพ์รายวัน

วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการเสนอเนื้อหาการเมืองประเภทต่าง ๆ และเปรียบเทียบปริมาณเนื้อหาที่เน้นตัวบุคคลและเนื้อหาที่เน้นนโยบายข่าวการเมืองเชิงตีความกับข่าวการเมืองเชิงเป็นกลาง เนื้อหาการเมืองเชิงเร้าอารมณ์กับเนื้อหาการเมืองเชิงพัฒนา และเนื้อหาการเมืองทิศทางบวกกับเนื้อหาการเมืองทิศทางลบของหนังสือพิมพ์แต่ละชื่อฉบับและของหนังสือพิมพ์แต่ละประเภทใช้วิธีการศึกษาแบบวิเคราะห์เนื้อหาและกำหนดกรณีศึกษา กลุ่มตัวอย่างประกอบด้วยหนังสือพิมพ์มติชน ไทยโพสต์ ไทยรัฐ เดลินิวส์ จำนวน 184 ฉบับ และกรณีศึกษาเรื่องการอภิปรายไม่ไว้วางใจ เก็บรวบรวมข้อมูลด้วยแบบบันทึกข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูลด้วยสถิติร้อยละและไคสแควร์ ผลการวิจัยพบว่าหนังสือพิมพ์เสนอเนื้อหาเกี่ยวกับรัฐบาลและสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในทางโจมตีมากกว่าสนับสนุนเสนอเนื้อหาเกี่ยวกับข้าราชการและองค์กรหรือบุคคลทางการเมืองอื่น ๆ ในทางสนับสนุนมากกว่าโจมตีเสนอเนื้อหาที่เน้นตัวบุคคลมากกว่านโยบาย เสนอข่าวการเมืองเชิงตีความมากกว่าข่าวการเมืองเชิงเป็นกลาง เสนอเนื้อหาการเมืองเชิงเร้าอารมณ์มากกว่าเนื้อหาการเมืองเชิงพัฒนา และเสนอเนื้อหาการเมืองทิศทางลบมากกว่าทิศทางบวก เมื่อจำแนกตามประเภทหนังสือพิมพ์พบว่าหนังสือพิมพ์ปริมาณเสนอเนื้อหาที่เน้นตัวบุคคล เนื้อหาการเมืองเชิงเร้าอารมณ์ ข่าวการเมืองเชิงตีความ เนื้อหาการเมืองทิศทางบวกมากกว่าหนังสือพิมพ์คุณภาพ ส่วนกรณีศึกษา พบว่าเนื้อหาการอภิปรายไม่ไว้วางใจของหนังสือพิมพ์ทั้ง 4 ชื่อฉบับ มีความคล้ายคลึงกัน คือสนใจประเด็นที่มีความเร้าอารมณ์ เน้นตัวบุคคลมากกว่านโยบาย ให้ความสำคัญกับกลยุทธ์ทางการเมือง ใช้โครงสร้างการรายงานข่าวแบบละคร มีความเห็นผู้สื่อข่าวปนในเนื้อหาข่าว และใช้ผลสำรวจความเห็นประกอบการรายงานข่าว

นิลบล ใจอ่อนนุ่ม (2543 : บทคัดย่อ) ศึกษาการเปิดรับข่าวสารการเมือง และการมีส่วนร่วม

ทางการเมืองของประชาชน ในเขตกรุงเทพมหานคร วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการเปิดรับข่าวสารทางการเมือง การมีส่วนร่วมทางการเมือง และความเข้าใจวิธีการเลือกตั้งแบบใหม่ โดยทำการสำรวจจากกลุ่มตัวอย่างจำนวน 420 คน ใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือในการวิจัย และทำการวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้การแจกแจงความถี่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย T-test One-way ANOVA และค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์แบบเพียร์สัน ซึ่งประมวลผลโดยคอมพิวเตอร์โปรแกรมสำเร็จรูป SPSS ผลการวิจัยพบว่ากลุ่มตัวอย่างเปิดรับข่าวสารทางการเมืองจากสื่อมวลชนและสื่อบุคคลในระดับปานกลาง โดยระดับการเปิดรับแตกต่างกันตามอายุ ระดับการศึกษา รายได้และอาชีพ ส่วนการมีส่วนร่วมทางการเมือง ในภาพรวมนั้นกลุ่มตัวอย่างมีส่วนร่วมในระดับต่ำ โดยระดับการมีส่วนร่วมแตกต่างกันตามระดับการศึกษาและในส่วนองระดับความเข้าใจวิธีการเลือกตั้งแบบใหม่ของกลุ่มตัวอย่างอยู่ในระดับปานกลาง โดยแตกต่างกันตามอายุ ระดับการศึกษา รายได้และอาชีพ

นอกจากนี้การเปิดรับข่าวสารทางการเมืองมีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมทางการเมืองและความเข้าใจวิธีการเลือกตั้งแบบใหม่ ในขณะที่ความเข้าใจวิธีการเลือกตั้งแบบใหม่นั้น ไม่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมทางการเมือง

อุษณีย์ โนมฉายแสง (2548 : บทคัดย่อ) ศึกษาเรื่องการสื่อสารกับการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชน : ศึกษาเฉพาะกรณีชาวบ้านในตำบลตะกาดเจ้า อ.ท่าใหม่ จ.จันทบุรี วิทยานิพนธ์วารสารศาสตร์มหาบัณฑิต (สื่อสารมวลชน) คณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ในการศึกษาครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ 4 ประการคือ

1. เพื่อศึกษาแบบแผนของการสื่อสารของประชาชน
2. เพื่อศึกษาความสัมพันธ์การเปิดรับข่าวสารทางการเมืองผ่านสื่อมวลชนและสื่อบุคคลของประชาชน
3. เพื่อศึกษาความสัมพันธ์การมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนกับปัจจัยทางด้านประชากรศาสตร์
4. เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างการมีส่วนร่วมทางการเมืองกับการเปิดรับข่าวสารทางการเมืองของประชาชน

การศึกษานี้เป็นการวิจัยเชิงปริมาณ โดยศึกษาจากการเก็บรวบรวมข้อมูลวิธีการสำรวจใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลจากประชาชนในตำบลตะกาดเจ้า อำเภอท่าใหม่ จังหวัดจันทบุรี จำนวน 270 คน ในการเก็บรวบรวมข้อมูลในงานวิจัยครั้งนี้มี 2 ประเภท คือ ในส่วนแรกเป็นข้อมูลปฐมภูมิเป็นการใช้แบบสอบถามเก็บข้อมูลคำถามที่จะเป็นคำถามเกี่ยวกับลักษณะทางประชากรศาสตร์ ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับการเปิดรับข่าวสารผ่านทางสื่อมวลชน ผ่านทางสื่อบุคคล และการมีส่วนร่วมทางการเมือง ซึ่งประกอบด้วยกิจกรรมทางการเมืองและความรู้ทางการเมือง ในส่วนที่ 2 เป็นข้อมูลทุติยภูมิเป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลจากหนังสือ วารสาร และเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการสื่อสารการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนเพื่อใช้เป็นกรอบความคิดวิจัย การวิเคราะห์และการสรุปผลวิจัย

สถิติที่ใช้ในการทดสอบสมมติฐานการวิจัย คือ t-test, f-test และ Pearson's Correlation Coefficient ทั้งนี้โดยใช้ความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .05 ผลการศึกษาสรุปว่า

1. ประชาชนเพศชายและเพศหญิง เปิดรับข่าวสารทางการเมืองผ่านทางสื่อมวลชนได้แก่หนังสือพิมพ์ นิตยสาร วิทยุ โทรทัศน์ และเคเบิลทีวี และการเปิดรับข่าวสารผ่านทางสื่อบุคคลไม่แตกต่างกัน
2. ประชาชนที่มีอายุแตกต่างกัน มีการเปิดรับข่าวสารทางการเมืองผ่านทางหนังสือพิมพ์ นิตยสาร โทรทัศน์ และเคเบิลทีวี แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญ .05 ทางสื่อวิทยุและผ่านทางสื่อบุคคลไม่แตกต่างกัน

3. ประชาชนที่มีรายได้ต่อครอบครัวแตกต่างกัน มีการเปิดรับข่าวสารทางการเมืองผ่านทางสื่อหนังสือพิมพ์ นิตยสาร และเคเบิลทีวี แตกต่างกันด้วยระดับนัยสำคัญ .05 ส่วนการเปิดรับข่าวสารทางการเมืองผ่านทางสื่อโทรทัศน์และผ่านทางสื่อบุคคลไม่แตกต่างกัน

4. ประชาชนที่มีอาชีพแตกต่างกัน มีการเปิดรับข่าวสารทางการเมืองผ่านทางสื่อหนังสือพิมพ์ และนิตยสารแตกต่างกันด้วยระดับนัยสำคัญ .05 ส่วนการเปิดรับข่าวสารทางการเมืองผ่าน สื่อวิทยุ โทรทัศน์ เคเบิลทีวี และผ่านทางสื่อบุคคล ไม่แตกต่างกัน

5. ประชาชนที่มีพื้นฐานความรู้แตกต่างกัน มีการเปิดรับข่าวสารทางการเมืองผ่านทางสื่อหนังสือพิมพ์ นิตยสาร และเคเบิลทีวี แตกต่างกันด้วยระดับนัยสำคัญ .05 ส่วนการเปิดรับข่าวสารทางการเมืองผ่านทางสื่อวิทยุ โทรทัศน์ และผ่านทางสื่อบุคคลไม่แตกต่างกัน

6. ประชาชนที่มีเพศ อายุ อาชีพ และรายได้ของครอบครัวแตกต่างกัน การมีส่วนร่วมทางการเมืองแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญระดับ .05

7. ความสัมพันธ์การเปิดรับข่าวสารทางการเมือง เรื่องกิจกรรมทางการเมืองและการมีส่วนร่วมทางการเมืองไม่มีความสัมพันธ์กัน แต่ความสัมพันธ์การเปิดรับข่าวสารทางการเมืองและเรื่องความรู้ทางการเมือง มีความสัมพันธ์กันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติระดับ .05

จากผลการศึกษาวิจัยเรื่องการสื่อสารกับการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเปิดรับข่าวสารผ่านทางสื่อมวลชน พบว่าสื่อที่สามารถเข้าถึงประชาชนในตำบลได้อย่างมีประสิทธิภาพและมีอิทธิพลต่อการรับรู้ข่าวสารของประชาชน และสามารถเข้าถึงประชาชนได้อย่างทั่วถึงและครอบคลุม ได้แก่ สื่อโทรทัศน์ เพราะจากสภาพทางกายภาพแวดล้อมของตำบลที่มีใช้อย่างทั่วถึงทุกบ้าน

สื่ออีกประเภทหนึ่งที่ประชาชนสามารถเปิดรับข่าวสาร คือ หอกระจายข่าวในหมู่บ้านเป็นการสื่อสารจากหน่วยงานของรัฐสู่ประชาชนโดยตรง ซึ่งหอกระจายข่าวถือเป็นองค์ประกอบหนึ่งที่หมู่บ้านก้าวหน้าจะต้องมีทุกหมู่บ้าน เพื่อสามารถติดต่อสื่อสารให้ความรู้ข่าวสารภายในหมู่บ้านได้อย่างทั่วถึง ซึ่งมีที่ดำเนินการคือคนในหมู่บ้านมีภาครัฐให้การสนับสนุนด้านอุปกรณ์ต่าง ๆ และแหล่งที่ตั้งอยู่ในเขตชุมชน และเป็นข่าวสารใกล้ตัว

จากการศึกษาวิจัยพบว่า การสื่อสาร โดยการเปิดรับข่าวสารผ่านทางสื่อบุคคลของประชาชนในตำบลตะกาดเจ้านั้น มีลักษณะแบบ 2 จังหวะ เป็นการสื่อสารผ่านผู้นำความคิด แล้วกระจายออกไปสู่ประชาชนในหมู่บ้าน และประชาชนในหมู่บ้านให้ความเชื่อถือข่าวสารต่าง ๆ ที่บอกผ่านผู้นำความคิด หรือการขอคำปรึกษาต่าง ๆ ผู้นำทางความคิดมีอิทธิพลในการสื่อสาร คือ กำนันและผู้ใหญ่บ้านที่น่าสังเกตว่าผู้นำความคิดกลุ่มอื่นไม่ได้รับการตอบรับจากประชาชนอาจจะเนื่องมาจากการพัฒนาหมู่บ้านให้เป็นหมู่บ้านก้าวหน้า ทำให้กำนันและผู้ใหญ่บ้านเข้ามามีบทบาทในการพัฒนาหมู่บ้าน ดังนั้น ในการสนับสนุนให้เกิดความมีส่วนร่วมทางการเมืองควรมีการสื่อสารผ่านผู้นำความคิด

สโรชนี มีกรุณา(2550 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ความคิดเห็นต่อบทบาททางการเมืองของหนังสือพิมพ์ไทยรายวันกับการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนในเขตกรุงเทพมหานคร : ศึกษา

เฉพาะกรณียุครัฐบาล พ.ต.ท.ทักษิณ ชินวัตร (ก.ย. 2548 – ก.ย. 2549)” มีวัตถุประสงค์เพื่อให้ทราบถึงพฤติกรรมการเปิดรับข่าวสารการเมืองจากหนังสือพิมพ์ไทยรายวันของประชาชนในเขตกรุงเทพมหานคร ความคิดเห็นของประชาชนในเขตกรุงเทพมหานครต่อบทบาททางการเมืองของหนังสือพิมพ์ไทยรายวัน และการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนในเขตกรุงเทพมหานคร รวมทั้งเพื่อให้ทราบถึงความสัมพันธ์ของปัจจัยต่าง ๆ อันได้แก่ คุณลักษณะทางประชากรศาสตร์ พฤติกรรมการเปิดรับข่าวสารการเมือง และความคิดเห็นต่อบทบาททางการเมืองของหนังสือพิมพ์ไทยรายวันกับการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนในเขตกรุงเทพมหานครในยุครัฐบาล พ.ต.ท. ทักษิณ ชินวัตร (ก.ย. 2548-ก.ย.2549)

การศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาวิจัยเชิงปริมาณเป็นหลัก โดยแบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ ส่วนแรกเป็นการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) ที่เป็นการวิจัยเชิงสำรวจ (Survey Research) แบบวัดผลครั้งเดียว (One – shot case Study) โดยใช้แบบสอบถามแบบให้ผู้ตอบตนเอง (Self – Administered Questionnaire) เป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล กลุ่มตัวอย่าง คือ ประชาชนในเขตกรุงเทพมหานคร จำนวน 400 คน สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล คือ สถิติเชิงพรรณนา (Descriptive Statistics) ได้แก่ ค่าความถี่ (Frequency) ร้อยละ (Percentage) ค่าเฉลี่ยเลขคณิต (Mean) ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation) และใช้สถิติเชิงอนุมาน (Inferential Statistics) ได้แก่ การวิเคราะห์สหสัมพันธ์เพียร์สัน (Pearson’s Correlation) การเปรียบเทียบค่าเฉลี่ยสำหรับประชากรสองกลุ่มที่เป็นอิสระต่อกัน (Independent t-test) การวิเคราะห์ความแปรปรวนทางเดียว (One – way Anova) ซึ่งหากพบความแตกต่างของค่าเฉลี่ยอย่างน้อย 1 คู่ จะทำการทดสอบต่อว่าคู่ใดที่แตกต่างกันด้วยการเปรียบเทียบพหุคูณ (Multiple Comparison) โดยถ้าความแปรปรวนของกลุ่มตัวอย่างเท่ากันจะใช้วิธีการทดสอบผลต่างนัยสำคัญ (Least Significant Difference: LSD Test) สำหรับในส่วนที่สอง คือ การสัมภาษณ์แบบเจาะลึกกับกลุ่มนักวิชาการด้านสื่อสารมวลชนและกลุ่มนักวิชาชีพด้านสื่อสารมวลชน ใช้แบบสัมภาษณ์เป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล เพื่อนำผลที่ได้มาประกอบการศึกษาวิเคราะห์เพิ่มเติม และเพื่อตรวจสอบยืนยันและขยายความกับข้อมูลที่ได้จากการวิจัยเชิงปริมาณซึ่งเป็นแนวทางหลัก

ผลการวิจัยเชิงปริมาณ พบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เป็นเพศชาย ส่วนใหญ่มีอายุอยู่ในช่วง 46-55 ปี มีระดับการศึกษาปริญญาตรีมากที่สุด มีอาชีพลูกจ้าง / พนักงานบริษัทเอกชนมากที่สุด และส่วนใหญ่มีรายได้ต่อเดือนต่ำกว่าหรือเทียบเท่า 10,000 บาทมากที่สุด

สำหรับพฤติกรรมการเปิดรับข่าวสารการเมืองจากหนังสือพิมพ์ไทยรายวันในยุครัฐบาล พ.ต.ท. ทักษิณ ชินวัตร (ก.ย. 2548 – ก.ย. 2549) พบว่า กลุ่มตัวอย่างมีความถี่ในการเปิดรับข่าวสารการเมืองจากหนังสือพิมพ์ไทยรายวัน โดยเปิดรับข่าวสารการเมืองทุกวันมากที่สุด ใช้เวลาในการอ่านข่าวสารการเมืองจากหนังสือพิมพ์ไทยรายวันเป็นเวลา 21 – 30 นาทีมากที่สุด มีระยะเวลาในการติดตามอ่านข่าวสารการเมืองจากหนังสือพิมพ์ไทยรายวันเป็นเวลา 7-12 เดือนมากที่สุด และมีพฤติกรรมการเปิดรับข่าวสารการเมืองจากหนังสือพิมพ์ไทยรายวันในระดับเปิดรับมากที่สุด หนังสือพิมพ์ไทยรายวันที่กลุ่มตัวอย่างเลือกเปิดรับข่าวสารทางการเมืองมากเป็นอันดับ 1 คือ ไทยรัฐ เนื้อหาข่าวสารการเมืองจากหนังสือพิมพ์

ไทยรายวันที่กลุ่มตัวอย่างติดตามมากเป็นอันดับ 1 คือ เหตุการณ์ทางการเมือง ประเด็นข่าวสารการเมือง จากหนังสือพิมพ์ไทยรายวันที่กลุ่มตัวอย่างติดตามมากเป็นอันดับ 1 คือ การขายหุ้นชินคอร์ปให้แก่กองทุนเทมาเส็กของสิงคโปร์ สำหรับรูปแบบเนื้อหาข่าวสารการเมืองจากหนังสือพิมพ์ไทยรายวันที่กลุ่มตัวอย่างติดตามมากเป็นอันดับ 1 คือ ข่าว และเหตุผลที่กลุ่มตัวอย่างเปิดรับข่าวสารการเมืองจากหนังสือพิมพ์ไทยรายวันมากเป็นอันดับ 1 คือ เพื่อติดตามข่าวสารประจำวัน

สำหรับความคิดเห็นของกลุ่มตัวอย่างต่อบทบาททางการเมืองของหนังสือพิมพ์ไทยรายวันในยุค รัฐบาล พ.ต.ท. ทักษิณ ชินวัตร (ก.ย. 2548- ก.ย.2549) พบว่า โดยภาพรวมกลุ่มตัวอย่างมีความคิดเห็นว่า หนังสือพิมพ์ไทยรายวันมีบทบาททางการเมืองทั้ง 4 ด้านอยู่ในระดับมาก ได้แก่ บทบาทด้านการรายงานข่าวสารการเมือง บทบาทด้านการแสดงความคิดเห็นวิพากษ์วิจารณ์การเมือง บทบาทการให้ความรู้ด้านการเมือง และบทบาทด้านการกระตุ้นให้เกิดความสนใจการเมือง

สำหรับการมีส่วนร่วมทางการเมือง พบว่า โดยภาพรวมกลุ่มตัวอย่างมีส่วนร่วมทางการเมืองอยู่ในระดับปานกลาง และกิจกรรมทางการเมืองที่กลุ่มตัวอย่างมีส่วนร่วมในระดับมากที่สุด ได้แก่ การไปลงคะแนนเสียงเลือกตั้ง กิจกรรมทางการเมืองที่กลุ่มตัวอย่างมีส่วนร่วมในระดับมากที่สุด ได้แก่ การพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นในประเด็นต่าง ๆ ทางการเมือง กิจกรรมทางการเมืองที่กลุ่มตัวอย่างมีส่วนร่วมในระดับปานกลาง ได้แก่ การรับฟัง รับชมการปราศรัยของบุคคลทางการเมืองและองค์กรทางการเมือง และองค์กรทางการเมืองต่าง ๆ และการโน้มน้าวหรือชักจูงผู้อื่นไปใช้สิทธิเลือกตั้งหรือออกเสียงเลือกตั้งในทางใดทางหนึ่ง และกิจกรรมทางการเมืองที่กลุ่มตัวอย่างมีส่วนร่วมในระดับน้อย ได้แก่ การแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับการเมืองไปยังสื่อต่างๆ เช่น หนังสือพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ หรืออินเทอร์เน็ต การสวมใส่ / ติดเครื่องหมายหรือสติ๊กเกอร์ที่มีข้อความทางการเมืองบนเสื้อผ้า รถยนต์ และที่อื่นๆ การคัดค้านเดินขบวน ประท้วง ต่อสิ่งที่ท่านไม่เห็นด้วยหรือคิดว่าไม่เป็นธรรมและการเข้าร่วมกิจกรรมการณรงค์ต่าง ๆ ทางการเมือง

ส่วนรูปแบบข่าวสารการเมืองของหนังสือพิมพ์ไทยรายวันที่มีอิทธิพลต่อการเข้ามีส่วนร่วมทางการเมืองของกลุ่มตัวอย่างมากที่สุด คือ ข่าว และประเด็นข่าวสารการเมืองของหนังสือพิมพ์ไทยรายวันที่มีอิทธิพลต่อการเข้ามีส่วนร่วมทางการเมืองมากที่สุด คือ การขายหุ้นชินคอร์ปให้แก่กองทุนเทมาเส็กของสิงคโปร์

จากการทดสอบสมมติฐาน พบว่า ลักษณะทางประชากรศาสตร์ของประชาชนในเขตกรุงเทพมหานคร ได้แก่ เพศ อายุ ระดับการศึกษา อาชีพ และรายได้ที่แตกต่างกัน จะมีพฤติกรรมการเปิดรับข่าวสารการเมืองจากหนังสือพิมพ์ไทยรายวันและจะมีส่วนร่วมทางการเมืองในยุครัฐบาล พ.ต.ท. ทักษิณ ชินวัตร (ก.ย. 2548 – ก.ย. 2549) แตกต่างกัน ยกเว้นประชาชนในเขตกรุงเทพมหานครที่มีอายุแตกต่างกัน จะมีส่วนร่วมทางการเมืองในยุครัฐบาล พ.ต.ท. ทักษิณ ชินวัตร (ก.ย.2548 – ก.ย.2549) ไม่แตกต่างกัน

ในส่วนของพฤติกรรมการเปิดรับข่าวสารการเมืองจากหนังสือพิมพ์ไทยรายวันของประชาชนในเขตกรุงเทพมหานคร พบว่า ความถี่ในการเปิดรับ เวลาที่ใช้ในการเปิดรับ และระยะเวลาในการติดตาม

เปิดรับที่แตกต่างกัน จะมีความคิดเห็นต่อบทบาททางการเมืองของหนังสือพิมพ์ไทยรายวันและจะมีการมีส่วนร่วมทางการเมืองในยุครัฐบาล พ.ต.ท. ทักษิณ ชินวัตร (ก.ย.2548-ก.ย. 2549) แตกต่างกัน

สำหรับความคิดเห็นของประชาชนในเขตกรุงเทพมหานครต่อบทบาททางการเมืองของหนังสือพิมพ์ไทยรายวัน พบว่า ความคิดเห็นต่อบทบาทด้านการรายงานข่าวการเมือง บทบาทด้านการแสดงความคิดเห็น วิพากษ์วิจารณ์การเมือง บทบาทในการให้ความรู้ด้านการเมือง และบทบาทด้านการกระตุ้นให้เกิดความสนใจการเมืองมีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมทางการเมืองในยุครัฐบาล พ.ต.ท. ทักษิณ ชินวัตร (ก.ย. 2548 – ก.ย. 2549)

สำหรับผลการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก พบว่า โดยสรุปกลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิมีความคิดเห็นว่าเป็นยุครัฐบาล พ.ต.ท. ทักษิณ ชินวัตร (ก.ย. 2548 – ก.ย.2549) นั้น โดยภาพรวมหนังสือพิมพ์ไทยรายวันมีบทบาททางการเมืองมากกว่าสื่ออื่นๆ โดยเฉพาะสื่อวิทยุและโทรทัศน์ และหนังสือพิมพ์ไทยรายวันมีอิทธิพลต่อการเข้ามีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนในเขตกรุงเทพมหานครมากเมื่อเปรียบเทียบกับสื่ออื่น

กมลรัตน์ อินทรทัศน์ และคณะ (2547) ได้ศึกษารูปแบบและกลยุทธ์การสื่อสารเพื่อการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม ระหว่างชุมชนกับศูนย์บริการ และถ่ายทอดเทคโนโลยี ศูนย์เรียนรู้ชุมชน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง โดยมีวัตถุประสงค์ดังนี้

1. เพื่อศึกษาสถานภาพโดยภาพรวมของชุมชนที่ใช้เป็นกรณีศึกษาที่มีศูนย์การเรียนรู้ประเภทต่างๆ ที่นับว่าประสบความสำเร็จในการขับเคลื่อนกระบวนการเรียนรู้สู่การพัฒนาชุมชนร่วมกัน
2. เพื่อศึกษาสถานการณ์โดยภาพรวมเกี่ยวกับศูนย์ทั้ง 2 ประเภท (ศูนย์บริการฯ และศูนย์การเรียนรู้)
3. สภาพการณ์โดยภาพรวมเกี่ยวกับรูปแบบและกลยุทธ์การสื่อสารที่ศูนย์การเรียนรู้ทั้ง 2 ประเภท (ศูนย์บริการฯ และศูนย์การเรียนรู้) ใช้ในการขับเคลื่อนกระบวนการเรียนรู้สู่การพัฒนาาร่วมกันกับหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง
4. เพื่อศึกษาเกี่ยวกับสถานการณ์การมีส่วนร่วมระหว่างศูนย์ทั้ง 2 ประเภทกับหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง และกับชุมชนเอง
5. เพื่อศึกษาเกี่ยวกับปัจจัยต่างๆ ที่เอื้อให้เกิด และไม่เอื้อต่อการขับเคลื่อนกระบวนการเรียนรู้สู่การพัฒนาาร่วมกันระหว่างศูนย์ทั้ง 2 ประเภท (ศูนย์บริการฯ และศูนย์การเรียนรู้) กับหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง และกับชุมชนเอง
6. เพื่อศึกษาเกี่ยวกับผลที่เกิดขึ้น จากกระบวนการสื่อสารที่ใช้เป็นกลไกในการขับเคลื่อนกระบวนการเรียนรู้สู่การพัฒนาาร่วมกันระหว่างศูนย์ทั้ง 2 ประเภท (ศูนย์บริการฯ และศูนย์การเรียนรู้) กับหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง และกับชุมชนเอง
7. เพื่อสรุปและเสนอแนะแนวทางเกี่ยวกับการใช้กระบวนการสื่อสาร ซึ่งในที่นี้คือรูปแบบและกลยุทธ์การสื่อสาร ตลอดจนประเภทสื่อและสาร เพื่อใช้ให้เป็นกลไกในการขับเคลื่อนกระบวนการ

เรียนรู้ ผู้การพัฒนาร่วมกันระหว่างศูนย์เรียนรู้กับหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง และกับชุมชนเอง เพื่อร่วมสร้างให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ผู้การพัฒนาร่วมกันที่มีประสิทธิภาพและยั่งยืนร่วมกันต่อไป

ผลการศึกษา 4 ชุมชน พบว่า

1. ชุมชนบ้านสามเรือน จ.เพชรบุรี มีกลไกการขับเคลื่อนกระบวนการเรียนรู้โดยใช้แกนนำที่เป็นองค์กรของชุมชนเองเป็นหลัก (POs) ในการขับเคลื่อนร่วมกับหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง
2. ชุมชนบ้านปึก จ. จันทบุรี มีกลไกขับเคลื่อนโดยมีหน่วยงานภาครัฐ (GOs) เป็นแกนหลักในการขับเคลื่อนร่วมกับชุมชนและหน่วยงานอื่นๆ
3. ชุมชนบ้านเขาขุนอินทร์ จ.ระยอง มีกลไกการขับเคลื่อนโดยหน่วยงานภาคธุรกิจ (BOs) เป็นแกนหลักในการขับเคลื่อนร่วมกับชุมชนและหน่วยงานอื่นๆ
4. ชุมชนบ้านท่าทราย จ.ชัยนาท มีกลไกขับเคลื่อนโดยมีองค์กรพัฒนาเอกชน (NGOs) เป็นแกนหลักในการขับเคลื่อนร่วมกับชุมชนและหน่วยงานอื่นๆ

ชุมชนกรณีศึกษาทั้ง 4 ชุมชนนี้ ได้รับการยอมรับว่าเป็นชุมชนเข้มแข็งและพึ่งตนเองได้ในระดับหนึ่ง โดยมีองค์กรที่เป็นแกนนำในการขับเคลื่อนกระบวนการเรียนรู้ผู้การพัฒนาร่วมกัน 4 ลักษณะ คือ หน่วยงานภาครัฐ (GOs) ภาคเอกชน (NGOs) ภาคธุรกิจ (BOs) รวมทั้งองค์กรชุมชนเอง (Pos) ผลการศึกษาพบประเด็นที่สอดคล้องกันชัดเจนกว่าศูนย์เรียนรู้ชุมชน ไม่ว่าจะเป็นศูนย์เรียนรู้ประเภทใด (ศูนย์บริการฯ หรือ ศูนย์เรียนรู้ทั่วไป) สังกัดหน่วยงานประเภทใดก็ตามล้วนเป็นสิ่งที่ชุมชนต้องการ ไม่ว่าจะชุมชนขนาดใหญ่ หรือชุมชนขนาดเล็กก็ตาม เพราะเป็นสิ่งที่จำเป็นมาก ภายใต้สถานการณ์ของโลกในปัจจุบันที่ชุมชนล้วนต้องการพัฒนาความเป็นอยู่และการปรับตัว ถ้าศูนย์เรียนรู้มีประสิทธิภาพจะทำให้ชุมชนสามารถที่จะมีโอกาสในการเข้าถึงทรัพยากรต่างๆ ทั้งจากภายในและจากภายนอกได้อย่างทั่วถึงร่วมกัน และมีประสิทธิภาพ

ผลที่ได้จากการศึกษาทั้ง 2 ระยะ พบว่า ปัจจัยหลักที่จะสามารถส่งผลต่อประสิทธิภาพในการดำเนินงานของศูนย์เรียนรู้ใดๆ ในชุมชนสามารถสรุปเรียงลำดับความสำคัญก่อนหลัง คือ

1. ต้องมีการศึกษาชุมชนอย่างถ่องแท้ทั้งที่เป็นปัจจัยภายใน และปัจจัยภายนอก เป็นวิถีชีวิต วัฒนธรรม โครงสร้างการสื่อสาร
2. การบริหารจัดการศูนย์ฯ ที่เริ่มตั้งแต่โครงสร้างของศูนย์ฯ วิธีการถ่ายทอด ตลอดจนกระบวนการมีส่วนร่วมที่สอดคล้องกับวิถีชุมชน
3. ต้องมีการพัฒนาองค์ประกอบหลักของศูนย์ตามลำดับ คือ คน โดยเฉพาะกลุ่มแกนนำ ตามด้วยวัสดุอุปกรณ์ที่จำเป็น และการบริหารจัดการองค์ความรู้ตามที่ชุมชนต้องการ
4. ศูนย์ต้องมีการจัดการข้อมูลข่าวสาร/เนื้อหาที่ชุมชนต้องการ มักได้แก่ ข้อมูลที่เกี่ยวกับการพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจ ตามด้วยข้อมูลเกี่ยวกับสวัสดิการต่างๆ และข้อมูลเกี่ยวกับการบริหารจัดการทรัพยากรชุมชนร่วมกัน และอีกปัจจัยสำคัญที่ต้องทำหน้าที่เป็นกลไกหลักในการเชื่อมประสานแต่ละปัจจัยหลักดังที่กล่าวข้างต้น คือ กระบวนการสื่อสาร

5. กระบวนการสื่อสาร ซึ่งประกอบด้วย รูปแบบ และกลยุทธ์การสื่อสาร ตลอดจนประเภท สื่อและสาร ที่แต่ละหน่วยงานข้างต้นใช้ให้เป็นเครื่องมือในการขับเคลื่อนกระบวนการเรียนรู้สู่การพัฒนา ร่วมกัน พบว่า ทั้ง 4 ชุมชนกรณีศึกษา ใช้รูปแบบและกลยุทธ์การสื่อสารแบบมีส่วนร่วมเป็นหลัก และต่อยอดด้วยเครือข่ายการสื่อสาร ทั้งในและนอกชุมชน โดยมีกลยุทธ์บางส่วนที่แตกต่างกัน เช่น ถ้าเป็นชุมชนขนาดเล็ก หรือชุมชนดั้งเดิม ในที่นี้คือ ชุมชนที่ขับเคลื่อนด้วยองค์กร GOs และ Pos พบว่า รูปแบบและกลยุทธ์การสื่อสารที่ใช้ จะเริ่มจากการสื่อสารทางเดียวจากผู้นำ เช่น การประชุมชี้แจง การแจ้งข่าว จากนั้นจึงเป็นการสื่อสารแบบปฏิสัมพันธ์ และพัฒนาต่อ เป็นแบบมีส่วนร่วม และแบบเครือข่าย ตามลำดับ โดยมีสื่อบุคคลที่เป็นแกนนำเป็นผู้เชื่อมประสาน ในขณะที่ชุมชนที่มีขนาดกลางหรือที่เริ่มขยายตัวใหญ่ขึ้น ในที่นี้คือ ชุมชนที่ขับเคลื่อนด้วยองค์กร NGOs และ BOs พบว่า รูปแบบและกระบวนการสื่อสารที่ใช้จะเน้นที่กระบวนการมีส่วนร่วม เพื่อพัฒนาให้เป็นกลุ่มแกนนำ หรือกลุ่มนำร่อง และขยายตัวด้วยกลยุทธ์เครือข่าย ในที่สุดรูปแบบการสื่อสารที่ใช้จะเป็นการสื่อสารสองทาง ตามด้วยการมีส่วนร่วมและเครือข่าย ที่มีการวางแผนอย่างเป็นระบบ และมีขั้นตอนที่ชัดเจนร่วมกันอย่างต่อเนื่อง

กลยุทธ์การสื่อสารมีความสำคัญมากต่อการขับเคลื่อนกระบวนการเรียนรู้ สู่การสร้าง ความเข้มแข็ง และความยั่งยืนให้กับชุมชน กลยุทธ์การสื่อสารแบบมีส่วนร่วมและแบบเครือข่ายทั้งในและนอกชุมชน ทั้งระดับเดียวกัน และที่ต่างระดับเพื่อขับเคลื่อนกระบวนการเรียนรู้สู่การพัฒนาแบบองค์รวม (One Stop Service)

สำหรับประเด็นที่เกี่ยวกับสื่อประเภทต่างๆ พบว่า นอกจากจะใช้สื่อบุคคลเป็นหลักแล้ว สื่อที่ตามมาคือ สื่อกิจกรรมต่างๆ ที่มักจะใช้ในรูปของสื่อแบบบูรณาการที่อยู่บนพื้นฐานของความสอดคล้องเหมาะสม กับวิถีชีวิตของชุมชน เช่น การสาธิต การศึกษาดูงาน การทำแปลงทดลอง การอบรม สื่อหอกระจายข่าว ตลอดจนสื่อวัฒนธรรมของชุมชน ส่วนสื่อสารมวลชนและสื่อไอทีพบว่า มีการใช้บ้าง เช่น การเปิดดูราคาสินค้าเกษตร การโฆษณาชุมชน โดยหน่วยงานต่างๆ และการใช้สื่อไอทีเพื่อการทำ นามบัตร ทำรายการสินค้าอย่างง่ายๆ เป็นต้น

ข้อเสนอแนะที่สำคัญคือ การประสานงานร่วมกันระหว่างทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง เพื่อประสานการทำงานในทุกระดับ โดยเฉพาะระดับนโยบายและร่วมกันพัฒนาศักยภาพของบุคลากร ซึ่งในที่นี้คือ ผอ. ศูนย์บริการต่างๆ และแกนนำชุมชนอย่างต่อเนื่อง

อมรรัตน์ ทิพย์เลิศ และคณะ (2548) ศึกษาเรื่องสมรรถนะด้านการสื่อสารของบุคคล กับการระดมพลังการพัฒนาโดยศึกษา “สื่อบุคคล” ที่ทำงานอยู่ในตำแหน่งประธานชุมชนของชุมชนคลองเจริญ ในเขตเทศบาลนครอุดรธานี อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี โดยมีวัตถุประสงค์ในการศึกษา 3 ประการคือ

1. เพื่อศึกษาและทำความเข้าใจถึงกลยุทธ์การสื่อสารของสื่อบุคคล ตำแหน่งประธานชุมชนในการระดมพลังชุมชนเพื่อการพัฒนา ภายใต้บริบท ชุมชนคลองเจริญ ซึ่งมีลักษณะเป็นชุมชนที่กำลังก่อตัวเป็นชุมชนเมือง

2. เพื่อศึกษาคุณลักษณะของสื่อบุคคลตำแหน่งประธานชุมชน ซึ่งเป็นตำแหน่งใหม่ที่ยังไม่มีการศึกษาวิจัยมาก่อน เพื่อนำไปสู่การวิเคราะห์ทำความเข้าใจถึงปัจจัยที่เอื้ออำนวยและเป็นอุปสรรคต่อการดำรงอยู่

3. เพื่อศึกษาผลที่เกิดขึ้นจากการใช้กลยุทธ์การสื่อสารของสื่อบุคคลในการระดมพลังชุมชนเพื่อพัฒนา

ผลการวิจัยพบว่าประธานชุมชน เป็นสื่อบุคคลที่มีความหมายเพิ่มมากกว่าบุคคลทั่วไปคือ เป็นผู้นำทางธรรมชาติ ชาวบ้านผู้เสียสละ ผู้นำพาข้อมูลข่าวสาร ผู้แสวงหาอำนาจและการยอมรับ ตัวประสานระหว่างรัฐกับชุมชน ซึ่งหากพิจารณาในมิติด้านการสื่อสาร ประธานชุมชนมีความหมายเป็นได้ทั้งผู้ส่งสาร สาร ช่องทางการสื่อสาร และผู้รับสาร กลยุทธ์การสื่อสารของประธานชุมชนที่พบจากงานวิจัยมี 9 ประเภท ได้แก่

1. กลยุทธ์การสื่อสารเพื่อการบริหารจัดการ
2. กลยุทธ์การสื่อสารเพื่อแจ้งข้อมูลข่าวสารทั่วไปเพื่อทราบ
3. กลยุทธ์การสื่อสารเพื่อระดมคนเข้าร่วมประชุม
4. กลยุทธ์การสื่อสารเพื่อจัดการปัญหาความขัดแย้ง
5. กลยุทธ์การสื่อสารเพื่อสร้างความเป็นหนึ่งเดียวของชุมชน
6. กลยุทธ์การสื่อสารเพื่อสอนหรือฝึกฝนชาวบ้านในเรื่องต่าง ๆ
7. กลยุทธ์การสื่อสารเพื่อแสดงภาพลักษณ์ที่ดีของชุมชน
8. กลยุทธ์การสื่อสารเพื่อให้คำปรึกษา
9. กลยุทธ์การสื่อสารเพื่อสร้างความศรัทธา

รูปแบบและลักษณะการสื่อสารเพื่อระดมพลังการพัฒนาผลงานวิจัย พบประเด็นสำคัญ 4 ประเด็นคือ

1. มีรูปแบบและวิธีการสื่อสารของบุคคลที่เป็นแบบเจ้าหน้าที่รัฐที่มักเป็นรูปแบบการสื่อสารแบบบนลงล่าง (Top-Down Communication) โดยใช้วิธี “การสื่อสาร” อยู่บ้าง เช่นการสื่อสารเพื่อแจ้งข่าวสาร แต่รูปแบบและวิธีการสื่อสารเพื่อระดมพลังชุมชนส่วนใหญ่ที่ใช้ มักเป็นวิธีการสื่อสารแบบ “ขอความร่วมมือ”

2. ประธานชุมชนมีรูปแบบการสื่อสารส่วนใหญ่เป็น “การสื่อสารสองทาง” (Two-way Communication) และมีทิศทางการสื่อสารในแนวนอน (Horizontal communication) และทิศทางการสื่อสารในลักษณะจากล่างขึ้นบน (Bottom-up Communication) ผลการวิจัยยืนยันว่ารูปแบบการสื่อสารแนวนอนมีประสิทธิภาพมาก

3. การสื่อสารแบบมีส่วนร่วม โดยใช้กลยุทธ์การสื่อสารเพื่อสร้างความศรัทธา และกลยุทธ์การสื่อสารเพื่อสอนหรือฝึกฝนชาวบ้านในเรื่องต่าง ๆ กลยุทธ์การสื่อสารเพื่อสร้างความเป็นหนึ่งเดียว และใช้จุดสนใจร่วมกันในการสร้างกิจกรรมกลุ่มให้ชาวบ้านได้เข้ามา “ลงมือทำ”

4. การสื่อสารด้วยการกระทำ (Action for communication) เป็นการสื่อสารเชิงรุกและเชิงรับที่สื่อบุคคลใช้ได้อย่างเหมาะสมกับผู้รับสาร โดยการสื่อสารด้วยการใช้วัจนะภาษาหลายลักษณะได้แก่ การสื่อสารด้วยการแต่งกาย การสื่อสารด้วยการวางตัวในที่ประชุม การสื่อสารด้วยการพูดอย่างมีหลักการ การสื่อสารด้วยผลิตภัณฑ์ชุมชนและการพาไปดูงาน

การจัดการด้านเนื้อหาเพื่อการสื่อสาร กลยุทธ์ที่สำคัญคือการปรับประยุกต์เนื้อหาสาระให้เหมาะสมกับกลุ่มผู้รับสาร โดยปรับให้เข้าใจง่ายขึ้น แล้วจัดทำเป็นคู่มือ เช่น แผ่นพับ และโปสเตอร์ เพื่อใช้ในการสื่อสารกับชาวบ้าน กล่าวได้ว่าประธานชุมชนทำหน้าที่เป็น “ผู้แปลเนื้อหาสาระ” (Message Translator) ซึ่งผู้ที่ทำหน้าที่ดังกล่าวได้ดีจำเป็นต้องเป็นผู้ที่ใช้ความรู้ ความสามารถ ภูมิหลังและความเป็นคนในชุมชน ประกอบกับความเข้าใจในวัฒนธรรมชุมชนเป็นอย่างดี

การเลือกใช้ช่องทางการสื่อสารให้เหมาะกับเนื้อหาสาระ (Content) โดยพิจารณาว่าเรื่องไหนควรสื่อสารด้วยวิธีใด ช่องทางการสื่อสารแบบต่าง ๆ ที่สื่อบุคคลในตำแหน่งประธานชุมชนเลือกใช้ในการระดมพลังการพัฒนาในกรณีต่าง ๆ ได้แก่ กิจกรรม คน (ได้แก่ เครือข่ายการสื่อสาร คนที่รักและศรัทธาประธานชุมชน คนในครอบครัวและตัวเอง)

การวิเคราะห์ผู้รับสารก่อนทำการสื่อสาร เป็นอีกกลยุทธ์หนึ่งที่ประธานชุมชนใช้ในการสื่อสาร การวิเคราะห์ผู้รับสารนี้ประธานชุมชนพิจารณาผู้รับสารใน 4 ประการคือ ความสามารถของผู้รับสาร สถานภาพของผู้รับสาร ระดับความสัมพันธ์ของผู้รับสาร และความเกี่ยวข้องของผู้รับสาร

ปัจจัยที่เอื้ออำนวยต่อการดำรงอยู่ของสื่อบุคคลตำแหน่งประธานชุมชนมี 5 ปัจจัยหลักได้แก่

1. คุณสมบัติที่สอดคล้องกับบทบาทหน้าที่ของประธานชุมชน ประกอบด้วยความเสียสละ การเป็นที่ยอมรับของชาวบ้านและเทศบาล มีความรู้ความสามารถมีเวลาเพียงพอในการทำงาน เป็นผู้รู้ข้อมูลข่าวสารและจัดการกับข้อมูลนั้นได้ ต้องมีความหนักแน่น ต้องมีความเชื่อมั่นในการทำงาน ต้องมีความสามารถในการนำเสนอ ต้องมีความเข้าใจในระบบการทำงานของเทศบาล มีความเป็นผู้นำและมีฐานะดี

2. ความเป็น “คนใน” มีจิตสำนึกว่าเป็นเจ้าของชุมชน จึงส่งผลให้เกิดความเสียสละ และอยากทำงานให้ชุมชน

3. ผลประโยชน์ตอบแทนทางด้านจิตใจ ได้แก่ ความเคารพศรัทธาจากชาวบ้าน ความภาคภูมิใจในความสำเร็จ จากการทำงาน การได้รับเกียรติจากหน่วยงานภายนอก

4. ความสามารถทางการสื่อสาร ผลการวิจัยพบว่า ความสามารถหรือสมรรถนะทางการสื่อสารจะเป็นปัจจัยที่ช่วยให้การทำงานประสานกับเทศบาล และหน่วยงานภายนอกได้อย่างราบรื่น

สำหรับปัจจัยที่เป็นอุปสรรคต่อการดำรงอยู่ของสื่อบุคคลในตำแหน่งประธานชุมชนนั้น มี 6 ประการได้แก่

1. การไม่มีค่าตอบแทน
2. การไม่เป็นที่ยอมรับ
3. ไม่มีความสามารถทางการสื่อสาร
4. ขาดความพร้อมและการสนับสนุนจากครอบครัว
5. ความไม่เข้าใจของชาวบ้านต่อระบบการทำงาน
6. ความไม่ชัดเจนในบทบาทหน้าที่ของตำแหน่งประธานชุมชน

ผลที่เกิดจากการใช้กลยุทธ์การสื่อสารของสื่อบุคคลในการระดมพลังชุมชนเพื่อการพัฒนา มี 2 ลักษณะคือผลในรูปแบบของโครงการต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นอย่างเป็นรูปธรรม 14 โครงการ และผลของการเรียนรู้ของชาวบ้าน ประธานชุมชน และเทศบาล

ผลที่เกิดจากการใช้กลยุทธ์การสื่อสาร ก่อให้เกิดการระดมทรัพยากรภายในและภายนอกชุมชน ทรัพยากรภายในชุมชนได้แก่ คน แรงกาย เวลา สติปัญญา สายสัมพันธ์ของสมาชิกชุมชน โดยการระดมชาวบ้านในชุมชน ให้เข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ การระดมทรัพยากรภายนอกชุมชน ได้แก่ ความรู้ ข้อมูลข่าวสาร ทุนทรัพย์

ผลที่เกิดจากการกลยุทธ์การสื่อสารของบุคคลก่อให้เกิดการระดมปัญญา ชาวบ้านได้เรียนรู้ถึงวิธีการทำงาน และการสื่อสารอย่างมีส่วนร่วม จากการเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ เรียนรู้การปกครองรูปแบบใหม่ โดยคนในชุมชนปกครองดูแลและแก้ปัญหาเอง และมีประธานชุมชนเป็นผู้ “ประสาน”

การระดมพลังการมีส่วนร่วมของชุมชน จึงเป็นผลที่เกิดจากการใช้กลยุทธ์การสื่อสาร โดยเฉพาะหากชุมชนใดมีพื้นที่สาธารณะอย่างจำกัด สื่อบุคคลในตำแหน่งประธานชุมชน จำเป็นต้องหาวิธีการระดมพลังการมีส่วนร่วมของชุมชนด้วยวิธีอื่น ๆ ผลการวิจัยพบว่าวิธีการหนึ่งคือการใช้ “บ้าน” ของตนเองเป็นสถานที่ให้เกิดกิจกรรมชุมชนและการพบปะ และการใช้กิจกรรมหลากหลายรูปแบบเป็นสื่อ นำไปสู่การสื่อสารแบบมีส่วนร่วม เพื่อให้ชาวบ้านได้มีโอกาสร่วมงานกัน และพูดคุยในเรื่องของส่วนรวมผ่านกลุ่มกิจกรรมมากขึ้น

ปณิธา รื่นบรรเทิง (2542, บทคัดย่อ) ได้ศึกษาเรื่อง กลยุทธ์การสื่อสาร อันนำไปสู่การก่อตัวเป็นชุมชนพัฒนาของชุมชนมุสลิมกุฎีขาว แขวงวัดกัลยาณี เขตธนบุรี กรุงเทพมหานคร ซึ่งในการวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ดังต่อไปนี้ (1) เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการก่อตัวเป็นชุมชนพัฒนา และมีพัฒนาการมาอย่างต่อเนื่อง (2) เพื่อศึกษาสภาพความจริงในการสื่อสารที่ใช้อยู่ในชุมชน (3) เพื่อศึกษาพัฒนาการของการสื่อสารอันนำไปสู่การพัฒนาชุมชน (4) เพื่อศึกษากลยุทธ์การสื่อสารของชุมชนกับชาวบ้านในชุมชน การวิจัยในครั้งนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) วิธีการวิจัยใช้รูปแบบการสัมภาษณ์เชิงลึกกับกลุ่มตัวอย่างในชุมชนทั้งสิ้น 35 คน และมีการสังเกตสภาพชุมชนและกิจกรรมควบคู่ไปด้วย ผลการวิจัยพบว่า วิวัฒนาการของชุมชนสามารถแบ่งได้เป็น 3 ระยะคือ ระยะของการก่อตัว ระยะเริ่มต้น

การพัฒนา และระยะที่มีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ส่วนปัจจัยที่ส่งผลทำให้ชุมชนเกิดการก่อตัวเป็นชุมชนพัฒนา สามารถแยกได้เป็น 2 ลักษณะคือ ปัจจัยภายในชุมชน คือ สภาพชีวิตความเป็นอยู่ ลักษณะทางกายภาพ และแนวความคิดการพัฒนาของคนในชุมชน ส่วนปัจจัยภายนอกได้แก่ ความเจริญเติบโตของสังคมเมือง และการได้รับความสนับสนุนจากกลุ่มองค์กรภายนอกชุมชน การใช้สื่อของชุมชนจะประกอบด้วยสื่อที่ใช้ภายในชุมชน คือสื่อบุคคล สื่อเฉพาะกิจ สื่อชุมชน และสื่อมวลชน โดยสื่อหลักที่ใช้คือ สื่อเฉพาะกิจประเภทหนังสือเวียน และสื่อที่ใช้ภายนอกชุมชนคือ สื่อบุคคล และสื่อเฉพาะกิจ ซึ่งสื่อที่ได้ใช้ในการติดต่อสื่อสารกับชุมชนภายนอกคือ สื่อเฉพาะกิจ ประเภทจดหมายราชการ หรือจดหมายที่ออกอย่างเป็นทางการ พัฒนาการของการใช้สื่อเพื่อการพัฒนาของชุมชนใน 2 ช่วงแรกของวิวัฒนาการของชุมชน จะใช้สื่อบุคคลในการสื่อสาร ต่อมาในช่วงที่มีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง สื่อบุคคลถูกลดบทบาทไป โดยชุมชนให้ความสำคัญกับการใช้สื่อเฉพาะกิจ สื่อชุมชน สื่อบุคคล และสื่อมวลชนตามลำดับ ในส่วนของกลยุทธ์การใช้สื่อทั้งกับทั้งภายในและภายนอกชุมชนนั้น จะใช้สื่อหลายๆ ประเภทประกอบกัน เนื่องจากลักษณะของสื่อแต่ละสื่อจะมีลักษณะที่แตกต่างกัน และสามารถสนับสนุนซึ่งกันและกันได้ โดยมีเป้าหมายของการใช้สื่อทั้งกับทั้งภายในและภายนอกชุมชนอยู่ 4 ประการ คือ เพื่อต้องการแจ้งให้ทราบผลการดำเนินงานที่ผ่านมา เพื่อต้องการให้ทราบว่ามิกิจกรรมใดเกิดขึ้น เพื่อขอความร่วมมือหรือสนับสนุน และเพื่อเพิ่มพูนความรู้ ความเข้าใจในเรื่องราวต่างๆ กับชาวบ้านในชุมชน โดยทั้ง 4 ประการจะตอบสนองเป้าหมายหลักคือ ต้องการให้ชุมชนเกิดการพัฒนา

สรุปงานวิจัยที่เกี่ยวข้องสามารถจัดเป็นประเภทได้ 4 ประเภท ได้แก่

1. งานวิจัยเกี่ยวกับการเปิดรับข่าวสารจากสื่อมวลชนกับการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชน
2. งานวิจัยเกี่ยวกับเนื้อหาทางการเมืองในสื่อมวลชน
3. งานวิจัยเกี่ยวกับบทบาทของสื่อมวลชนกับการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชน
4. งานวิจัยเกี่ยวกับการสื่อสารของผู้นำชุมชนในการพัฒนาชุมชน

ผู้วิจัยได้นำสาระสำคัญของงานวิจัยดังกล่าว มาใช้ประกอบกับแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง เพื่อประยุกต์สร้างกรอบแนวคิด แบบสอบถาม และการอภิปรายผล ในเรื่องของการเปิดรับสาร ผลของการเปิดรับสารทางการเมือง ปัญหาการสื่อสารของผู้นำ บทบาทของผู้นำชุมชน คุณลักษณะชุมชนที่เอื้อต่อความสมานฉันท์ และกลยุทธ์การสื่อสารเพื่อส่งเสริมความสมานฉันท์

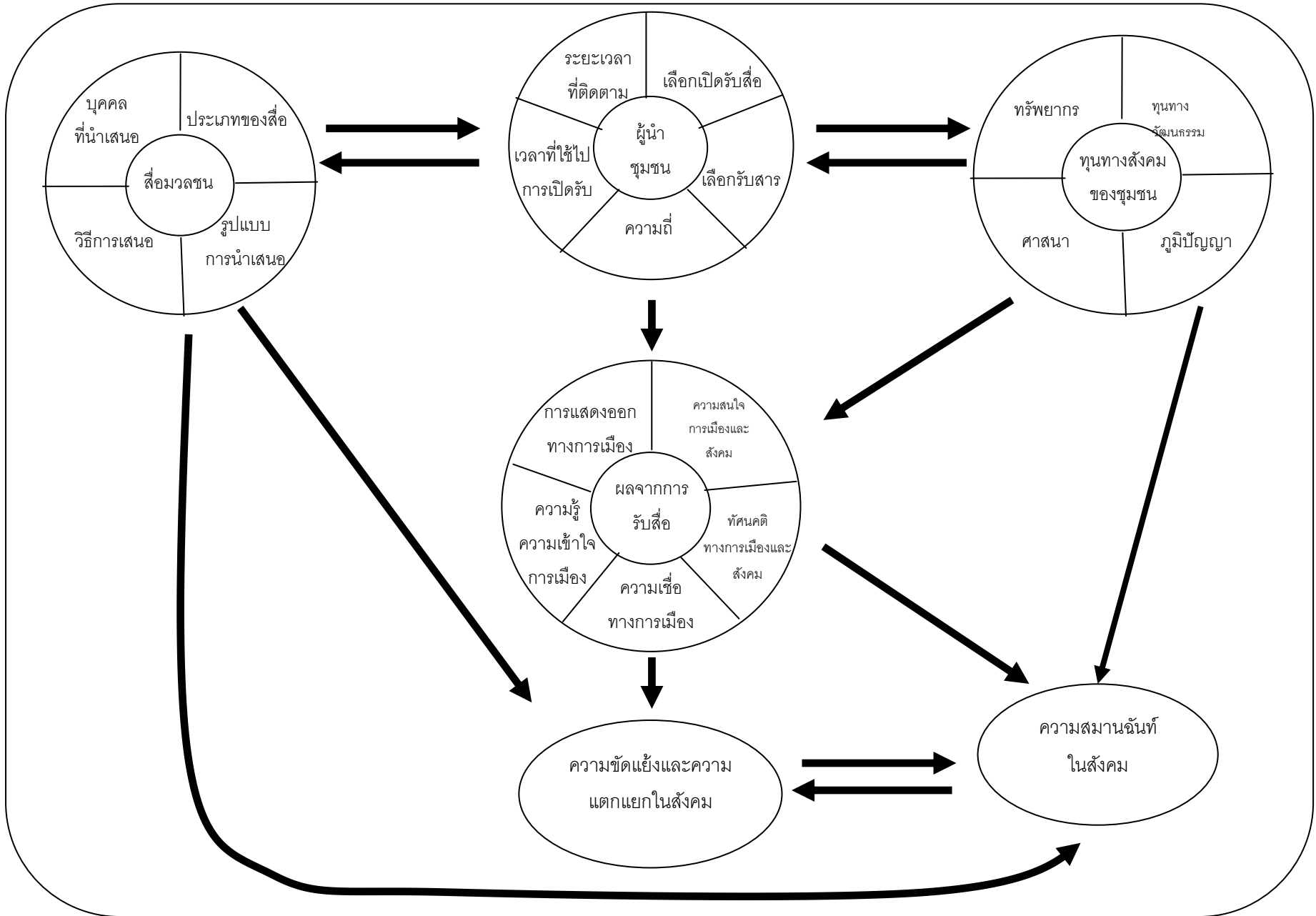
กรอบแนวคิด

จากการทบทวนวรรณกรรม ซึ่งประกอบด้วยแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการสื่อสาร การสื่อสารทางการเมือง บทบาทของผู้นำในการสื่อสาร และกลยุทธ์การสื่อสารเพื่อสร้างความสมานฉันท์ ผู้วิจัยมีกรอบคิดดังนี้

1. บทบาทของสื่อมวลชนในการนำเสนอข่าวสารย่อมมีอิทธิพลต่อผู้รับสารที่เปิดรับสารและติดตามข่าวสารตลอดเวลา
2. ผู้นำชุมชนเป็นผู้เปิดรับข่าวสาร มากกว่าผู้ติดตามและมีอิทธิพลต่อการโน้มน้าวใจผู้ติดตาม เมื่อผู้นำชุมชนเปิดรับสารจากสื่อมวลชนย่อมมีผลต่อความสนใจ ทศนคติ ความเชื่อ ความรู้ความเข้าใจและการแสดงออกทางการเมืองและเรื่องอื่นๆ จากสื่อมวลชน
3. ผลจากการรับสื่อ ในห้วงระยะที่สังคมไทยมีความขัดแย้งทางการเมืองค่อนข้างสูง ย่อมทำให้ความคิดของผู้นำชุมชน มีความขัดแย้งกันและนำไปสู่ความแตกแยกในสังคม
4. ทูตทางสังคมของชุมชน ประกอบด้วยทูตทางวัฒนธรรม ภูมิปัญญา อิทธิพลของศาสนาและทรัพยากรต่างๆ ในสังคม เป็นเสมือนเกราะป้องกันภัยทางความคิดที่ขัดแย้ง จากสื่อมวลชน และสังคมภายนอกไม่ให้สังคมแตกแยก แต่จะช่วยส่งเสริมให้เกิดความสมานฉันท์ในสังคม
5. องค์กรสื่อมวลชน และผู้นำชุมชนต่างเป็นส่วนหนึ่งในโครงสร้างสังคมที่ใหญ่กว่า ย่อมไม่ต้องการให้สังคมแตกแยกเพราะไม่เกิดผลดีต่อประเทศชาติ จึงสามารถร่วมกันหาทางแก้ไขปัญหาของสังคมให้เกิดความปรองดองและความสมานฉันท์ได้

กรอบความคิดนี้ ผู้วิจัยได้ประยุกต์มาจากแบบจำลองการสื่อสารมวลชนตามทัศนะเชิงสังคมวิทยา ของโรลีย์และโรลีย์ (คส. 1959) ที่ชี้ให้เห็นว่า แม้สื่อจะมีอิทธิพลต่อผู้รับสารในขณะเดียวกันผู้รับสารก็มีทุนทางสังคมอยู่ด้วย และทั้งสื่อมวลชนและผู้รับสารต่างมีกลุ่มปฐมภูมิของตนนั้นคือมีสังคมของตนแต่ก็อยู่ในโครงสร้างที่ใหญ่กว่าดังนั้นต่างย่อมมีอิทธิพลซึ่งกันและกันสามารถแสดงด้วยแบบจำลองดังนี้

กรอบแนวคิด

ใ ค ร ร ง ส ร ำ ง ข อ ง ส ำ ง ค ม ใ ห ญ ุ

ใ ค ร ร ง ส ร ำ ง ข อ ง ส ำ ง ค ม ใ ห ญ ุ

